

Bogo Grafenauer:

Slovenski kmet v letu 1848

1. Problem.

Prepotrebna revizija dosedanjega dela slovenskega zgodovinarja o odmevih marčne revolucije pri Slovencih, o slovenskem deležu v revolucijskem letu 1848 in končno o oceni tega deleža zahteva najprej podrobnejši pretres vprašanj, ki so bila v sicer sorazmerno obsežni, dosednji slovenski zgodovinski literaturi o marčni revoluciji ali potiskana ob stran ali pa bistveno napačno reševana. Najbolj vidni in obenem najpomembnejši med temi vprašanji so problemi v zvezi z revolucionarnim gibanjem, ki je v tem letu zajelo slovenskega kmeta.

Med vsemi kritičnimi vprašanji v slovenskem zgodovinskem razvoju, ki danes nujno zahtevajo ponovnega pretresa in presoje s stališča resnične zgodovinske znanosti, s stališča historičnega materializma, je to na eni strani med najpomembnejšimi, na drugi med najbolj pomankljivo in zgrešeno reševanimi. V usodi revolucionarnega gibanja slovenskega kmeta v revolucijskem letu 1848 ni le ključ za razumevanje celotnega klavnega slovenskega političnega razvoja v tem letu, marveč tudi za razumevanje slovenskega političnega razvoja v naslednjih desetletjih. Za meščansko zgodovinarje je bilo pač več vzrokov, zaradi katerih je pri svojih obdelavah marčne revolucije na Slovenskem zanemarjalo kmečko gibanje in ga prikazovalo popolnoma napak. Prav tu se namreč skrivajo poglobitve napake politike našega meščanstva v l. 1848, ki kažejo vso malenkostnost njegovega početja in ki so mu pustile ob oktobrskih dogodkih na Dunaju odprto pot le še v odkrito protirevolucionarno smer.

Kako opisuje in rešuje naše meščansko zgodovinarje to vprašanje? Oglejmo si le nekaj del, ki obsežneje obravnavajo leto 1848. Josip Apih v svojem delu Slovenci in 1848. leto (1888), v katerem se je kot prvi med našimi zgodovinarji podrobneje lotil problematike revolucijskega leta pri nas, le na kratko opisuje revolucionarno gibanje kmečkega ljudstva in njegove izraze.¹ Očitno meni, da je bila pravična zahteva, da naj kmetje plačajo za odpravo dajatev in služnosti odkupnino. V izrazih kmečkega revolucionarnega gibanja, ki jih imenuje »izgredek«, gleda le delo

¹ Josip Apih, Slovenci in 1848. leto, 1888, str. 59—63.

»hujškačev«; docela odobrava ukrepe, ki so to gibanje zadušili. Dragotin Lončar se tega gibanja ni dotaknil v nobenem od svojih del, v katerih se dotika tudi problematike našega političnega razvoja v letu 1848.² Ivan Prijatelj obravnava izraze revolucionarnega gibanja kmetov kot »izbruhe razbrzdanih instinktov«, od katerih »se je slovenski kmet, od nekdanj vajen pokorščine in poslušnosti, razmeroma naglo umiril in povrnil k redu«. Za označbo tega gibanja pa uporablja nekaj izrazito reakcionarnih Bleiweisovih in Malavašičevih citatov.³ Josip Mal, ki je za svoj opis (enako kakor Apih) v precejšni meri porabil tudi arhivalno gradivo, pa v slogu objektivističnega zgodovinarja le našteva pojave kmečke upornosti in kmečke zahteve, ne da bi poskušal ugotoviti njihov značaj in pomen.⁴ Končno je Anton Krošl, ki je sicer pomen kmečkega vprašanja v revolucionarskem letu med vsemi naštetimi avtorji najmočnejše poudaril, vendarle vprašanje deleža kmečkega revolucionarnega gibanja pri borbi za zemljiško odvezo in njeni dosegi docela zanemaril, tako da n. pr. zreducira vse kmečke revolucionarne podvige na Kranjskem le na tižanske dogodke.⁵

Šele Edvard Kardelj (Sperans) je v svoji globoki sintezi slovenskega zgodovinskega razvoja nakazal slovenskemu zgodovinarstvu pravilno rešitev tega vprašanja: »Razumljivo je, da se je kmet po marčni revoluciji čutil na pragu izpolnitve svojih zahtev po zemlji brez odškodnine. Spontana revolucionarna akcija kmetov, ki so prenehali izpolnjevati fevdalne obveze, se je širila po vsej Sloveniji... Jasno je, da bi ta velika revolucionarna energija dala slovenskemu narodnemu gibanju toliko udarno silo, da bi mogel slovenski narod stopiti ob nemškega in madžarskega kot enakopraven revolucionarni faktor. Toda v tem primeru bi morale narodno gibanje prevzeti kmečke revolucionarne zahteve v svoj program. Zgodilo se je nasprotno. „Novice“ in vodstvo slovenskega narodnega gibanja sta nastopila odločno proti kmečkim zahtevam, za brezpogojno odškodnino... Tako se ta dva tabora, kmečki in narodni, tudi v tem odločilnem trenutku nista mogla spojiti. Politika konservativnega vodstva je torej uspela izolirati slovensko narodno gibanje od osnovnih slovenskih množic in ga v glavnem omejiti samo na malomeščanstvo po mestih.« »Na drugi strani je bilo treba rešiti zemljiško vprašanje. Kmetje so ga reševali sami na revolucionaren način, z orožjem v rokah. Toda meščanstvo kmetov tu ni podprlo. Preneslo je to vprašanje v parlament

² Dragotin Lončar, Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, Bleiweisov zbornik (Matiče Slovenske XI.), 1909, str. 149—172; isti, Socijalna zgodovina Slovencev, v L. Niederle, Slovanski svet, 1911, str. 236; isti, Politično življenje Slovencev, 1921, str. 12—26.

³ Ivan Prijatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848—1895 (rokopis je iz 20-ih let 20. stoletja), L., 1938, str. 84—85.

⁴ Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Najnovejša doba, zv. 12, 1934, str. 664—680; zv. 14, 1936, str. 857—870.

⁵ Anton Krošl, Zemljiška odveza na Kranjskem, 1941, str. 19.

kot predmet dolgotrajnih diskusij, ki so končale s tem, da je bilo sicer podložništvo zares odpravljeno, toda zemljiška odveza je bila zvezana z velikimi odškodninami, ki so kmeta potisnile proč od revolucije ali ga vsaj nevtralizirale. Meščanstvo je pustilo kmeta na cedilu in ko je oktobra meseca ogrožena revolucija klicala kmete na pomoč, se ti niso odzvali.«⁶

Mnogo manj določno, a vendar v bistvu isto gledanje na problem, zakaj se politične zahteve inteligence niso združile z agrarnim gibanjem 1848, je nakazal l. 1939 Fran Petre.^{6a} Boris Kidrič je vprašanje postavil l. 1940 spet z vso ostrino: »Na Slovenskem bi se bil evropski revoluciji lahko pridružil kmečki punt, za katerega je bilo objektivnih in subjektivnih pogojev dovolj... Iz vsega tega pa sledi, da bi se moral slovenski prerod nasloniti na revolucionarno silo slovenskega kmeta, če bi bil hotel v danih okoliščinah slovenske zaostalosti izvršiti več, kakor mu je narekovala sama razvojna mujsnost, in sodelovati pri ustvarjanju slovenskega naroda v onem smislu, ki je izhajal iz celotne evropske nacionalne zrelosti.«^{6b} Linijo slovenskega strokovnega zgodovinskega pisja je pretrgal Fran Zwitter v svojih univerzitetnih predavanjih o letu 1848 l. 1939/40, kjer je problem postavil jasno v smislu Kardeljevih ugotovitev, v javnosti pa se je problema dotaknil le kratko s kritiko starejšega mnenja, ne da bi jasno izrazil svoje.^{6c}

Iz istih osnovnih izhodišč presoja slovenski razvoj v letu 1848 tudi Boris Zihertl v svoji jubilejni razpravi ob stoletnici.⁷ Tudi on poudarja, da so bili (poleg prvih elementov proletariata) pri nas »kmetje edini socialni sloj, ki je razumel dogodke v marcu 1848 kot avstrijsko inačico velike francoske revolucije«, podčrtuje pomen kmečkih revolucionarnih manifestacij, ostrino njihovih zahtev, pa tudi klavirno rešitev kmečkega vprašanja v dunajskem parlamentu, ki je dokončno ločila kmečko gibanje od liberalne buržoazije.

Pretrasti na podlagi arhivalnega gradiva in časopisov kmečko gibanje na Slovenskem od marca do oktobra 1848, zasledovati njegovo pot in razmerje do meščanskega, »narodnega« gibanja, ugotoviti njegove uspehe, na drugi strani pa tudi napore reakcije, da kmečko revolucionarnost zaduši — to nalogo si postavlja pričujoča razprava. Ker avtorju ta čas niso na razpolago vsi arhivalni viri (graški, celovski, goriški in dunajski arhivi), se razprava

⁶ Sperans (Edvard Kardelj), Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, 1939, str. 119, 127—129.

^{6a} F. Petre, Poizkus ilirizma pri Slovencih, 1939, str. 308—309.

^{6b} Javor A. (Boris Kidrič), Evropske krize in slovenski narod, Sodobnost 8, 1940, str. 385—390, 440—452, 490—499 (citirano mesto str. 496).

^{6c} Fran Zwitter, ocena Malove Zgodovine slovenskega naroda, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 22, 1941, str. 98; ocena Prijateljeve Kulturne in politične zgodovine Slovencev 1848—1895, prav tam str. 157.

⁷ Boris Zihertl, Jugoslovanski narodi v letu 1848, Nova obzorja I, 1948, str. 8—20.

namenoma na podlagi uporabljenih virov, ki zadevajo predvsem Kranjsko in Koroško, omejuje na splošni razvoj, opušča podrobnejši prikaz različnih lokalnih dogodkov, ki jih ne bi bilo mogoče obdelati enako vestno in popolno za vso Slovenijo, in teži za ugotovitvijo skupnih značilnosti kmečkega gibanja v vseh slovenskih pokrajinah.

2. Kmečki položaj pred marčno revolucijo.

V svoj zadnji boj za obstanek l. 1848 je stopil fevdalni sistem v avstrijskih deželah že prilično okrušen, zlasti v tistih pokrajinah, ki so bile od 1809 do 1813 sestavni del »Ilirskih provinc«, to je na Kranjskem, zgornjem Koroškem (v beljaški kresiji) in v Primorju.

Ko Lenin v svojem delu »Razvoj kapitalizma v Rusiji« označuje pogoje, ki so nujno potrebni za gospodarstvo zemljiškega gospodstva, pravi takole: »...prvič, gospostvo naturalnega gospodarstva. Fevdalno zemljiško gospostvo je moralo biti samo sebe zadovoljujoča, zaključena celota, ki je bila v zelo slabi zvezi z ostalim svetom... Drugič, za tako gospodarstvo je bilo nujno, da so bila neposrednemu proizvajalcu podeljena sredstva proizvodnje nasploh in zemlja posebej; še več, da je bil privezan na zemljo, ker sicer zemljiškemu gospodu ne bi bile zagotovljene delavne roke... Tretjič, pogoj za tak sistem gospodarstva je kmetova osebna odvisnost od zemljiškega gospoda. Če bi zemljiški gospod ne imel neposredne oblasti nad kmetovo osebo, tedaj ne bi mogel prisiliti človeka, ki ima dodeljeno zemljo in vodi svoje gospodarstvo, da dela zanj. Nujno je torej izvengospodarsko prisiljevanje, kakor pravi Marx... Končno, četrtič, pogoj in posledica obravnavanega gospodarskega sistema je bilo skrajno nizko in preprosto stanje tehnike, ker je bilo vodstvo gospodarstva v rokah malih kmetov, ki jih je trla beda, poniževala osebna odvisnost in umska tema.«⁸

Gospodarska podlaga zemljiškega gospostva se začenja pri nas rušiti že v 14. stoletju. Takrat se namreč prejšnja blagovna renta zemljiškega gospoda pod vplivom napredujočega denarnega gospodarstva začenja spreminjati v denarno rento. Že v 15. stoletju je moral poravnovati podložnik večino svojih obveznosti v denarju, ne več v naturi.⁹ To je bilo mogoče le tedaj, če je stopil v zvezo s tržiščem srednjeveškega mesta. Že v 15. stoletju je njegov delež v trgovini toliko presegal fevdalne omejitve, da predstavlja »podeželska« podložniška trgovina predmet mnogih meščanskih pritožb. Podložniki namreč niso sodelovali le v notranji deželni trgovini na mestnih trgih (pri izmenjavi blaga med mestom in podeželjem), marveč tudi v zunanji trgovini, preko deželnih

⁸ Lenin, Sočinenija, III, 1946 (Razvitie kapitalizma v Rossii, v cir.), str. 158—159.

⁹ Bogo Grafenauer, Boj za staro pravdo, 1944, str. 19—20, 33 (s podrobnejšo literaturo).

mej.¹⁰ Založništvo, ki se začenja vsaj ponekod pojavljati že v 16. stoletju,¹¹ močnejše pa se uveljavi vsaj v 18. stoletju, je že v novi obliki predrlo gospodarske vezi zemljiškega gospostva: podložnik je svojo delovno silo stavljajl ne glede na svojega gospoda na razpolago meščanskemu podjetniku. Prav tako predstavlja prevoznništvo od 18. stoletja dalje, zlasti na Gorenjskem in delih Štajerskega, novo nedvomno oslabitev zaključenosti zemljiškega gospostva, ker vključuje podložnike neposredno v trgovinsko izmenjavo na velike razdalje.¹²

Že od 15. stoletja poskuša zemljiški gospod obnoviti staro zaključenost zemljiškega gospostva. Tako povečuje obseg pridvornega gospodarskega obrata, povečuje v zvezi s tem tlako, zahteva podložniške dajatve spet v večji meri v naturi.¹³ Kljub kmečkemu odporu v obliki oboroženega odpora so težnje zemljiških gospodov v teh zadevah nedvomno delno uspele, seveda po različnih okoliših v različni meri. Toda tudi zemljiški gospod mora pri tem popustiti težnji novega gospodarskega razvoja. Namen pri vseh teh njegovih posegih v ustroj zemljiškega gospostva namreč ni v tem, da bi v resnici obnovil »samo sebe zadovoljujočo, zaključeno celoto« zemljiškega gospostva, marveč da bi v svojih rokah monopoliziral trgovanje s podeželskimi proizvodi,¹⁴ da bi torej v deželnem okviru izključil kmetovo, v širši trgovini pa meščansko konkurenco. Zemljiško gospostvo namreč v tem razdobju napredujoče družbene delitve dela, naraščajočega luksuza itd.¹⁵ že davno ni več moglo zadovoljiti vseh gospodovih potreb. Tudi zemljiški gospod sam je bil že trdno vklenjen v mestni, denarni trg, zato je moral proizvajati za prodajo. »Proizvodnja žita za prodajo po zemljiških gospodih, ki se je razvila zlasti v zadnjem času obstoja fevdalnega prava, je bila že znanilec razpada starega režima.«¹⁶

Razkroj gospodarskih podlag zemljiškega gospostva je seveda nujno moral dobiti odraza tudi v razkroju družbenih pogojev, ki jih našteva Lenin. V tem pogledu se začenja razkroj zlasti od srede 18. stoletja dalje. Že reforme Marije Terezije in Jožefa II. od 1747 do 1789 so močno omejile — kljub vsemu svojemu kompromisnemu značaju — pomen zemljiškega gospostva v upravi in v sod-

¹⁰ Bogo Grafenauer, nav. delo, str. 45—47 (z navedenimi viri in literaturo).

¹¹ Josip Žomtar, Zgodovina mesta Kranja, 1939, str. 161; Zwitter Fran, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, 1929, str. 53.

¹² Karl in Mathilde Uhlirz, Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner Nachbarländer Böhmen und Ungarn, I, 1927/30, str. 303, 359—360.

¹³ Bogo Grafenauer, nav. delo, str. 34—40.

¹⁴ Gl. pravna napotila Bischoff-Schönbach, Steirische und kärntnerische Tädlinge, str. 130, 224.

¹⁵ Arnold Luschin v. Ebengreuth, Österreichische Reichsgeschichte des Mittelalters, 1914, str. 320—329; Karl in Mathilde Uhlirz, nav. delo, str. 182.

¹⁶ Lenin, nav. delo, str. 158.

stvu.¹⁷ Državna organizacija je sicer še vedno nosila izrazit fevdalni razredni značaj, a preko centralnih in pokrajinskih uradov si je odprla svoja vrata do vpliva nanjo vsaj delno tudi nastajajoča kapitalistična buržoazija, ki je v manufakturnih podjetjih prav v tem razdobju daleč prehitela svoje fevdalne konkurente.¹⁸ Prav njene koristi je podpirala večina najvažnejših reform obeh imenovanih vladarjev, med njimi tudi patent o odpravi nevoljništva,¹⁹ ki je dal kmečkemu prebivalstvu osebno svobodo in mu pod določenimi pogoji omogočil odhod z grude v mesto. Neposredno državno nadzorstvo nad zemljiškim davkom in urbarialnimi dajatvami v zvezi s terezijanskim katastrom, bistvena omejitev patrimonialnih sodišč glede slučajev, ki so jih še mogla obravnavati, in glede kazni, ki so jo smela nalagati, in nadzorstvo nad njegovimi odločbami z ustanovitvijo sodišč pri kresijah (za odločbe patrimonialnih sodišč so to prizivna sodišča) so neposredno rušili sistem zemljiškega gospostva in krepili organizem in moč centralizirane države, posredno pa so koristili tudi podložniku.²⁰ Udarec pravni zaključenosti zemljiškega gospostva je seveda pomenila tudi edina reforma, ki je na tem področju neposredno nameravala olajšati podložnikovo breme, to je omejitev tlake na določeno število dni v tednu (različno po velikosti posestva),²¹ ki je vsaj ponekod (tlaka ni bila povsod višja od novih norm) v resnici olajšala podložnikovo breme. Tudi težnja za zamenjavo zakupnega s kupnim pravom²² ima nedvomno namen oslabilo vezi zemljiškega gospostva, še bolj pa to velja za dovoljevanje in priporočila odkupa vseh še obstoječih naturalnih obveznosti za denarno rento, ki se poslej večkrat ponavljajo,²³ dasi se je izvedel le v majhni meri. Podlage fevdalnega zemljiškega gospostva so rušile tudi šolske reforme Marije Terezije,²⁴ ki so v nasprotju z mnenjem fevdalnih elementov težile za povečanjem izobrazbe podeželskega ljudstva (ki pa je potrebna kapitalističnim podjetnikom-manufakturstom). Tudi gospodarski obrat kmečkega gospodarstva se v tem času ob neposrednem sodelovanju centralnih

¹⁷ Prim. označbo v Sperans (Edvard Kardelj), navedeno delo, str. 67–70; Arnold Luschin v. Ebengreuth, *Österreichische Reichsgeschichte*, 1896, str. 523–554; Karl in Mathilde Uhlirz, nav. delo, str. 339–398; gl. temeljna dela Karl Grünberg, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren u. Schlesien*, 1894; isti, *Die Grundentlastung, Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien*, I, 1899.

¹⁸ Karl in Mathilde Uhlirz, nav. delo, str. 352–360.

¹⁹ Janko Polec, O odpravi nevoljništva na Kranjskem, ZZR 9, 1932/33, str. 188–207.

²⁰ Sperans (Edvard Kardelj), na nav. mestu.

²¹ ODAS (= Osrednji državni arhiv Slovenije v Ljubljani), zbirka patentov, Patent Jožefa II. o tlaki.

²² Janko Polec, Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja, ZZR 13, 1937, str. 135–214.

²³ Anton Krošl, nav. delo, str. 16–18.

²⁴ Josip Apih, Ustanovitev narodne šole na Slovenskem, LMS 1894, 146–233; 1895, 253–317. Fran Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, str. 164–165.

državnih organov (Kmetijske družbe!) dvigne na bistveno višjo in zahtevnejšo stopnjo, tako da moremo v drugi polovici 18. in v začetku 19. stoletja govoriti o pravi revoluciji v kmečkem poljedelskemu obratu pri nas (zamenjava sistema treh polj s kolobarjenjem, uvedba gnojenja in novih rastlin, intenzivnejša izraba površine in v zvezi s tem težnja za okrepitvijo privatne lastnine, izražena v zahtevi po razdelitvi srenjskih zemljišč).

Le nekatere slovenske pokrajine so zajele francoske reforme v času ilirskih pokrajin,²⁵ ki so spremenile zemljiška gospostva že iz javnopravnih v privatnopravne organizme: »Francozi poddržavijo radikalno takoj vso upravo in sodstvo, odpravijo vsak delež gospostev na njih in organizirajo na čisto moderni podlagi svoje kantone in občine.«²⁶ Državni davki, ki so jih doslej pobirala zemljiška gospostva obenem z urbarialnimi dajatvami, se sedaj ločijo od teh: pobirajo jih državni uradi sami (»fronkarije«). Konec je tudi patrimonialnega sodstva. Vendar vse to realnega kmečkega bremena vendarle ni prav nič zmanjšalo. Pa tudi reforme, ki zadevajo neposredno razmerje med podložnikom in njegovim zemljiškim gospodom, niso olajšale podložnikovega bremena, marveč samo delno spremenile njegov značaj. Odpravljeno je bilo namreč podložništvo kot javnopravna zveza; razmerje med kmetom in zemljiškim gospodom ima le še »privaten in zemljiški značaj«²⁷ (razmerje med »vrhnjim lastnikom« in »podlastnikom«). Na prvi pogled se sicer res zdi, da se je zmanjšalo podložnikovo breme za 20% urbarialnih dajatev. Toda teh 20% v resnici sploh ni pritikalo zemljiškemu gospodu, marveč je že prej moral oddajati ta delež svojih dohodkov naprej državni blagajni. »Ko so Francozi organizirali pobiranje svojega zemljiškega davka, so se postavili na stališče, da je le kmet lastnik in da ima le on dolžnost plačevati davek od svojega zemljišča; zemljiški gospod je bil oproščen vsakega davka od svojih dohodkov iz zemljiškega gospostva, zato pa je moral podložniku odpustiti eno petino njegovih dajatev.«²⁸ Davke pa je kmet odraščal seveda še vedno, a mimo zemljiškega gospostva na urade, in sicer ne le stare davke, marveč tudi različne nove. Nedotaknjena pa je ostala obveznost tlake, razen v kolikor ni slonela na zemljiškem razmerju (predvsem zgolj na osebнем podložništvu sloneča tlaka gostačev in kajžarjev brez zemlje).

Po koncu francoske vlade so sicer Avstrijci nekatere francoske reforme spet preklicali, a v bistvu je le obveljalo pri njih. Obnovljeno je bilo n. pr. spet podložništvo, a ne osebno, marveč stvarno (podložna so zemljišča!). Osebna tlaka, ki nima podlage v zemlji-

²⁵ Bogumil Vošnjak, Ustava in uprava Ilirskih dežel (1809–13). Prispevki k nauku o recepciji javnega prava prvega francoskega cesarstva, 1910; Fran Zwitter, Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc, GMS 13, 1932, str. 54–70; Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Najnovejša doba, zv. 7., 1928.

²⁶ Fran Zwitter, nav. delo, GMS 13, 1932, str. 59.

²⁷ Fran Zwitter, nav. delo, GMS 13, 1932, str. 63.

²⁸ Fran Zwitter, nav. delo, GMS 13, 1932, str. 61–62.

škem razmerju, se ni obnovila. Prav tako niso obnavljali patrimonialnih sodišč, zato so odpadle tudi z njimi zvezane dajatve. Pač pa so prvo stopnjo podložniškega sodišča prenesli povsod na posebno, »delegirana« gospostva (uradna sodišča iz francoske dobe se ukinejo); ta gospostva so uživala zato tudi posebne dohodke. Obveljala je tudi francoska reforma glede pobiranja davkov in z njo zvezane za 20% znižane urbarialne dajatve.^{28a}

Po vsem tem moremo reči, da so bile pred marčno revolucijo že močno izpodkopane gospodarske, pa tudi družbene podlage zemljiškega gospostva. Zemljiško gospostvo niti ni bilo več zaključena gospodarska celota, niti ni imel zemljiški gospod v svojih rokah več prostega razpolaganja s podložnikom. Vendarle podložnikovega stvarnega bremena vse te reforme niso niti najmanj olajšale, oz. le v nekaterih malenkostih (n. pr. glede tlake). S tega stališča so bile vse spremembe v ustroju zemljiškega gospostva, ki so potiskale vedno bolj v ozadje vlogo zemljiškega gospostva kot javnopravnega organa, vendarle zgolj formalne. Stvarno podložnikovo breme — fevdalna renta z ostalimi dajatvami in služnostmi — se glede svojega obsega ni prav ali skoraj nič zmanjšalo, spremenili so se le načini, s katerimi ga je zemljiški gospod mogel izterjati tudi od upornega tlačana (prej je mogel nastopiti sam, sedaj mu je pristojna kresija dodelila vojaško »asistenco«). V zvezi z zemljiško odvezo napravljeni pregled podložniških bremen našteva še vse vrste podložniških obveznosti, od denarnih dajatev preko činža, malih pravic in lavdemijev (primščine) do ponekod kar zelo občutne desetine in tlake.²⁹ V ponazoritev moremo navesti konkretne podatke za Kranjsko (za druge dežele problem ni obdelan).³⁰ Letna vrednost desetine — najbrže je pre nizko ocenjena — je znašala 286.977 goldinarjev 15 krajcarjev. Kranjski podložniki so morali opraviti letno 906.449 dni osebne in 366.174 dni vozne tlake. V denarju so plačali graščinam letno 190.510 goldinarjev, vrednost primščin pa je bila ocenjena na letnih 60.172 goldinarjev 33 krajcarjev. K temu je treba dodati še urbarialne obveznosti v naturi (prim. za činž 10.567 mernikov pšenice, 32.284 mernikov ovs, 13.800 mernikov prosa itd.; 14.652 veder vina ali mošta; za male pravice 13.500 kokoši, 24.050 piščet, 164.193 jajc, 30.509 funtov prediva itd., veliko množino lesnih izdelkov, zlasti v zvezi s potrebami vinogradov itd.).

Breme ni bilo v vseh slovenskih pokrajinah enako težko. Vzhodni pokrajini, Štajerska in Dolenjska, sta bili mnogo teže obremenjeni kakor zahodnejše, Gorenjska, Notranjska, Koroška, Primorska. Tako

^{28a} Krošl Anton, nav. delo, str. 17—18; Janko Polec, Kraljevstvo Ilirija, I. del, 1925, str. 146—147.

²⁹ Anton Krošl, nav. delo, str. 100—105; Hueber J., Übersichtliche Darstellung der bis zum Jahre 1848 in Kärnten bestandenen Untertans-Verhältnisse, Archiv für vaterl. Gesch. u. Topographie 8, 1863, str. 5—9.

³⁰ Anton Krošl, nav. delo, str. 55—77; Josip Mal, nav. delo, str. 879—880.

je n. pr. dolenjski kmet nosil nad 70% vse tlake na Kranjskem, pa tudi večji del denarnih in naturalnih dajatev. Po 15. stoletju obnovljeno pridvorno gospodarstvo zemljiškega gospoda je tu svoje podložnike hudo pritiskalo. Od tod tudi l. 1848 prav na Dolenjskem najmočnejše vrenje med podložniki.

Poleg dajatev, ki jih je dolgoval podložnik svojemu zemljiškemu gospodu, je moral plačevati tudi državni zemljiški davek. Pri tem je bila Kranjska že od jožefinskega katastra naprej (1785—89) huje obremenjena, kakor njeni severni sosedi³¹ Koroška in zlasti Štajerska. Nova cenitev na podlagi franciscejskega katastra, izdelanega v 20-ih letih 19. stoletja, in popravek davkov, ki je slonel na njej, ne le da tega nesorazmerja nista odpravila, marveč sta Kranjski davek celo še povečala in s tem tudi nesorazmerje med deželami.³² Že takrat so nastali med podložniki na Kranjskem (predvsem na Dolenjskem, pa tudi na Gorenjskem) nemiri in pritožbe: pritoževali so se proti zemljiškemu davku, ponekod (Brdo, Moravče, Dolenjska) so se kmetje upirali oddajati urbarialne dajatve.³³ Od 1843, ko je bilo razglašeno, da z letom 1844 stopi nova davčna izmera v veljavo, se je napetost v podeželju zelo povečala. Zlasti na Dolenjskem je bila pri izterjevanju urbarialnih dajatev marsikje potrebna vojaška »pomoč«. ³⁴ V 30-ih letih 19. stoletja je propadel tudi kmečki poskus, da bi se izognili desetini s tem, da bi povečali kulturo novih rastlin, od katerih se po urbarialnih zapiskih desetina ni zahtevala (krompir, koruza). Zemljiška gospostva so jo seveda vseeno zahtevala in vsaj na spol jim je tudi pritrdila »postava sa desetino od podsémeljiz ali krompirja na Kranjskem« v cesarjevem patentu iz l. 1833, ki je desetino pri krompirju zamenjala za dvajsetino.³⁵ Veliko sporov je nastalo tudi v zvezi z izrabo kmečkih servitutnih pravic, zlasti zaradi lesa. Prav zaradi krompirjeve desetine in gozdne servitutne pravice so bili izanski podložniki s svojim zemljiškim gospostvom v zadnjih letih pred l. 1848 v neprestanih sporih.³⁶

Vlada je hotela te spore presekati s tem, da bi se kmetje odkupili in spremenili svoje različne naturalne dajatve zemljiškemu gospodu v enotno odkupno denarno dajatev. Tako je cesar 14. decembra 1846 v posebnem patentu spet enkrat dovolil in priporočil tak odkup. Vsaj na Kranjskem je bil uspeh tega patenta malenkosten.³⁷ Ponekod, kakor v postojnski kresiji,³⁸ ni bilo sploh nobenega uspeha, pa tudi v celem se je na Slovenskem odkupilo le nekaj desetlin podložnikov. Pač pa je cesarski patent zbudil med

³¹ Josip Mal, nav. delo, str. 584.

³² Josip Mal, nav. delo, str. 473, 570—588.

³³ Josip Mal, nav. delo, str. 586.

³⁴ Josip Mal, nav. delo, str. 586—588.

³⁵ Josip Mal, nav. delo, str. 480—481.

³⁶ Josip Mal, nav. delo, str. 479.

³⁷ ODAŠ, Gubernialni arhiv, 1847/48, fasc. 15—99, št. 24.602 (poročila konec 1847 in v začetku 1848).

³⁸ ODAŠ, Gub. arh., 1847/48, fasc. 15—99, št. 24.602 (poročilo postojnske kresije z dne 13. oktobra 1847).

podložniki ponekod nove nemire: svojih dajatev so se hoteli iznebiti očitno brez vsake odkupnine. Nemiri in odpor proti dajatvam so že jeseni 1847 v habsburški državi dobili velik obseg. Zanje se je že zanimala celo dvorna pisarna, ki je v septembru zahtevala o vseh takih pojavih od patenta dalje podrobna poročila z analizo vzrokov, ki so do nemirov privedli.³⁹ V zvezi s to zahtevo je poročala celovška kresija o nemirih na gospostvu Dobrla ves v sodnem okraju Ženek: v avgustu so se uprli podložniki v Metlovem, Humčah in Kazazah, tako da so jih morali prisiliti k oddaji obveznosti zemljiškemu gospostvu z vojaško pomočjo ob precej nasilnem postopku.⁴⁰ Slaba letina 1847, že tretja po vrsti, je uporniško razpoloženje med podložniki le še podpirala.⁴¹ Že v septembru se je gubernij spričo tega dogovarjal z vojaškim poveljstvom glede vojaške pomoči »za vzdrževanje ali obnovo javnega miru in varnosti«.⁴² Na Koroškem so se posebno razburjali zaradi kuhanja žganja iz krompirja, ki se ga je lotevala krompirjeva gniloba. V Celovcu je visel 8. decembra 1847 na velikovških mestnih vratih »Razglas« (v nemščini), ki je grozil: »Če v enem letu ne odpravite sedanje žganjekuhe iz krompirja, zažgemo mesto na vseh štirih oglih in vaša milost (sc. celovski kresijski glavar) ne boste varni, da vas ne bo nekoč nepričakovano zadela krogla. Ali naj gre pač vse zaradi žganjekuhe iz krompirja po zlu, ali skoraj od lakote umre? Zdaj zlepa, potem pa zares!«⁴³ V začetku l. 1848 je bila ta žganjekuha sicer res prepovedana,⁴⁴ a uporniškega razpoloženja s tem še ni bilo konec. Že v februarju se pripravlja postojnska kresija znova na uporabo vojske proti podložnikom (v zvezi s pobiranjem urbarialnih dajatev) in prosi gubernij za tozadevna navodila.⁴⁵ Novo leto se je začinjalo v zelo grozečih okoliščinah za vladajočo klico.

3. Odmev marčne revolucije v našem podeželju.

Na splošno poljedelsko, trgovinsko in industrijsko krizo, ki je zajemala Evropo vse močnejše od l. 1845 naprej, se je odzvala najprej med vsemi evropskimi prestolnicami takrat najbolj revolucionarna — Pariz. S skupnim naporom buržoazije, malomeščanstva in predvsem delavstva, ki je predstavljalo v pouličnih nastopih in borbah pglavitni borbeni odred, je bila 24. februarja v »februar-

³⁹ ODAS, Gub. arh., 1847/48, fasc. 15—99, št. 24.602, dopis z dne 23. septembra 1847.

⁴⁰ ODAS, Gub. arh., 1847/48, fasc. 15—202, št. 27.383 (poročilo celovške kresije z dne 22. oktobra 1847).

⁴¹ Josip Mal, nav. delo, str. 646.

⁴² ODAS, Gub. arh., 1847/48, fasc. 15—202, dopisi od 10. do 24. septembra.

⁴³ ODAS, Tajni prezid. arh., 1848, št. 2 (24. III. 1848); Josip Mal, nav. delo str. 647.

⁴⁴ ODAS, Gub. arh., 1847/48, fasc. 15—3.

⁴⁵ ODAS, Gub. arh., 1847/48, fasc. 15—202, št. 3999 (1. II. 1848).

ski revoluciji« vržena oblast »meščanskega« kralja Louisa Philippa, opirajoča se na finančni del buržoazije in delno na veleposestnike. Pod pritiskom proletariata je bila 25. februarja proglašena republika.⁴⁶ Pariški dogodki so razburkali vso Evropo in tudi habsburško monarhijo.

Že 3. marca je Lajos Kossuth v ogrskem državnem zboru zahteval svobodo narodov in ustavo.⁴⁷ Dne 8. marca se je praško društvo 'Repeal, jedro poznejše radikalno demokratične češke stranke, obrnilo na praško ljudstvo s proglasom, v katerem ga je klicalo na javno zborovanje 11. marca in že zahtevalo oborožitev ljudstva, odpravo cenzure in ustavo. Praško zborovanje, ki ga je oblast brez uspeha poskušala preprečiti, je zahteve še razširilo (predvsem glede zemljiške odveze).⁴⁸ Tudi na Dunaju so že 6. decembra začeli s peticijami za svobodo tiska, govora, učenja in vere in za splošno narodno zastopstvo. Dne 13. marca, ob zborovanju spodnjeavstrijskih deželnih stanov ob obletnici rojstva Jožefa II., cesarja reform, so združeni napor buržoazije, malomeščanstva, študentov in delavstva po kratki borbi pred zbornico izsilili padec Metternicha in njegove vlade. Že isti dan je bila dovoljena akademska legija in ustanovitev narodne garde, 14. marca pa ukinjena cenzura in dovoljena svoboda tiska, 15. marca končno obljubljena ustava.⁴⁹

Po mestih v slovenskih pokrajinah se je novica o dunajskih dogodkih in o padcu Metternichovega režima razvedela 16. in 17. marca. Pri meščanstvu je naletela na živahen odziv, pa tudi na strah, ki se je zaradi nastopa proletariata v Ljubljani v noči med 16. in 17. marcem mogel le še povečati.⁵⁰ Že 17. marca se je v Ljubljani in v Celovcu pod vplivom tega strahu ustanovila narodna garda. V Ljubljani je pri tem soodločal strah pred kmeti in delavstvom,⁵¹ ki so ob omenjeni demonstraciji razbili mestne mitnice, v Celovcu pa predvsem strah pred okoliškimi kmeti, ki so zelo pisano gledali na celovškega kresijskega glavarja. Značilna je že razredna sestava teh narodnih gard. V Ljubljani so se združili po Bleiweisovih besedah »meščani vseh stanov, šolska mladina mnogih šol, cesarski uradniki in mnogi plemenitniki«,⁵² po celovškem razglasu so povabljeni vanjo »poleg plemstva tudi častni meščani, državni in privatni uradniki, hišni posestniki in vsi obrtniki«.⁵³

⁴⁶ K. Marks - F. Engels, *Izbramnye proizvedenija v dvuh tomah*, I, 1948, str. 91—134.

⁴⁷ Richard Charmatz, *Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907*, I, 1909, str. 5.

⁴⁸ I. Udal'cov, *K voprosu o revoliucionnom dvizennii v Čehii v 1848 godu*, *Voprosy istorii* 1947, št. 5, str. 29—30.

⁴⁹ R. Charmatz, nav. delo, str. 6—8; Josip Mal, nav. delo, str. 654—656.

⁵⁰ Josip Mal, nav. delo, str. 657—680.

⁵¹ Josip Mal, *Ljubljana in leto 1848*, GMS 14, 1933, str. 109—135.

⁵² Novice 1848, št. 12, 22. III., str. 46.

⁵³ ODAS, *Tajni prezid. arh.*, 1848, št. 2 (24. III. 1848).

V svojem prvem nastopu se meščanstvo na Slovenskem torej ni združilo v podporo revolucije, marveč proti njej in njenemu poletu med podeželskim prebivalstvom, med podložniki. To kaže tako moment, ki je bil za nastanek narodne garde po naših mestih odločilen, kakor tudi udeležba plemstva na prvem mestu v njenih vrstah.

Kako je na dunajske dogodke odgovoril podložnik? Že od jožefinskih reform dalje so sprejemali podložniki vsako' mnogo manjšo spremembo kot konec obveznosti, ki so jih imeli do zemljiških gospodov. Taka poročila imamo n. pr. v zvezi z jožefinskim davčnim katastrom, s francoskimi reformami, z davčno rektifikacijo, uveljavljeno l. 1844, celo s cesarjevim priporočilom o odkupu naturalnih dajatev l. 1846.⁵⁴ Pri vsaki od teh sprememb so podložniki pričakovali, da bodo dosegli to, za kar so se borili že od velikih kmečkih uporov na koncu 15. in v začetku 16. stoletja naprej, da se bodo rešili graščinskega jarma, in sicer brez posebne odkupnine. Prav tako so sprejeli tudi marčno revolucijo in z njo zvezano obljubo ustave. Podložniška nezadovoljnost in zahteva po razvezi razmerja med podložnikom in graščino sta si poiskali marsikje duška v revolucionarnem obračunu z zemljiškim gospodstvom, v krajevnih nemirih, ki so zajeli vse naše pokrajine. Take spontane podložniške obračune z zemljiško gospodo srečamo predvsem tam, kjer so imeli v zadnjih letih pred 1848 z njo kakšne posebne nerazčiščene račune.

Tako je bilo na področju izanske graščine. Sonnegga, kjer so podložniki šli prav do konca. Soseske tega gospodstva, Tomišelj, Iška vas, Iška Loka, Ig, Kot, Staje, Matena, Brest, Vrbljenje in Strahomer, so v računu, ki so ga svojemu zemljiškemu gospodu predložile 2. maja, same pokazale na enega od pglavilnih vzrokov napetosti med podložniki in graščino: da gospod že 36 let, od propada francoske oblasti v ilirskih provincah dalje, prepoveduje podložnikom teh sosesk sekanje lesa v krinskih gozdovih in jim s tem krati staro pravico. Poleg tega so imeli z njim tudi prepir zaradi krompirjeve desetine. Dogodki v Ljubljani 16. marca, razglas novih pravic (ustava, tiskovna svoboda), ki jih je v nedeljo 19. marca razlagal izanski župnik Prusnik (brez dvoma po nalogu, da prebivalstvo pomiri), končno sejm 20. marca, na katerem so branjevcj Ižance spodbujali, vse to je pomagalo prikriti upornosti do izbruha. Dne 21. marca zvečer je ok. 300—500 Ižancev naskočilo grad, ga oplenilo, požgalo gruntne knjige, urbarje in hišno opremo. Ker so izansko župnišče, ki so se ga puntarji tudi mislili lotiti, zavarovali že nekaj ur po napadu na grad došli vojaki, so puntarji oplenili le še lovski gradič Namršel pri Želimljah.⁵⁵

⁵⁴ Josip Mal, nav. delo, str. 586—588; ODAS, Gub. arh., 1947/48, fasc. 15—99, štev. 24.602.

⁵⁵ ODAS, Sodni arhiv, fasc. F 1 in F 2 (Sonnegger Brandlegung); M. Mikuz, Ob stoletnici izanskega upora, Slovenski poročevalec 1948, 21. marca (IX, št. 69).

Dasi so šli le Izanci do dokončnega obračuna, pa njihov naskok na gospodo v naših pokrajinah nikakor ni osamljen. Tako so — a brez uspeha — v postojnski kresiji napadli senožeško in planinsko graščino, zagrozili pa so še z napadi na nadliško, polhograjsko in vipavsko. Na Vrhniki so požgali mitnico. V Vipavi je vrelo v Št. Vidu; v Idriji je uprava rudnika morala na delavsko zahtevo prepustiti delavcem v lastno in neomejeno upravo bratovsko skladišnico, s svojimi zahtevami pa so obenem prišli tudi podložni kmetje. Vrelo je tudi v novomeški kresiji, a do dejanja je prišlo le v Vinici, kjer so župniku požgali gospodarsko poslopje.⁵⁶ Pri Senožčah je napad povzročil star spor za planino, ki jo je zemljiški gospod kratil podložnikom od l. 1813 dalje, pri Planini pa ugotavlja celo guverner Welsersheimb, da je povzročil nemire tamošnji zemljiški gospod Windischgrätz (sorodnik znanega voditelja reakcije v letu revolucije), ker je prej »vse strune ostreje napel in uveljavljal že dolgo opuščene dominikalne pravice (zlasti glede dominikalne tlake) s strogostjo, ki je tu v deželi nenavadna«.⁵⁷ Že 23. marca je poročal Welsersheimb obenem s poročilom o izanskih dogodkih, da so »podobni napadi napovedani tudi Boštanju, Turjaku in Smledniku (tudi tu izvira uporniško gibanje še iz prejšnjega leta, op. B. G.),⁵⁸ kamor je bila povsod poslana vojaška pomoč«.⁵⁹

Že dan prej je gubernij izdal tudi proglas proti nemirom, v katerem je zagrozil že s prekim sodom. Vojaško pomoč je dobila še vrsta drugih gradov na Kranjskem: Polhov Gradec, Nadlišek, Ortnek, Ribnica, Mirna, Mokronog itd.⁶⁰

Glavar novomeške kresije Laufenstein je dobro označil podložniško razporeditev v teh dneh: kmetje pričakujejo od vsake spremembe »takojšne osvoboditve bremen. Premislek in potrpežljivost nista njihova lastnost«.⁶¹ Res se je sicer položaj na deželi po tem prvem izbruhu na Kranjskem nekoliko pomiril. Toda le na površini. »Podeželje pa je v neprestanem vznemirjenju.« Napadov od izanskega naprej sicer ni bilo več (morda zaradi groznje s prekim sodom, morda zaradi preiskave po dogodkih na Igu, največ seveda zaradi vojaške pomoči, ugotavlja Welsersheimb). »Toda zato se z vsakim dnem nič manj ne množe podložniške groznje in nekaj res že nameravanih napadov se ni izvršilo le zaradi vojaške pomoči« (poročilo gubernija notranjemu ministrstvu z dne 27. marca).⁶² Kmečke težnje so prišle do izraza poslej bolj v vsakdanjih odnosih z zemljiškim gospodstvom. Podložniki so prenehali

⁵⁶ Josip Mal, nav. delo, str. 670; ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1; Prezid. arh. 1848, fasc. II št. 482, 494; VI, št. 1581; VII, št. 1827.

⁵⁷ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. IV, št. 914; VII, 2080, VI, 1581.

⁵⁸ Josip Zontar, nav. delo, str. 308; Vladimir Levec, MMK X, 1897, str. 8.

⁵⁹ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. II, št. 494 (23. III. 1848).

⁶⁰ ODAS, Arh. dež. stan., 1848, fasc. 7—1, štev. 489 (8. VII. 1848).

⁶¹ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. II, štev. 528 (27. III. 1848).

⁶² ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. II, štev. 528 (27. III. 1848).

oddajati dolžne dajatve, opravljati tlako, še več, šli so v graščinske gozdove in jih začeli sekati ne glede na zemljiškega gospoda in njegove gozdarje (n. pr. v Planini, zaradi katere se nato Windischgrätz preko notranjega ministrstva pritožuje na gubernij tja do jeseni in zahteva, naj napravi red,⁶³ Žužemberku, Gradacu, Črnomlju, lansperžki graščini itd.: »mного podložniških posegov v imovino zemljiškega gospostva se sploh uradno ne naznani«⁶³, v gospostvu Snežnik so se podložniki polastili osporavane planine, obenem pa se zaradi nje pritožili tudi na Dunaj.⁶⁴

Središče kmečkih nemirov je bilo vsekakor na Dolenjskem in Notranjskem. Vendar pa tudi na Gorenjskem ni manjkalo močnejših odmevov revolucije na Dunaju. Tako so bili nemirni kmetje okrog Tržiča, Radovljice, Kranja (Šenčur sega že v l. 1847)⁶⁵ in Škofje Loke.⁶⁶ Trdinovo sporočilo o nemirih okrog Mengša (napad na graščino Jablje v Loki pri Trzinu, nemiri proti Staretu v Mengšu, odpor proti mengeški fari zaradi dajatev)⁶⁷ kaže, da podobna, ki jo kažejo arhivalni viri in časopisi glede kmečkega gibanja po marčnih dogodkih na Dunaju, še daleč ni popolna.

Iz Primorja se poroča le o nemirih pri Rihemberku.⁶⁸ Hudo pa je završalo na Koroškem. Nemiri so se začeli najprej v Podjuni, v ženeškem sodnem okraju, kjer so se podložniki — pričakujoč osvobojenja vseh svojih bremen — hoteli oddolžiti za prisilno izterjavanje davkov v jeseni 1847. Dne 24. marca so tlačani iz šestih podjunskih občin vdrli dopoldne v ženeški grad, nato pa so opoldne odšli v Dobro ves in pregnali od tod upravitelja posestva šentpavelskega samostana. Po poročilu celovškega glavarja so hoteli izrabiti »ugodni trenutek, da bi se nasilno otresli svojih obvez«.⁶⁹ V Pliberku so mestnemu župniku pobili okna in zapeljali vozove v potok. Nemiri so se razširili tudi v neposredno okolico Celovca. Bratom Moro, podjetnikom v Vetrinju (tekstilna tovarna), in posestnikom Magarega so grozili enako kakor Lentzendorfu, posestniku Halaka. Še pred koncem marca so se v Selah in Podljubelju razvili nemiri zaradi podložniških gozdnih pravic v gozdu humperške graščine. Pred tlačani se je moral umakniti grajski gozdar. Podlaga tega gibanja so bila zgolj tlačanska bremena, ki so se jih ti menili iznebiti. Gubernij sam je menil, da ni v ozadju »globljih« političnih vzrokov, ugotavljal je obenem, da gibanje obsega le del celovške kresije in da bo s pomočjo v tej kresiji razpoložljivih vojaških sil mogoče hitro napraviti red.⁷⁰

⁶³ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. IV, št. 841, 914, VI. 1581, 1771.

⁶⁴ Novice 1848 štev. 14, 5. IV.

⁶⁵ Josrp Zontar, nav. delo, str. 308.

⁶⁶ Josip Mal, nav. delo, str. 670—671.

⁶⁷ Janez Trdina, Zbrano delo, I, 1946, str. 191—192.

⁶⁸ Novice 1948, str. 16, 19. IV.

⁶⁹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. II, št. 572 (3. IV. 1848).

⁷⁰ Slomšekova pisma, Arhiv za zgodovino in narodopisje, I, 1930—32, str. 75, 104, 113—114; ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, 748 (16. IV. 1848); II, 572 (3. IV. 1848).

Vsekakor je že ta prvi tlačanski nastop na Koroškem, ki je zajel le slovenski del dežele, dočim je nemški ostal miren, dosegel nekaj uspehov. Kresija je odslej opustila izterjavo podložniških obveznosti z vojaško pomočjo.⁷¹ Za karakterizacijo »revolucionarnosti« celovškega malomeščanstva je kaj značilno poročilo celovške policije (z dne 30. marca), ki »omenja potlačeno razpoloženje celovških prebivalcev zaradi nasilnih dejanj proti nekaterim neljubim posestnikom zemljiških gospodov in njihovim uradnikom, ki so jih delno že izvršili, delno nameravali podeželani iz tamošnje okolice«.⁷² Že 29. marca so koroški deželni stanovi, h katerim je bilo od 18. marca dalje pritegnjenih sedem kmečkih zastopnikov, morali močno odstopiti pred kmečkimi zahtevami. Z veliko večino glasov je bila pod pritiskom vrenja v slovenskem podeželju »sprejeta prošnja na njegovo c. k. Veličanstvo, zaštevajoča predvsem kmečki stan«. Ta prošnja »za popolno odpravo podložniške zveze glede na zemljiške gospode, ki je ustrezala splošni želji kmečkega stanu«, je bila takoj napisana in od vseh z njo soglasnih članov zasedanja podpisana in bi morala biti takoj odposlana cesarju. Deputacija koroških deželnih stanov na Dunaju je v resnici dosegla cesarjev patent, ki se je pa od peticije v dveh točkah bistveno razlikoval. Predvsem patent, ki je bil izdan 25. aprila, ni v resnici razvezoval podložniške zveze, marveč je določal le, da je treba od 1. januarja 1849 dalje zamenjati vse urbarialne in desetinske obveznosti v naturi in v delu »v zmerno denarno odškodnino«. Da gre pri konceptu, ki ga odraža ta patent (in tudi drugi patenti iz tega časa), le za prisilno prevedbo naturalnih dajatev in služnosti v omiljeno vsakoletno denarno rento, kaže več momentov. Patent sam ne govori o odpravi dajatev ali o zemljiški odvezi in odpravi razmerja med podložniki in zemljiškimi gospodi, marveč le o spremembi dajatev. Izraz »odškodnina« v teh patentih še ne pomeni odkupa kapitala, kakor pozneje. Uporablja se namreč tudi v zvezi z denarno dajatvijo (= odškodnina), ki naj bi jo podložniki plačali svojim zemljiškim gospodom namesto naturalnih dajatev v tekočem letu 1848, če se tako pogodijo. S tako prevedbo (in ne odpravo) dajatev so zadevo nameravali urediti tudi ministrstvo in spravljlivejši zemljiški gospodje. To dokazujejo predvsem pogodbe, ki so jih sklepali zemljiški gospodje s svojimi podložniki, da bodo ti za l. 1848 plačali »oni znesek, ki bo po tozadevnih pričakovanjih zakonitih določbah določen kot enoletna odškodnina«, rešitev, ki jo je priporočalo tudi ministrstvo.^{72a} Ta rešitev je bila pozneje, ko se je izvedla zemljiška odveza z odkupom, spremenjena: podložniki so morali plačati vrednost konkretnih neplačanih dajatev, ne pa enega letnega obroka odkupnine.^{72b}

⁷¹ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 819 (10. IV. 1848).

⁷² ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 748 (16. IV. 1848).

^{72a} ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. VII, št. 1827.

^{72b} Anton Krošl, nav. delo, str. 34.

Izvedla naj bi se torej le prisilna prevedba naturalne v denarno rento, ki so jo dotlej patenti le priporočali. Pa tudi ta prevedba ni zajemala vseh dajatev, za katere so zahtevali podložniki odvezo, marveč le tlako, naturalne desetine in naturalne male pravice. Zakon, ki bi uredil ta odkup, naj bi sestavili koroški deželni stanovi in ga predložili cesarju v potrditev. Za 1. 1848 pa naj ostane pri starem, le da je prepuščeno obvezancem in opravičencem, da se prosto dogovore, na kakšen način naj se podložniške obveznosti za to leto poravnajo.⁷³

Ob obisku na Dunaju pa je kmet Thaler, član deputacije deželnih stanov, ugotovil, da na Dunaj omenjena prošnja nikdar ni prišla. V Celovcu se je ugotovilo, da sta jo zadržala dva nasprotujoča ji člana deželnih stanov, češ da ni veljavna, ker do njenega sprejema notranje ministrstvo še ni potrdilo poziva kmečkih zastopnikov v deželne stanove, in češ da je bil potemtakem sestanek, na katerem je bila prošnja 29. marca sprejeta, le privatnega značaja. To je med podložniki povzročilo novo burjo. Dne 1. maja so se podložniki zbrali v Celovcu pred deželno hišo in očitali: »Le to, kar je dobro za gospodo, se odpošlje cesarju, za nas pa se nič ne naredi. Imeti hočemo le enega gospoda, ki mu plačujemo, in to je naš dobri cesar.« Že v Celovcu so si privoščili nekaj članov deželnih stanov, med njimi tudi tinjskega dekana Welbicha, »ki je po splošnem glasu, enako kakor njegov oskrbnik Steinwender, pri podložnikih zaradi svojih strogih in neusmiljenih zahtev kot zemljiški gospod splošno nepriljubljen«. Ko je odšel še isti dan domov, so ga kmetje v Tinjah s kamenjem napadli, na kar je (2. maja) v javnem govoru na pokopališču prosil podložnike, naj mu odpuste, osovraženega oskrbnika pa je odpustil. Isti dan so kmetje znova napadli zemljiško gosposko tudi v Dobrli vesi in v Grabštajnu.⁷⁴

Tudi tokrat je kmečki nastop žel uspeh. Že 8. maja so koroški deželni stanovi sprejeli sklep, naj se prosi cesar, da razširi prvotni patent, čemur je cesar 15. maja v resnici ustregel. Razširil je načelo odkupa tudi na »vse druge iz podložniške zveze zemljo in grudo obremenjujoče dajatve in služnosti pod vsakim imenom«, n. pr. davčno žito (činž), primščine in kupni denar, duhovniška bera, naturalne dajatve v zvezi z zaščito, sodiščem itd. Bistvena razlika je tudi v pripravi zakonodajnih ukrepov, pri čemer je prišla do izraza že revolucionarna akcija na Dunaju sredi maja: ne več deželni zbor, marveč državni zbor naj namreč po tem drugem patentu določi odškodnino. Pri tem tudi najbrže ne gre več le za prevedbo dajatev v denarno rento: dočim je namreč patent z dne 25. aprila govoril še o spremembi dajatev v denarno odškodnino (»in eine billige Geldentschädigung umgewandelt«), govori patent z dne 15. maja, da imajo prenehati (»gegen eine

⁷³ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 819 (10. IV. 1848); V, 1321 (5. V. 1848).

⁷⁴ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. V, št. 1321, Slomšekova pisma, na nav. mestu, str. 75.

billige auf dem nächsten Reichstage zu ermittelnde Entschädigung aufzuhören».⁷⁵ Brez dvoma je bilo to formulacijo mogoče vsaj razlagati tudi v kmečkem smislu. Cesar je dal svojemu patentu drugo obliko že v neposredni kampanji v zvezi z omenjenimi dunajskimi dogodki, da bi pretrgal morebitne zveze med revolucionarji in kmeti: v zaključku namreč zahteva od koroških podložnikov kot zahvalo za to odločbo mirno obnašanje in pošteno izpolnjevanje njihovih dolžnosti.

Vendar se nemiri še niso polegli. Tako so se začeli v vzhodnem robu Podjune puntati žvabeški podložniki (v pliberškem okraju),⁷⁶ v Rožeku pa so odpovedali vse urbarialne dajatve in desetino. V železarno v Podrožici si ni upal noben uradnik, tako da so jo upravljali delavci sami. Kmetje so od gospostva zahtevali izročitev gozda, ker jih je gozdna uprava rožeškega gospostva namenoma izzivala. V Rožeku je še poleti prišlo do spopadov zaradi ribištva in lova. Ti nemiri so zajeli tudi bekštanjsko gospostvo.⁷⁷

Tudi na Spodnjem Štajerskem podeželje dunajskih dogodkov v marcu ni sprejelo mirno, dasi bolj kakor na Kranjskem in Koroškem. Vendar tudi tu poročajo o trdnem podložniškem prepričanju, da bo v najkrajšem času konec podložniškega razmerja in z njim zvezanih bremen, pa tudi o poskusih, da takoj obračunajo s svojimi zemljiškimi gospodi in njihovimi oskrbniki, n. pr. pri Slovenjem Gradcu in Starem trgu, v Puhenštajnu pri Dravogradu, kjer bi oskrbnika skoraj pobili, v Marenbergu, kjer so pregnali zakupnika in pretepli oskrbnika, v Laškem trgu, kjer so prisilili župnika, da se je pismeno odpovedal desetini, v Ormožu, Veliki Nedelji in v Brežicah, kjer si je oskrbnik še pravi čas poskrbel vojaško pomoč.⁷⁸

Tudi štajerske deželne stanove je podložniški pritisk prisilil, da so že v marcu ob sodelovanju kmečkih zastopnikov izdelali podrobnejši načrt o razvezi podložniškega razmerja. Na tej podlagi je mogel cesar že 11. aprila izdati patent, po katerem naj bi se 1. I. 1849 prevedle naturalne dajatve v denarno odškodnino. Patent je v bistvu soroden prvemu patentu za Koroško. Štajerski stanovi naj bi ob sodelovanju kmečkih zastopnikov sestavili podoben predlog za zakon, ki bi ta odkup uredil. Tudi tu naj bi glede l. 1848 ostale v veljavi stare obveznosti, le da je bilo obema prizadetima strankama prepuščeno na prosto voljo, ali naj se poravnajo v naturi ali že v denarni odškodnini. Podložniki pa seveda zlasti s to zadnjo določbo, pa tudi z drugimi določbami patenta,

⁷⁵ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. V, št. 1245 (25. V 1848), 1321 (5. V. 1848).

⁷⁶ Josip Mal, nav. delo, str. 677.

⁷⁷ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. VII, št. 2098 (večje število aktov!).

⁷⁸ Slomškova pisma, na nav. mestu, str. 104, 113–114, Fran Ilešič, Korespondenca dr. Jusipa Muršca, Zbornik Slovenske Maticе, VI, 1904, str. 166: Strahovo pismo z dne 20. VI. 1848; Josip Apih, nav. delo, str. 61–62; Josip Mal, nav. delo, str. 678–679.

nikakor niso bili zadovoljni. Vrenje med njimi se zato tudi ni niti malo pomirilo.⁷⁹

Oglejmo si nekoliko podrobneje podložniške zahteve in podložniško razpoloženje predvsem v najnemirnejši pokrajini, na Kranjskem, obenem pa tudi protiukrepe, ki jih je proti revolucionarnemu podeželju podvzela državna oblast. Že pred revolucionarnimi nastopi podložnikov v zvezi z Igom se je obrnil gubernij, enako tudi nekateri glavarji kresij (n. pr. v Celovcu) na škofijske ordinariate, naj bi duhovščina pomirila ljudstvo. Pri tem naj bi s poljudnim podukom sodelovali tudi časopisi. V to delo je bil v Ljubljani pritegnjen tudi Bleiweis s svojimi Kmetijskimi in rokodelskimi novicami, »ki jih podeželsko ljudstvo mnogo čita«.⁸⁰ V zvezi s to akcijo je Bleiweis že v slavnostni 12. številki Novic (z dne 22. marca) opozarjal kmete: »Sicer pa tudi ne gre misliti, da je že zdej tlaka overžena in da bi treba ne bilo gosposkinih davkov in desetih po starih gruntnih pravicah odrajtovati. Tudi te reči se bodo kar bo moč (podčrtal B. G.) poravnale, da bo za obe strani práv.«⁸¹ V zvezi s temi pozivi državne oblasti so tudi nastali slovenski poduki celovškega in lavantinskega ordinariata,⁸² pa tudi pouk izžanskega župnika o ustavi in novih pravicah (ki je imel seveda zelo nezaželen »uspeh«), pa tudi z 2. aprilom datirano Slomškovo postno pastirsko pismo. Navodila glede sodelovanja duhovščine se celo niti ne ustavijo pri guberniju, marveč je opozarjal nanj tudi notranji minister Pillersdorf (v pismu Welsersheimbu z dne 6. aprila 1848): »s poukom in nasvetom naj se dopoveduje podeželskemu prebivalstvu in zlasti podložniškemu posestniku, da ohrani mirno obnašanje, izpolnjuje svoje dosedanje obveznosti, se pokori zakonitim predpisom in oblastem, ki so postavljene, da jih uporabljajo, obenem pa naj se krepí zaupanje v zagotovila, da se bo njihovim željam po olajšavah pri ustavnih posvetovanjih posvetila vsa pozornost.«⁸³ Slomškovo pastirsko pismo tako natančno ustreza temu ministerialnemu navodilu, da ne morem dvomiti, da je podobno navodilo dobil že pred tem celovski kresijski glavar ali koroški deželni stanovi in je Slomšek delal po njegovih sugestijah. To domnevo podpira zlasti dejstvo, da je Welsersheimb poslal sporočilo o tem pismu le ljubljanskemu ordinariatu.⁸⁴ Vsekakor je bilo Slomškovo pismo stvarno brez dvoma udarec proti podložniški revolucionarnosti v smislu uradnih navodil notranjega ministrstva.

Po dogodkih na Igu in drugje se je seveda propaganda proti tlačanskim zahtevam in gibanju še okrepila. Zlasti od cesarjevega

⁷⁹ Josip Mal, nav. delo, str. 868.

⁸⁰ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. II, št. 494 (23. III. 1848).

⁸¹ Novice 1848, štev. 12, 22. III.

⁸² Josip Mal, nav. delo, str. 676.

⁸³ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 652 (6. IV. 1848).

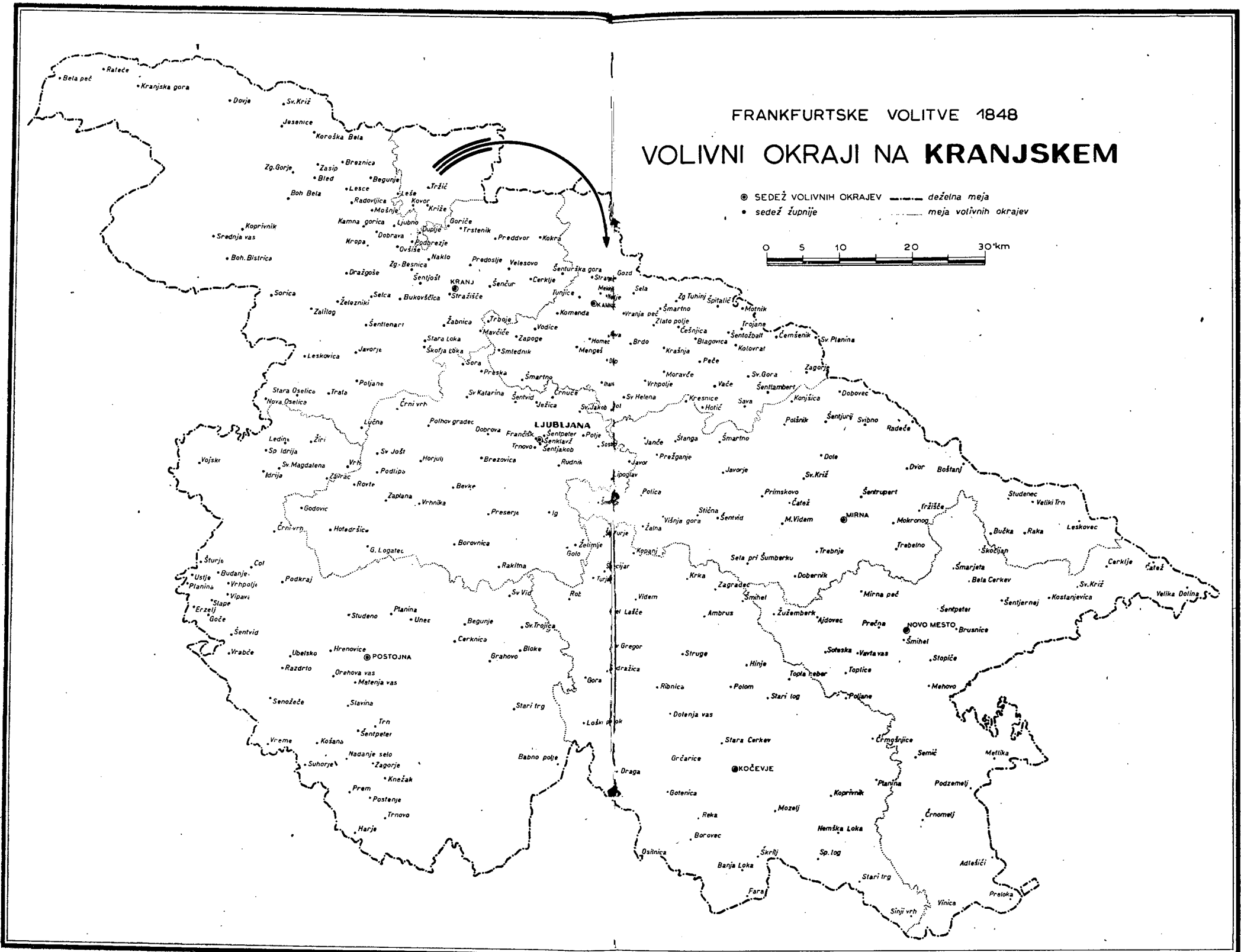
⁸⁴ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 652 (koncept v zvezi s Pillersdorfovimi pismom).

FRANKFURTSKE VOLITVE 1848

VOLIVNI OKRAJI NA KRANJSKEM

● SEDEŽ VOLIVNIH OKRAJEV ———— deželna meja
• sedež župnije meja volivnih okrajev

0 5 10 20 30 km

splošnega patenta z obljubo kmečke odveze odn. prevedbe naturalnih dajatev v denarne (z dne 27. marca), izdanega pod pritiskom kmečkega gibanja v vsej državi z namenom, da se kmet izloči iz aktivnega revolucionarnega nastopa in olajša nastop reakcije, se je namreč še okrepilo prepričanje podeželskega prebivalstva, da se mu bo posrečilo brez odkupnine otresti bremen zemljiškega gospostva že za leto 1848. »Nastroyenje tukajšnjih podložnih posestnikov vodi k prepričanju, da urbarialnih dajatev, zlasti tlake, dalje tudi desetinskih dajatev nikakor ni več mogoče vzdržati,« in da je zato njihov odkup nujna zadeva (poročilo gubernija z dne 10. aprila).⁸⁵ Zaman je Bleiweis v vsaki številki nagovarjal kmete, da naj plačujejo dajatve. Njegovo fevdalno-malomeščansko stališče dobro označuje njegov opomin: »Desetine, tlake in drugi davki so stari dolgovi, ki jih je kmet gosposki dolžan.«⁸⁶ Še leto pozneje se ob zakonu o postopku pri zemljiški odvezi vrača k vprašanju odškodnine, ko trdi, da je »od vničenja grajšinske lasti le ena stopnja do vničenja vsaktere lasti.«⁸⁷ Zaman se mu je pridružil nekaj pozneje tudi Matija Majar: »He, kaj pa s plačevanjem? Upam, da ne bo nihče mislil, da seže svoboda tako daleč, da misli ali celo pravi: „Juhej, zdaj smo sami svoji, zdaj nam ni nič treba plačevati!“ To bi bil tepec, če bi res tako mislil, in hudobnež, če bi s tem še druge podpirahal, da bi svojih dolžnosti, kakor zvestim podložnikom gre, ne spolnovali. Nič plačati? To je, da bi znorel! Prav je, nikar ne plačujte; če pa rečete, da nočete nič več plačevati, rečemo tudi mi: tudi mi vam ne plačamo več vašega ovsa in ječmena in sena.«⁸⁸

Najenergičnejši sunek proti kmečkim zahtevam po takojšnji zemljiški odvezi brez odkupnine pa je — v neposredni zvezi s celotnim »pomirjevalnim« delom oblasti — napravil lavantinski škof Slomšek v svojem postnem pastirskem pismu »Svetla resnica v zmešani svet.«⁸⁹ Le nekaj odlomkov iz tega pisma nam bo jasno pokazalo njegov značaj: »Veliko let ste kmetje vi želeli, naj bi se vam davki preložili in polajšali. Slišali ste in tudi lahko brali, da so naš svetli cesar sklenili, nam novo ustavo ali konstitucijo dati in vam kolikor mogoče stan polajšati. Namesto da bi po krščansko Boga zahvalili in pa kakor pametni možje lepo potrpeali, da bi se jim obljuba spolnila, pa po enih krajih sila grdo delajo, kakor razuzdani otroci, kateri staro obleko naravnost trgajo in teptajo, kedar jim skrbni oče novo oblačilo omisliti obeča... Kmetje pravijo: Gospoda nas dere in goljufa; mi nismo dolžni takih davkov plačevati, ne tlake delati, ne desetine dajati... Kar

⁸⁵ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 614 (10. IV. 1848).

⁸⁶ Novice 1848, št. 15, 12. IV., str. 59.

⁸⁷ Novice 1849, št. 14, 4. IV.

⁸⁸ Josip Apih, nav. delo, str. 59.

⁸⁹ Ant. Mart. Slomškega Pastirski listi, 1890, str. 203—210; prim. Franc Kovačič, Anton Martin Slomšek, II, 1935, str. 17—29 (z napačno presojo pisma!).

daste deželski gosposki, cesarju daste; kar dajete duhovski gosposki, dajete tudi Bogu. Sv. apostol Pavel pravi: »Podložni morate biti, ne samo zavoljo strahu, ampak tudi zavoljo vesti. Zato tudi davke dajate, namreč hlapci božji so, in ravno to je njih služba. Dajte torej vsakemu, kar ste dolžni; davek, komur davek; col, komur col; čast, komu čast.« Sv. Pavel bo saj vedel, kaj je prav? Brez davkov ni bilo, kar svet stoji, in ne bo, dokler bo svet stal. Da se vam dacija polajša, kolikor je mogoče, je pa tudi prav. — Kmetje se grozijo: »Tlake ne bomo delali!« Bog vam daj srečo; tlaka je po enih krajih res velika in težavna. Ali ste pa slišali, kako je svoje dni tlaka huda bila? ... Take grozne tlake zdaj med nami ni; pa tudi ta bo po malem jenjala; samo potrpite, da bo višja gosposka na povelje svetlega cesarja čedno poravnala, kar je prav. Ali pa tudi veste, kaj Kristus o tlaki govori: »Ako te kdo eno miljo daleč s seboj (na tlako) iti sili, pojdi rajši dve miljii z njim, kakor da bi se ustavljal.« Brez vse tlake pa ni bilo in ne bo ... Kmetje pravijo: »Brez desetine hočemo biti!« Bog vam daj srečo! ... Veliko desetine že ni med nami več; in tako, kar je še desetine, bo tudi nehala, kakor se vidi in po svetu godi. Ali bo pa kmetom brez desetine teža manjša, to sam Bog vé ... Le potrpite, da vam bo desetino cesarska oblast preložila, in bodo svetli cesar poprej oskrbeli, kako bodo duhovniki in drugi gospodje v prihodnje živeli, ki so do zdaj desetine imeli. Ne bo vam sreče prineslo, da bi vaši pastirji stradali, ker bi jim vi ne odštevali, kar jim desetine gre, dokler desetina preklicana ne bo.« — Ob spominu na kmečke upore na Slovenskem (1515, 1573, 1635) jih opominja, naj se varjejo upornosti in ne poslušajo »šuntarjev in puntarjev«. »Bog ne daj, da bi sedanjim upornikom taka pravica ne obstala, kakor si jo sami delajo, ter hočejo gosposki po sili vso pravico potreti. Potemtakem ne bo dolgo, pa bo tudi sin očeta črez prag vrgel, in hlapec svojega gospodarja od hiše pregnal. Ali bo to pravica? Ljudje ne pomislijo, kaj strašnega počenjajo.« Nato zaključuje s svojimi nauki: »1. Potrpite, in sami sebi pravice nikar ne delajte! S krivico, ki bi jo storili, si prave pravice nikoli ne boste naredili; in kar si posilite, Bog ne bo blagoslovil. Ne sovražite gosposke, ne maščujte se; sovraštvo in maščevanje niste od Boga, ampak ste hudičevi ... 2. Prenašajte se in dopolnajte svoje dolžnosti, naj bo tlaka ali desetina ali druga dacija, le do tiste dobe, da vam cesar po pravici preložijo, rekoč: od tega dné ne boste več tega davka imeli, ampak namesto tega boste nam polajšane dacije odštevali. In to, zaupam, boste skoraj slišali. Ste stare davke že toliko let nosili, boste še časek prebili, da med vami zmešnjave in boja ne bo. 3. Ne dajte se hudobnim šuntarjem, podpihovalcem in zapeljivcem nalagati, ne zapeljevati, naj vam ravno piti kupujejo, ali še tako sladko govorijo. Slepici so in pa hudobci.«

Slomškova pisma in drugi spisi iz leta 1848 kažejo, da je v tem pismu vsekakor iskrenejši del zagovarjanje podložniških bremen, ki bi po njegovem vsaj delno vendarle morala ostati, kakor pa

obljubljanje zemljiške odveze. Tako je n. pr. pisal v času, ko je pripravljaval to pismo (27. marca): »Bati se nam je, da bojo vzeli naše posestva kakor nevtroni Magjari svojim škofam, ter nam podali palico beraško, alj pa nam tenke kosce kruha rezali, de se bo skuz nje svetilo.«⁹⁰ Neposredno po izdaji pisma (6. aprila) govori: »naj se varjejo duhovniki kužniga vetra ino posvetnih spak, de bi se družili nevtrnim podiračem neše svete cerkve, ki duhovnikom ženke obetajo, kruh pa izmikajo.«⁹¹ Konec leta se v Zgodnji Danici v članku Novi časi novi grehi obrača posebej proti »prekuciji starih, dobro spoznanih pravic«, pod čemer razume duhovniško pravico do desetine, ki jo utemeljuje z odloki tridentinskega cerkvenega zbora.⁹² In to govori že po uzakonitvi zemljiške odveze, ki jo navzven še dokaj blagohotno pričakuje v navedenem pastirskem pismu, če bi jo odredil cesar. V istem času govori v privatni korespondenci o njej takole (16. februarja 1849): »Sedaj je prišel tako imenovani narobe svet: kmet je postal naenkrat gospod — gospod le prepogosto berač,«⁹³ nekoliko pozneje (19. septembra) v pismu kardinalu Schwarzenbergu pa: »Sedaj se občine branijo (sc. v razdeljenih župnijah) še kaj oddajati duhovnikom matičnih župnij (sc. starih, iz katerih so bile izločene), in vojaška eksekucija povzroča hudo kri. Z odvezo bo sicer najbrže pomagano temu slabemu stanju; toda cerkvena dotacija bo popolnoma uničena« (podčrtal B. G.).⁹⁴ Kljub temu, da je bil sam podložniški sin, je torej stal Slomšek v bistvu na strani fevdalne gospode. Prav to podobo kažejo tudi njegovi ostali članki v l. 1848, zlasti članek Dve tabli zapovedij, v katerem se bori proti načelu, da oblast izvira iz ljudstva.⁹⁵

Neko celovsko poročilo daje v resnici slutiti, da so bili glede desetine na Koroškem neki posebni načrti. Dočim se namreč brez drugega dopušča odprava drugih urbarialnih obveznosti, se ob desetini posebej opozarja, da bo njena popolna odprava spravila v zadrego cerkvene oblasti, ker je to njihov edini dohodek. Seveda se v zvezi s tem resignirano ugotavlja, da bodo te težave stvarno nastopile v vsakem primeru, »ker bodo desetino dejansko odrekli.«⁹⁶

Brez dvoma so že ti prvi nastopi — zlasti ker so mali liberalni krožki, manj povezani z reakcijo, v svojih zahtevah in programih obravnavali zgolj narodnostno politična vprašanja (zedinjena Slovenija, jezik v šoli in v upravi itd.), za položaj velike večine slovenskega naroda in za njegove gospodarsko-družbene zahteve se pa v njih niti malo zmenili — usekali prvo globoko zarezo med slovensko ljudstvo in njegove »politične voditelje«. Že v teh dneh

⁹⁰ Slomšekova pisma, na nav. mestu, str. 103.

⁹¹ Slomšekova pisma, na nav. mestu, str. 108.

⁹² Ant. Mart. Slomškega Zbrani spisi, IV, 1885, str. 218—220.

⁹³ Dodatek Slomškovih pisem, Arhiv za zgodovino in narodopisje, I/1, 1934, str. 20—21.

⁹⁴ Slomšekova pisma, nav. delo, str. 235.

⁹⁵ Ant. Mart. Slomškega Zbrani spisi, IV, 1885, str. 199—205.

⁹⁶ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 819 (10. IV. 1848).

se začenja usodna pot, ki privede kmete pozneje iz njihovih revolucionarnih pozicij po izvedbi zemljiške odveze po reakciji v popolno politično zatišje. Prav ta razvoj pa seveda obsodi že vnaprej na neuspeh tudi ves boj za slovenske narodnostne zahteve.

Ta razkol se je jasno pokazal ob čitanju Slomškovega pastirskega pisma po cerkvah. Slomšek sam v svojih pismih ponovno omenja, da njegove »gotovo dobro mišljene besede... niso našle nobenega dobrega sprejema«, ⁹⁷ da je njegovo »pastirsko pismo napravilo zelo slab vtis«. ⁹⁸ Drugi viri govore še razločneje: njegovo branje so kmetje ponekod z grožnjami župnikom sploh preprečili. ⁹⁹ Slomšek v svojem članku Milo potožilo v Zgodnji danici tudi sam dokazuje obstoj globokega razrednega sovraštva proti fevdalni duhovščini med slovenskimi podložniki. ¹⁰⁰

Poleg propagande — cerkvene in časopisne — je oblast posegla od izžanskega napada dalje tudi po močnejših sredstvih. Že takoj 22. marca je gubernij mislil zaradi dogodkov na Igu razglasiti »stojno sodbo« (preki sod) za vse nemire v podeželju v kranjskih kresijah. Ker pa bi bil normalni, zakoniti način razglasitve — po pravnih določbah bi jo moralo razglasiti pristojno apelacijsko sodišče — preveč zamuden, se je Welsersheimb umaknil po stranski poti. Obrnil se je s tem predlogom na notranjega ministra Pillersdorfa, ¹⁰¹ zagrozil pa s »stojno sodbo« na svojo roko že pred tem. Čim je Pillersdorf nameravani korak (v pismu z dne 25. marca) ¹⁰² odobril za vse tri kranjske kresije (na Koroškem naj bi se mir vzpostavil brez tega sredstva), je bila 28. marca »stojna sodba« res proglašena in je ostala v veljavi vse do jeseni. Na vprašanja glede pravne strani postopka je odgovarjal Welsersheimb še pozneje graškemu guvernerju in tudi glavarju postojnske kresije, da bo pač potrdilo apelacijskega sodišča še pozneje prišlo in da bo tako stvar v popolnem redu. ¹⁰³

Obenem je Welsersheimb mislil na široko poseči po vojaški pomoči. Obrnil se je na sosedne garnizije v Gradcu, Zagrebu in Trstu s prošnjo za pomoč. Toda kljub podpori, ki sta jo tudi tem njegovim korakom nudila notranje ministrstvo in dvorni vojni svet, je bila pomoč v resnici malenkostna. ¹⁰⁴ Pričel se je uveljavljati že učinek revolucije v zgornji Italiji in na Madžarskem. Zaradi tega, ker so morale čete na zgornjeitalijansko bojišče — pozneje so pritegnili tudi del na Kranjskem postavljenih čet — se je v aprilu začela organizirati že »črna vojska« (Volkssturm). Vendar ga na Kranjskem niso organizirali, ker je gubernij odsvetoval,

⁹⁷ Slomškova pisma, na nav. mestu, str. 74.

⁹⁸ Slomškova pisma, na nav. mestu, str. 102.

⁹⁹ Josip Apih, nav. delo, str. 61.

¹⁰⁰ Ant. Mart. Slomškega Zbrani spisi, IV, 1885, str. 221—225.

¹⁰¹ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. II, št. 494 (25. III. 1848).

¹⁰² ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. II, št. 530 (25. III. 1848).

¹⁰³ Josip Mal, nav. delo, str. 667—668.

¹⁰⁴ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. II, št. 528 (27. III. 1848), 540 (27. III. 1848); Josip Mal, nav. delo, str. 668.

češ da je ljudstvo preveč nemirno, da bi mu dali v roke orožje! Po njegovem nasvetu naj bi se v ilirskem guberniju črna vojska organizirala le na Koroškem, kjer da so v nemškem delu dežele dani zanjo vsi potrebni pogoji.¹⁰⁵

Podložniški pritisk pa je bil vendarle tako močan, da tudi na Kranjskem ni šlo brez koncesij. Prvi je na to opozarjal že Pillersdorf. Po njegovi sodbi je bilo nujno potrebno, če naj bi se sploh doseglo pomirjenje podeželja, misliti na olajšanje podložniškega bremena. Zato je naročal, naj se posvetuje »odbor zemljiških gospodov« (deželnostanovski odbor): »1. ali v sedanjem političnem položaju ni nujno in v interesu javnega miru, da vlada neposredno takoj sedaj odpravi vse zgoraj imenovane urbarialne obveznosti in da se prepusti ugotovitev odškodnine razpravam bodočega stanovskega zastopstva; 2. do katerega časa naj nehalo te naturalne dajatve; 3. ali naj se tokrat kaj odredi glede na ugotavljanje in plačevanje bodoče odškodnine za odpravljene dajatve?«¹⁰⁶

Kranjski deželni stanovi, ki so že neposredno po marčni revoluciji k delu pritegnili tudi tri »kmečke« zastopnike, določene po Kmetijski družbi, je res sestavil tak odbor, ki je 4. aprila pripravil tozadevne predloge za zasedanje deželnih stanov dne 6. aprila.¹⁰⁷ Temu zasedanju je bila predložena tudi posebna prošnja mesta Kranja, ki zahteva, »da naj bo kmečki stan zastopan po (sc. svojih) odbornikih pri razpravah deželnega zbora« (t. 2.), in »da morajo biti desetina, tlaka in urbarialne dajatve, primščina, oddaja žita, gorske pravice, denarne dajatve (Grundzins, Freigelder) odkupljene od države po zmerni meri; s prepovedjo na novo se pogoditi za te dajatve.«¹⁰⁸

Stanovi so sprejeli na svojem zasedanju precej kompromisno in nedoločno prošnjo do cesarja: »Glede kmečkih in desetinskih razmerij in tozadevne prošnje se je deželni zbor zedinil k izjavi, da potrebuje dežela čim bolj pospešeno, podložnikom in k desetini obvezanim posestnikom koristno, toda popolno odvezo vseh kmečkih ali urbarialnih — dalje desetinskih dajatev po primerni, podložniku ali desetinskemu podložniku naloženi odškodnini opravičencev (do teh dajatev).«¹⁰⁹

Cesarja prosijo, da do prihodnjega zasedanja izda primeren predlog. »Ker pa se tozadevni predlogi že razpravljajo pri stanovih, bi prosili Nj. Veličanstvo, da, dokler ti predlogi ne bodo izročeni in rešeni z zakonom, nudi deželnim oblastem potrebna sredstva, da bodo v tem času opravičenci do dohodkov po zakonu zaščiteni in da jim bodo ohranjene njihove pravice.«¹¹⁰ O tem sklepu so

¹⁰⁵ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 775 (24.IV. 1848).

¹⁰⁶ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. II, št. 568 (28. III. 1848).

¹⁰⁷ ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1, št. 234; Josip Mal, nav. delo, str. 760; Novice 1848, št. 14, 5. IV.; 15, 12. IV.

¹⁰⁸ ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1, št. 234, priloga.

¹⁰⁹ ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1, št. 234.

¹¹⁰ Prav tam.

š posebnim razglasom, v katerem pa so sklepe oblekli v za kmeta nekoliko bolj sprejemljivo obleko (brez zaključne prošnje za pomoč proti podložnikom), obvestili tudi podeželsko prebivalstvo.¹¹¹ Motil bi se pa, kdor bi sodil, da je stanove nagnil k temu poskusu le nasvet z Dunaja. V nekem svojem poznejšem dopisu (z dne 8. julija 1848) pravijo namreč sami, da so pristali na te predloge v strahu pred nadaljnjim razvojem zaradi dogodkov v podeželju.¹¹² Vsekakor pa odseva iz drugega dela stanovskih sklepov nekoliko povečana samozavest, pač zaradi upanja na vojaško pomoč iz sosednih pokrajin, ki jo je prav v teh dneh obetal Pillersdorf.¹¹³ Tudi v stanovskem odboru, ki je razpravljal o teh problemih, je prišla do veljave težnja, čim dlje ohraniti dajatve v veljavi. Tako so v razpravi zagovarjali nekateri misel, naj bi dajatve prenehale konec 1848, drugi, da z dajatvami ob Jurjevem 1849, nekateri celo šele z Mihaelovim, torej konec 1849. Na terenu, kjer so bili s kmečkim gibanjem v neposrednih stikih in so ga bolje poznali, so pa zahtevali odločne, hitre korake. Novomeška kresija je zahtevala takojšno odpravo tlake, postojnska kresija pa, naj prenehajo vse obveznosti s koncem junija 1848. S temi koraki so upali vsaj še nekoliko zaježiti gibanje med podložniki.¹¹⁴

Kmetov pa niso premaknili z njihovih zahtev po takojšni odpravi podložniškega razmerja in bremen niti poduki, niti obljube o prevedbi naturalnih dajatev v denarno rento, niti odloki gubernija, niti razglasi deželnih stanov. Kranjski stanovi sami poročajo: »Toda najzlobnejši emisarji, ki so podeželsko prebivalstvo ustno hujskali — in letaki, ki so ga kar naprej zavajali, niso zgrešili, in so ga v kratkem času pripravili do tega, da so povsod v deželi odrekli podložniške dajatve ali dela, tudi desetino.«¹¹⁵ Prav tako poročajo s Koroškega: ugotavlja se, da je pglavitni vzrok pripravljenosti deželnih stanov za odpravo podložniškega razmerja strah pred podložniki. Precej na splošno dajatev ne oddajajo več. Prav, ker je kmečki odpor proti njim tako razširjen, bi bilo nemogoče iztirjati te dajatve z vojaško pomočjo.¹¹⁶

4. Kmečko gibanje od aprila do junija, odmev kmečkih zahtev ob volitvah in majskih dogodkih na Dunaju.

Že stališče, ki so ga zavzeli na eni strani podložniki, na drugi zemljiški gospodje v prvem času po marčni revoluciji, je dalo slutiti, da se vprašanje ne bo rešilo samo od sebe, na podlagi prve podložniške reakcije na dogodke na Dunaju, marveč, da bo potrebna še daljša borba, preden bodo kmetje dosegli svoje zahteve.

¹¹¹ Josip Mal, nav. delo, str. 869 (faksimile).

¹¹² ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1, št. 489 (8. VII. 1848).

¹¹³ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 540 (27. III. 1848).

¹¹⁴ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 614 (10. IV. 1848).

¹¹⁵ ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1, št. 489 (8. VII. 1848).

¹¹⁶ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. III, št. 819 (10. IV. 1848).

V resnici predstavlja kmečko gibanje ne le kratek spontan val v marcu in aprilu, marveč predstavlja prav do oktobra 1848 poleg Dunaja, upora na Madžarskem in v Italiji poglavitni notranji politični problem v habsburški monarhiji, za končni uspeh reakcije pa brez dvoma celo sploh najvažnejši notranji politični problem. Brez dvoma je namreč spričo razmeroma slabo razvite industrije v državi¹¹⁷ podložniški razred najširši in fevdalno-finančnemu reakcionarnemu, protirevolucionarnemu vršičku najnevarnejši sloj, ki ga je revolucija v resnici zajela. Izločiti podložnike iz tega revolucionarnega vala, to je bila poglavitna naloga protirevolucionarnih družbenih skupin, če so hoteli zlomiti odpor s proletariatom zvezane buržoazije.

Od aprila do junija se zvrsti v državnem okviru vrsta dogodkov, ki so na eni strani vplivali na podložniško gibanje pri nas, na drugi strani pa se prav ob njih kaže moč in smer podložniških teženj. Tako proglas aristokratske ustave 25. aprila in revolucionarni nastop delavcev in akademikov v drugi polovici maja na Dunaju, ki je prisilil vlado in cesarja k umiku izdanih odredb in k bistveni demokratizaciji določb o državnem zboru (odprava senata, razširjenje volivne pravice), preprečil pa tudi poskus fevdalne reakcije na čelu s cesarjem, da po cesarjevem umiku z Dunaja v Innsbruck (17. maja) s sklicanjem zastopnikov deželnih stanov zbere svoj državni zbor in tako prehití dunajskega izvoljenega.¹¹⁸ Poleg tega so se v tem času zvrstile trojne volitve: v frankfurtski in dunajski državni zbor in volitve kmečkih zastopnikov v provizorične deželne zборе.

Kakor so že v marcu po prvih cesarjevih razglasih iz srede marca podložniki trdili, »da nismo praviga pisma brali, ker v pravem pismu stoji, da so vse desetine, vse tlake, vse kazni proč«,¹¹⁹ so z istim nezaupanjem sprejeli tudi razglas ustave. Sredi maja poroča postojnska kresija, da je kmet poslušal objavo z zanimanjem le dotlej, dokler je še upal vsaj na delno osvoboditev svojih bremen. Ko te ni bilo, »je predmet zanj izgubil posebno vznemirljivi interes, ali je celo mislil, da se mu noče odkriti pričakovana olajšava, namreč osvoboditev desetine in urbarialnih dajatev brez odkupnine«. Glede desetinskih in zemljiških gospostev sodi kresija, ki od državnega zbora pričakuje izvedbo zemljiške odveze, da jim ta sprememba na korist podložnikov »pač ni zelo dobrodošla«. Podobno poroča tudi o duhovščini: »tudi to čakajo zmanjšanja njenih dosedanjih dohodkov, ne da bi mogla pričakovati za to popolnoma enakovredno odškodnino. Tej skrbi odgovarja pač tudi vtis, ki ga je napravila nanjo nova ureditev.« To poročilo sloni

¹¹⁷ Albert Soboul, 1848 en Europe, Cahiers du Communisme 25, 1948, str. 201; Karl in Mathilde Uhlig, nav. delo, str. 576—594.

¹¹⁸ R. A. Averbuh, Bor'ba venskoj demokratii protiv aristokratičeskoj konstitucii (maj 1848. g.), Izvestija Akademii nauk SSSR, Serija istorii i filosofii, IV, 1947, št. 4, str. 331—342 (cir.).

¹¹⁹ Novice 1848, št. 14, 5. IV.

Prêdvsem na poroèilu o položaju okrog Vrhnike, s katerim pa glede podložniškega razpoloženja soglašajo tudi vsa ostala poročila sodnih okrajev v kresiji, priložena aktu.¹²⁰ Tudi sicer je dajala v okolici Ljubljane »duhovščina... praviloma prednost staremu stanju in je (bila) zaskrbljena za pravice gospodujoče cerkve in paè tudi za del lastnih dohodkov«. ¹²¹ Kmetje so tu gledali z upanjem le še na volitev za dunajski državni zbor, za katerega so se že odločili, da bodo volili njegove poslance iz svoje srede.¹²² Tudi v novomeški kresiji so podložniki pričakovali od ustave konkretnih olajšav in ugoditev njihovim pritožbam, ker pa so bili razočarani, se je napetost še povečala.¹²³ V celovski kresiji je prav to razočaranje sodelovalo pri zgoraj omenjenih nemirih okrog 1. maja.¹²⁴ Za oznaèbo cehovskega malomešanstva v Celovcu in v Ljubljani pa je znaèilno, da so se v obeh mestih oglasili pomisleki zlasti glede 24. èlena ustave, ki je doloèal obrtno in trgovsko svobodo za vse po zakonu dovoljene pridobitne panoge, v Celovcu iz strahu pred »pogubno... obrtno svobodo«, v Ljubljani, kjer so cehovske omejitve odpravili že v èasu francoske vlade, v strahu pred judovsko konkurenco.¹²⁵

Položaj v podeželju se je oèitno ostril ob zahtevah gospostev po dajatvah, ki jih podložniki z redkimi izjemami niso hoteli oddajati. Vsa gospodstva so zahtevala od kresij prisilna sredstva za izterjavo urbarialnih zaostankov. Napetost med podložniki pa je narasla že tako daleè, da so kresije same opozarjale gubernij, do bi znalo prisilno izterjavanje privedi do katastrofe.¹²⁶

Posebno hudo kri med podložniki na Kranjskem je zbuvalo dejstvo, da so že skoraj vse sosedne dežele do konca aprila dobile posebne cesarske patente, ki so omejevali podložniško razmerje v sedanji obliki s koncem leta 1848 in prepuščali tudi za to leto poravnavo podložniških obveznosti sporazumu med obema prizadetima strankama (Štajerska 11. aprila, Koroška 25. aprila, na Hrvaškem Jelaèièev odlok 25. aprila),¹²⁷ le Kranjska ni še dobila takega patenta. Zlasti dolenski kmetje so začeli z novimi nemiri. Oèitali so gospodi, »da tak patent namenoma zadržuje«. ¹²⁸ Na Dolenskem je v èasu po razglasitvi ustave začela nastajati vedno moènejša povezava celotnega kmeèkega gibanja. Tako je prišla že v prvih dneh maja na Dunaj k Pillersdorfu kmeèka deputacija, ki je zastopala kar 10 sodišè novomeške kresije (Mokronog, Novo mesto z Ruperèvrhom, Kostanjevica, Mirna, Trebnje, Novi dvor,

¹²⁰ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. V, št. 1283 (Postojna 14. V.).

¹²¹ ODAS, prav tam (Ljubljana 9. V.).

¹²² ODAS, prav tam; gl. tudi Josip Apih, nav. delo, str. 149—152, 154; Josip Mal, nav. delo, str. 711, 815—816, 862.

¹²³ ODAS, prav tam (Novo mesto 16. V.).

¹²⁴ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. V, št. 1521 (5. V. 1848).

¹²⁵ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. V, št. 1283 (Celovec 17. V., Ljubljana 11. V.).

¹²⁶ ODAS, Gubernialni: arhiv 1847/48, fasc. 19—99, št. 12.377.

¹²⁷ Josip Apih, nav. delo, str. 62 (za Hrvatsko, za drugo gl. zgoraj).

¹²⁸ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 945 (8. V. 1848).

Stična, Turn-Podpeč in Višnja gora), obsegajočih z izjemo okolice Krškega ter Bele in Suhe krajine prav vso Dolenjsko. Predložili so mu prošnjo za odpravo tlake, desetine in ostalih naturalnih dajatev v imenu podložnikov vseh navedenih sodišč. Pillersdorf sam je bil vznemirjen, ker je deputacija dokazovala, da je kmečko gibanje skoraj vse kresije organizirano že v celoto. Ob tem še poudarja, da je to izredno vznemirjenje zaradi prejšnjih izgrediv v deželi še nevarnejše. Ostro je grajal nedelavnost gubernija in kranjskih deželnih stanov glede zemljiške odveze in je zahteval čim hitrejših predlogov in javnih razglasov v tej zadevi.¹²⁹ Tudi vrhniško sodišče zahteva v tem času takojšno odpravo podložniških obvez, ker gre gibanje med kmeti na glede na delo duhovščine in uradov vedno globlje in širje. Želja po osvoboditvi se je močno odražala tudi v planinskem gospodarstvu.¹³⁰

Odmev dunajskih majskih dogodkov pa kaže tisto značilnost kmečkega gibanja, na katero se je mogla opreti reakcija pri svojem delu za ločitev podložniškega gibanja od nacionalnega, meščanskega. Kakor v času kmečkih uporov,¹³¹ je tudi še l. 1848 kmet zaupal cesarju, od njega je pričakoval pomoči proti zemljiškim gospodom. Na tem zaupanju dunajski dogodki v maju sprva niso nič spremenili. Za odposlance »Slovenije« so bili kmetje skoraj nedovzetni: »Sploh so se tukajšnji prebivalci med vsemi dosedanjimi nemiri stalno držali Nj. Veličanstva in le od njegove milosti in državnega zbora, ki se mora ustanoviti, pričakujejo olajšanja svojih bremen.«¹³² Tudi v tem času se je namreč »slišala namera podložnikov, da hočejo že letos odreči vse dajatve zemljiškim in desetinskim gospodom.«¹³³ Ti podatki jasno kažejo, da podložnikov nihče ni seznanil niti z bistvom dunajskih majskih nemirov (spor okrog državnega zbora in njegovega razrednega fevdalnega značaja v cesarjevih načrtih) in s cesarjevim razmerjem do fevdalne reakcije. Šele razvoj dogodkov na Dunaju sam je podložniške pojme razbistril. V začetku junija pa slišimo o odmevu dunajskih dogodkov že popolnoma drugačna sporočila. Ko so namreč podložniki videli uspeh dunajskih revolucionarjev, so začeli groziti, da se bodo tudi oni uprli, če ne bodo ustregli njihovim zahtevam. Tudi nova družbena gesla so prodrli mednje: »Tudi se sliši kmete govoriti: „Sedaj smo vsi enaki, torej ni dolžan drug drugemu nič več odrajtovati!“ Ti pojmi so med sadovi nasilnih dunajskih dogodkov.«¹³⁴ Posebej pa se pripominja, da se državnim davkom kmetje ne upirajo, marveč jih radi plačujejo.¹³⁵ Sporočilo v Novicah, »da so nekteri ljudje visociga stanu in Metternichove robe... prigo-

¹²⁹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 990 (8. V. 1848).

¹³⁰ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 1072 (15. V. 1848).

¹³¹ Bogo Grafenauer, nav. delo, str. 107.

¹³² ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. V, št. 1281 (2. VI.; poročilo iz Ribnice).

¹³³ ODAS, prav tam (poročilo iz Novega dvora).

¹³⁴ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. V, št. 1302 (2. VI. 1848), 1344 (6. VI.; poročilo iz Radovljice v prilogi).

¹³⁵ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. V, št. 1302 (2. VI. 1848).

varjali cesarju, naj bi ljudstvom obljubljene darove prikrajšali, odpeljali so ga z Dunaja, češ da mu strežejo po življenju,¹³⁶ kaže, da je bil še pri tem poznejšem razvoju podložniškega javnega mnenja cesar le delno prizadet. Zaradi takih govoric je bilo tudi ob cesarjevem odhodu v Innsbruck v maju izdanih po vladnih naročilih več proglasov na Kranjce in Korošce, ki naj bi jih glede tega pomirili.¹³⁷

Tudi podložniški nastopi ob volitvah kažejo njihovo odločno težnjo, da se že za l. 1848 iznebe urbarialnih bremen in da so le pod tem vidikom tudi nastopali. V politični spor okrog Frankfurta se podložniki seveda sploh niso spuščali. Med njimi je odmevalo le geslo, da bi morali, če zmaga frankfurtska smer, plačevati dvema cesarjema, namesto enemu samemu, kar jim razumljivo ni bilo všeč.¹³⁸ Vendar pa so se na volivnih zborih, zlasti na Dolenjskem, ob volitvah pojavile zahteve glede zemljiške odveze (n. pr. v Boštanju, Stični, Žužemberku, pa tudi drugod),¹³⁹ tako da prav v tem času prihaja na kresijo nov val prošenj za pomoč od strani sodnih okrajev. Posamezniki (n. pr. Jurij Gajer iz Krškega v Leskovcu in Mirni) so z uspehom nastopali pri volivni agitaciji z gesli kmečkega gibanja (n. pr. da gospoda zadržuje odlok o kmečki odvezi).¹⁴⁰ Tudi v gorenjskem kotu so gledali podložniki »na podložniško zvezo z gospodstvi kot stvarno razvezano, in ... na mirno opravljanje urbarialnih dajatev in zlasti tlake in desetine pač ni računati. Njihova nasilna izterjava bi bila geslo za splošen upor. Zato bi bilo zelo želeti, da bi razglasili, ne kakor so predlagali stanovi, od 1. januarja 1849, marveč od 1. maja 1848 konec naravnih dajatev in odškodnino opravičencev«.¹⁴¹ Tudi novomeška kresija se pritožuje, da nemiri ob volitvah pridobivajo na moči, ker za Kranjsko še ni patenta o zemljiški odvezi, ker to vzbuja nezaupanje do oblasti; dalje poudarja, da tlake podložniki v veliki večini sploh ne opravljajo več, nadaljnji obstoj dolžnosti, ki jo gospodje dopovedujejo podložnikom, pa povzroča le vedno večjo napetost. Za to, da bi se razpoloženje prebivalstva izboljšalo, bi bilo nujno potrebno hitro odpraviti dajatve, tlako pa takoj.¹⁴²

Še močnejše kakor pri frankfurtskih, so se pokazale podložniške težnje pri volitvah dunajskega državnega zbora. Na eni strani v že globokem razkolu med meščanstvom in podložnimi kmeti, na drugi v pomenu, ki so ga kmetje dajali prav svojim zahtevam

¹³⁶ Novice 1848, št. 25, 7. VI.

¹³⁷ Josip Mal, nav. delo, str. 722—725; ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 1080, 1125; V, 1343.

¹³⁸ Gl. Josip Apih, nav. delo, str. 104—109; Josip Mal, nav. delo, str. 844—848, 852.

¹³⁹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 993.

¹⁴⁰ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 1009 (12. V. 1848); Novice 1848, št. 20, str. 82—85; Josip Apih, nav. delo 106.

¹⁴¹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. V, št. 1544 (poročilo iz Radovljice k aktu z dne 6. VI. 1848).

¹⁴² ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 993 (10. V. 1848).

glede zemljiške odveze brez odkupnine, glede česar meščanskim zastopnikom po pravici nikakor niso zaupali, tiče vzroki, da je bila v državni zbor izvoljena vrsta kmetov, ki stvarno tudi niso mogli zastopati svojih interesov zaradi neznanja jezika in neizobraženosti.¹⁴³ Drugod so se zadovoljili s tem, da bi poslali s poslanci na Dunaj svoje posebne nadzornike nad njimi.¹⁴⁴ Ne le v tej splošni značilnosti, tudi v podrobnostih je prišla kmečka težnja ob volivnih zborih do izraza. Tako n. pr. v Radovljici, kjer so kmetje zavračali župnika, ki je zagovarjal interes cerkve proti svobodomiselnemu Konjšku,¹⁴⁵ tako v Moravčah, kjer se je v tem času širil prevod članka iz dunajskega časnika *Constitution*, ki v ostrih besedah ob spomenu na francosko revolucijo zahteva zemljiško odvezo brez odkupa in grozi graščakom s krvavim obračunom.¹⁴⁶ Tudi na Dolenjskem slišimo v tem času o novih nemirih pri št. Rupertu, na Koroškem okrog Rožeka; prav na to kažejo spet pogostejše opombe o podpihovalcih in šuntarjih, pred katerimi svari Bleiweis v svojih Novicah.¹⁴⁷ Slomškovo sporočilo po vizitaciji v najnemirnejšem delu Koroške, v Podjuni, kaže, da je bilo vse kmečko gibanje namenjeno le v eno smer: »Tudi ljudje so po starem dobrovoljni; le od dacij ne smemo ziniti. Bog nam pomagaj!«¹⁴⁸

Prav posebno pa je v zvezi s tem položajem razmerje podložnikov do volitev v deželne zборе. Zlasti pri volitvah na Kranjskem, sredi junija, se je pokazalo, da kmetje deželnemu zboru, dasi so imeli določenih 18 zastopnikov, enako število kakor svetni in cerkveni zemljiški gospodje skupno, niso zaupali. V velikem delu dežele, zlasti na Notranjskem in na Gorenjskem, pa tudi na Dolenjskem, kmetje sploh niso hoteli voliti poslancev, češ da bo odločal o zemljiški odvezi državni zbor, ponekod so zahtevali močnejše kmečko zastopstvo (v okolici Ljubljane in Škofje Loke kar za vse svoje volivne može), v Moravčah pa so kazali celo »prepis« cesarskega patenta, ki da je že davno odpravil tlako in urbarialne dajatve.¹⁴⁹

Najjasneje pa vidimo kmečke zahteve v tem razdobju iz dolge vrste prošenj, ki so jih kmetje poslali na Dunaj po posebnih deputacijah ali po drugi poti. Največjo od takih deputacij smo že omenili, je jih pa še dolga vrsta; zastopale so podložnike iz zelo različnih področij, od nekaj sosesk pa do večine Dolenjske.¹⁵⁰ Največ teh deputacij in prošenj je prihajalo z Dolenjskega, prihajale so pa prav tako tudi z Gorenjskega in Notranjskega. Na Du-

¹⁴³ Josip Apih, nav. delo, str. 149—150; Novice 1848, št. 28, 31.

¹⁴⁴ Josip Apih, nav. delo, str. 151.

¹⁴⁵ Josip Apih, nav. delo, str. 154.

¹⁴⁶ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VI, št. 1827 (24. VII. 1848); Josip Mal, nav. delo, str. 860—861; Josip Apih, str. 59—60, op. 4.

¹⁴⁷ Novice 1848, št. 23, 7. VI. (za Rožek gl. zgoraj).

¹⁴⁸ Slomškova pisma, na nav. mestu, str. 109.

¹⁴⁹ ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—2; Josip Apih, nav. delo, str. 157—158.

¹⁵⁰ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 990 (8. V. 1848).

naju so morali pri notranjem ministrstvu postaviti v maju posebno komisijo, ki je take poslance sprejemala in podučevala.¹⁵¹ Večina prošenj je nato prišla preko gubernija na kresije v obravnavo. Te deputacije so na eni strani nosile v domovino nazaj revolucionijske ideje in se seznanjale z dunajskimi dogodki in pomenile tako za kmečko gibanje veliko pozitivno delo v smeri idejne razbistritve, na drugi strani pa so seveda kazale, da oblasti cesarjevih odlokov v resnici ne skrivajo, kakor so dotlej domnevali podložniki.

Ohranjenih nám je v izvlečku blizu 50 prošenj, ki so jih predložili na Dunaju podložniški predstavniki s področja Kranjskega, največ v teku maja in junija.¹⁵² Kratek pregled vsebine teh prošenj nam bo pokazal, da je bil podložniški načrt mnogo obsežnejši, kakor pa bi mogli slutiti po vsem doslej obravnavanem gradivu. Poglavitna zahteva teh prošenj je seveda odprava podložništva in s tem zvezana odprava vseh urbarialnih dajatev in služnosti, flake, desetine, činža, gorske pravice, malih pravic, primščin, davkov ob prodaji in menjavi posestva. Večkrat je izrecno pristavljeno, »ne da bi bilo treba plačati odškodnino«. Kmetom, ki so že plačali ali so bili z rubežem prisiljeni plačati dajatve, naj se vse že plačano povrne. Razveljavijo naj se tudi vse odkupne pogodbe (sklenjene zlasti od cesarskega patenta z dne 14. decembra 1846 dalje), plačano odkupnino pa naj gospodje povrnejo. Posebej zahtevajo večkrat tudi odpravo duhovniških bir in raznih drugih dajatev za župnije, pa tudi spremembo dajatev v zvezi s cerkvenimi obredi (štolnino, svečnino), duhovnike pa naj posebej plačuje država. Odpravijo naj se krivice, ki si jih dovoljujejo gospostva nasproti podložnikom glede uporabe lesa in paše, in naj se preiščejo in ugotove vse kmečke servitutne pravice. Odpravijo naj se patrimonialna in sploh privilegirana sodišča in uvede javen, za vse enak soden postopek. Zemljiška knjiga naj se prenese iz gospostev na okraje. Odpravi naj se politična uprava po delegiranih gospostvih in uvedejo okraji. Podložniki naj na svojem ozemlju dobe pravico lova in ribištva, vse tozadevne pravice zemljiškega gospostva naj se odpravijo. Odpravi naj se tudi carina na meji, zlasti hrvatski. Zmanjša naj se davek na sol, potrošniški davek (Verzehrungsgeld) pa naj se spremeni v premoženjski davek, ki bo odmerjen vsem enako glede na dohodek, ki ga imajo. Skoraj vse pritožbe vsebujejo delno ali tudi v celoti te zahteve.

Le ena med njimi, iz ribniškega sodnega okraja,¹⁵³ nosi bistveno drugačen značaj; očitno je niso sestavili kmetje sami, marveč jo je redigiral nek slovenski inteligent ali vsaj pristaš narodnostnega gibanja. Kar v treh točkah postavlja namreč tudi narodnostne zahteve: »da se v slovenskih deželah izpopolni slo-

¹⁵¹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. III, št. 892; nekaj deputacij, v kolikor se dajo slediti po gradivu prezid. arhiva (brez upoštevanja nekaterih podatkov gubern. arhiva), opisuje Josip Mal, nav. delo, str. 866—867.

¹⁵² ODAS, Gubernialni arhiv 1847/48, fasc. 15—259.

¹⁵³ ODAS, prav tam, št. 14.898.

venski jezik in da bodo slovenske šole deležne večje podpore,« da se uvede slovenščina v vseh pisarnah v slovenskih pokrajinah in da se v slovenščini objavijo tudi vsi zakoni. Zato pa ta prošnja začuda na hitro opravi s kmečkimi, gospodarskimi in drugimi, sicer za te prošnje značilnimi zahtevami. Zadovolji se n. pr. le s splošno zahtevo, da naj se odpravijo desetine, davki in dajatve ob menjavi posestva, ne da bi urbarialne služnosti in celo tlako kakor koli podrobneje razčlenila. Tudi ta prošnja nam torej kaže namesto resničnega sodelovanja globoki prepad, ki je ločil takratno politično smer kmečkega ljudstva na eni, narodnostno navdušene skupinice inteligentov na drugi strani, prepad, ki je ostal odprt celo pod pokrivalom takega navideznega sodelovanja.

Nekoliko drugačen je bil le položaj v Slovenskih goricah in Prlekiji, nekako vzhodno od črte Radgona—Ptuj.^{153a} Tu se kmečko gibanje vsaj začasno poveže z narodnim. Tako so pri Radgoni kmetje protestirali proti volitvam v frankfurtski državni zbor, češ »da nočejo spadati k nemški zvezi, da zahtevajo, da se tudi v šoli ozirajo na njihov jezik in da naj bodo v uradih slovenski uradniki, da naj jim pošiljajo zakone in okrožnice v tem jeziku«. ^{153b} V okolici Ptuja so kmetje precej podpisovali peticijo dunajske »Slovenije« za žedinjeno Slovenijo. ^{153c} Toda ne glede na silno omejeni okoliš tega pojava se že v tem razdobju pri inteligenci, ki je znala najti stik s kmeti, kažejo jasne protirevolucionarne tendence. Trstenjak gleda v uspehu majskega nastopa revolucionarjev na Dunaju in odpravi druge zbornice slovensko narodno nesrečo, ker »je proletariatu steza odperta«. ^{153d} Iz Cafovega pisma se vidi, da so s kmečkimi revolucionarnimi gesli (odprava tlake, desetine, cerkvenih pristojbin itd.) mogli delati Nemci proti Slovencem, ^{153e} in to z uspehom, ^{153f} da torej slovenska inteligenca tudi tu ni posvečala tem geslom dovolj pažnje. Caf sicer res smatra Bleiweisa za »strašljivega bedaka«, toda ne zaradi njegovega razmerja do podložniških, marveč do narodnostnih zahtev (sicer je nerazumljivo nadaljevanje označbe — »ravno prav za kmetske novine«). ^{153f} Šele v februarju 1849, ko revolucionarnost med kmeti že davno izgine, predlaga Trstenjak načelno, naj se narodno gibanje — glede razmerja do nemške zveze — nasloni »bolj na kmete« (med njimi je cesar zelo popularen, in s tem so dani temelji za izrazito avstrijsko stališče!). ^{153g} Šele iz srede 1849 pa izvira v pismih Muršcu ostra obsodba Bleiweisove politike (spet gotovo le glede narodnostnih,

^{153a} F. Petre, nav. delo, str. 335—336.

^{153b} Fran Ilešič, nav. delo, Zbornik Slovenske matice VII, 1905, str. 59: Kreftovo pismo z dne 25. IV. 1848.

^{153c} Fran Ilešič, na nav. mestu, str. 3 (Trstenjak 20. V. 1848), 25 (Caf 27. V. 1848).

^{153d} Fran Ilešič, na nav. mestu, str. 3 (Trstenjak 20. V. 1848).

^{153e} Fran Ilešič, na nav. mestu, str. 26 (Caf 27. V. 1848).

^{153f} Fran Ilešič, na nav. mestu, str. 59 (Kreft 25. IV. 1848).

^{153f} Fran Ilešič, na nav. mestu, str. 27 (Caf 1. VII. 1848).

^{153g} Fran Ilešič, na nav. mestu, str. 6 (Trstenjak 18. II. 1849).

ne pa kmečkih zahtev!): »Večina (sc. v Ljubljani) je oterpnjena, pohlevna, t. j. od birokracije in duhovščine... s takim duham navdana, ki jih za hlev pripravne stori. Ako bi Ljubljanci ministrovali, bi sedanji gg. ministri, ki z narodovo voljo tako vganjajo, na narskrajnejši levici sedeli.«^{153h}

5. Protiukrepi deželnih stanov, gubernija in vlade.

Koroške in štajerske deželne stanove je že prva podložniška reakcija na marčne dunajske dogodke nagnila do tega, da so si preskrbeli za svoji deželi vsaj provizorične patente z obljubo zemljiške odveze (za Štajersko 11. aprila, za Koroško 25. aprila in dopolnilo 15. maja). Na Kranjskem so bili stanovi v prvih dneh prav tako voljni, ko pa se je po ižanskih dogodkih zdelo, da bodo v svoji borbi proti podložnikom dobili dovolj obsežno državno pomoč v obliki vojaštva, so postali mnogo bolj trdovratni. Celo za stvari, ki so jih že napravili (n. pr. sprejem kmečkih zastopnikov v deželne stanove), niso hoteli poročati na Dunaj, da si ne bi za bodočnost zavezali rok.¹⁵⁴

Stvarno je dunajska vlada mnogo bolje poznala in presojala položaj, kakor deželni faktorji sami. Že od začetka maja dalje je zahteval Pillersdorf od kranjskih deželnih stanov in ilirskega gubernija konkretnega dela za pomirjenje podložnikov, ki naj bi ga tudi z javnimi razglasi podložnikom oznanili.¹⁵⁵ V drugi polovici maja zahteva od stanov poročilo, ali so že sprejeli med deželne stanove kmečke zastopnike.¹⁵⁶ Ob različnih prilikah dreza tudi vanje, naj predložijo predloge za podoben patent o zemljiški odvezi, kakor so ga že dobile sosedne dežele. Ko se je ob odmevu majskih dogodkov pokazalo, da je prav to pomanjkanje patenta na Kranjskem podložnike zelo razburjalo, je bil končno na lastno roko, brez ponovnega drezanja kranjskih deželnih stanov izdan tak patent, datiran sicer že 22. maja, a poslan v Ljubljano šele 4. junija. Tudi ta patent določa, da morajo z zadnjim decembrom 1848 prenehati (kakor drugi koroški patenti!) vse urbarialne in desetinske naturalne in denarne dajatve, tlaka in dajatve ob menjavi posestva, in to »proti primerni odškodnini opravičencev, ki jo morajo nositi podložniki in desetinci«. Določb o tem pa naj ne odreja državni, marveč kranjski deželni zbor, ki naj jih pa predloži »po ustavni poti«, tako da tu državni zbor vsekakor vsaj ni bil izključen. Glede dajatev tekočega leta pa prepušča patent »opravičencem in obvezancem na voljo, da sklenejo med seboj prostovoljno sporazum glede odkupa in odškodnine za te pravice po navodilu najvišje odločbe z dne 14. decembra 1846«. Če do

^{153h} Fran Ilešič, na nav. mestu, str. 97 (Cigale 25. VII. 1849).

¹⁵⁴ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. V, št. 1220 (27. V. 1848).

¹⁵⁵ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 990 (8. V. 1848).

¹⁵⁶ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. V, št. 1220 (27. V. 1848).

takega sporazuma ne pride, veljajo dosedanje obveznosti.¹⁵⁷ V zvezi s tem patentom tudi v Novicah spet oživi propaganda za odkup po navedenem patentu.¹⁵⁸ Bleiweis v njih kar naravnost brani opravičenost dajatev in služnosti.

Gubernij je že v maju, ko so morale oditi skoraj vse čete iz dežele v Italijo na bojišče, poskusil proti podložnikom organizirati novo oboroženo silo. Po večjih vaseh in po trgih se je organizirala posebna »občinska garda«, ki naj bi malomeščane združevala proti podložnikom.¹⁵⁹ Te garde položaja seveda niso mogle bistveno spremeniti. Po patentu podložniškega vprašanja ni več kazalo odlagati. Neposredno po volitvah (13. in 15. junija), na katere so se podložniki odzvali le v malem številu, je bil za 19. junij sklican kranjski deželni zbor, ki naj bi stavil konkretne predloge o zemljiški odvezi državnemu zboru. Plemstvo, ki je imelo v deželnem zboru še vedno mnogo boljše zastopstvo, kakor v državnem, je po tej poti v skladu s cesarjevo sugestijo (patenti za posamezne dežele z določbami, da naj njihovo izvedbo, kakor pred marcem, obravnavajo deželni zbori, le da s sodelovanjem kmečkih zastopnikov) hotelo spraviti poglavitno debato o zemljiški odvezi pred ta forum.

To jim je pa temeljito izpodletelo. Zborovanje se je razbilo že takoj ob svojem začetku ob vprašanju, kako močno naj bi bilo kmečko zastopstvo. Dočim so nekateri zastopniki (Karel in Andrej Hohenwart, Coppini) zagovarjali številčno enako močno zastopstvo zemljiških gospodov in podložnikov, češ da »zanima rešitev urbanalnega vprašanja obe stranki v isti meri«, so drugi (glavar novomeške kresije Laufenstein, Ambrož in zlasti kmečki zastopniki) zahtevali številčni moči posameznih stanov sorazmerno zastopstvo, torej pomnožitev števila kmečkih zastopnikov. Zato so zahtevali, naj se volitve na novo izvedejo (pri tem je padel iz kmečkih vrst predlog, naj bi prišlo vsaj na pet kmetov toliko zastopnikov, kolikor na enega gospoda, »pa še to bi bilo premalo«), zasedanje deželnega zbora pa odloži. Kmečki zastopniki, ki so očitno hoteli izrabiti to le za sredstvo, da bi se odločanje o zemljiški odvezi prepuščilo v neposredno razpravo državnemu zboru, so se ob tej debati sklicevali na demokratična načela, enako Laufenstein, Ambrož pa je zavzemal pomirljivo stališče, da naj bi se s takim postopkom povečalo med ljudstvom zaupanje v deželni zbor. Laufenstein, ki je kmečke zahteve brez dvoma najboljše poznal, je postavil celo načelne zahteve, naj se zasedanje deželnih stanov sploh neha, ker v novih razmerah, odkar je sklican državni zbor, v ustavnem redu nimajo več svojega mesta. Edino, na kar pa bi bili pripravljeni še pristati plemiški zastopniki, je bila kratka odložitev sestanka, da bi se kmečki zastopniki mogli posvetovati z razumnimi možmi o potrebnih ukrepih.

¹⁵⁷ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. V, št. 1299 (4. VI. 1848).

¹⁵⁸ Novice 1848, št. 23, 7. VI., 24, 14. VI. itd.

¹⁵⁹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IV, št. 992.

Vprašanja, zaradi katerega so se zbrali deželni stanovi, namreč določb o zemljiški odvezi, so se le mimogrede dotaknili nekateri govorniki. Tako je Ambrož zatrdil, da se bodo podložniki glede odkupa ravnali po določbah državnega zbora; obenem pa je zahteval, naj se že 1848 ne zahteva več niti desetina niti tlaka, marveč naj se poravna tako, kakor bo državni zbor določil za prihodnja leta. Ambroževim izvajanjem je pritrdil tudi Grašič, ki je opozoril zborovalce, da se bodo sicer ob izterjavanju desetine in dajatev začela zopet nasilja. Mnogo radikalnejši je bil Jaretina, ki je zahteval, naj odkupnino za zemljiško odvezo prevzame država (»cesar in ministri«).¹⁶⁰ Radikalne zahteve v korist podložnikov je glasno odobraval in podpiral tudi navzoča kmečka in dijaška publika, ki jo je predsednik zastonj poskušal pomiriti.

Posvetovanje je tako zašlo v slepo ulico. Radi ali neradi so morali pristati zborovalci na odložitvev zasedanja do 26. junija, sporna vprašanja naj bi pa v zvezi s kmečkimi zastopniki rešil poseben odsek (Ambrož, Chrobat, Kavčič, Laufenstein). Ta odsek se je sestel že isti dan (19. junija). Sestanka se je udeležilo poleg Laufensteina, Ambroža, Chrobata še 11 kmečkih zastopnikov, razen enega vsi iz Gorenjskega in Notranjskega. Dolenjci so očitno kar odšli, kolikor so sploh bili zastopani na dopoldanskem zasedanju. Sestanek je dokončno pokopal namere zemljiških gospodov, da bi si svoje zahteve po odškodnini uredili in zavarovali že po sklepih deželnih stanov. Zastopnikom namreč »ni bilo mogoče združiti različnih naziranj o konstituiranju deželnega zbora; da je prav tako malo kakršnega koli upanja, da bi se pri zastopnikih podložniških občin doseglo soglasje in približanje tozadevnim odkupnim predlogom deželnega odbora; da zastopniki podložniških občin in enako podložni posestniki sploh nočejo vstopiti v deželni zbor, marveč da nameravajo izvedeti: kakšni predlogi bodo v tej zadevi postavljeni v sosednih deželah, potem izraziti sami lastne želje in predloge glede odveze neposredno državnemu zboru ali preko svojih državnozborskih poslancev ali sicer v obliki peticij, nato bi se uklonili tozadevnim sklepom državnega zbora«. Odsek je moral odpustiti kmečke zastopnike, ne da bi mogel doseči od njih kakršno koli obljubo, da se bodo vrnili kot člani deželnega zbora nazaj.¹⁶¹

Ob trdovratnem podložniškem odporu so se zasedanja kranjskih deželnih stanov razbila. Ob tem kmečkem nastopu se spet razločno pokaže malomeščansko omahovanje tako zvanih voditeljev. Spričo zahteve po zedinjeni Sloveniji bi morali biti zanje deželni stanovi, kot simbol zgodovinskega prava in razbitosti slovenskega ozemlja v historične pokrajine, seveda ne le anahronizem, marveč sovražnik. In vendar ni nihče med njimi nastopil proti deželnim stanovom; nihče ni opozoril kakor Laufenstein, da so z marčno revolucijo in objubljeno ustavo izgubili pravico do obstoja, nihče jih končno ni poskusil onemogočiti, kakor baje politično nezreli

¹⁶⁰ ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1, št. 488 (19. VI. 1848).

¹⁶¹ ODAS, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1, št. 489 (8. VII. 1848).

podložniki. Tudi ob tej priliki se je pokazalo, kje je bila v letu 1848 v resnici pri nas revolucionarnost, pa tudi kakšno priliko so zamudili postavljalci političnih programov — politični voditelji jih ne moremo imenovati, saj prav zaradi svoje politike niso imeli skoraj nikogar za seboj — ko so s svojim zanemarjanjem temeljnih življenjskih interesov slovenskega naroda tako temeljito in »uspešno« ločili »narodnostno« gibanje od ljudskega. Pri tem ne mislim na Bleiweisa, Slomška itd., katerih delo se je vrtilo prav po navodilih notranjega ministrstva in gubernija proti revoluciji, marveč na politično čiste, pa za temeljni pomen gospodarskih zahtev v narodnem življenju docela slepe »vodnike«.

Provizoričnega deželnega zbora je bilo s tem konec. Pač pa je stari razširjeni deželni odbor še dalje razpravljal o zemljiški odvezi. Plemstvo se nikakor ni hotelo odreči upanju, da bo vendarle vplivalo na potek razprave v državnem zboru. Kljub temu, da so bili kmečki zastopniki 26. junija odsotni, so ostali člani deželnega zbora sami vendar sprejeli posebno prošnjo na državni zbor. V njej so sicer za leto 1848 že predvidevali možnost odkupa dolžnih podložniških dajatev in služnosti ter desetine, obenem pa so zahtevali, da se mora podložnik sam v zameno za zemljiško odvezo tudi odkupiti od popolnoma vseh bremen.¹⁶² Obenem z ostro pritožbo o kmečkem obnašanju, ki je vsebovala kratko zgodovino kmečkega gibanja na Kranjskem od izžanskih dogodkov dalje (seveda skozi prizmo fevdalcev), so to prošnjo 8. julija poslali preko gubernija na notranje ministrstvo in prosili, naj jo to državnemu zboru posebej priporoči in zasleduje njeno razpravo.¹⁶³ Novi notranji minister Doblhoff je razmere presojal treznejše. Oddal je prošnjo naprej, glede posebne podpore tej prošnji pa je odgovoril, da bo že državni zbor sam pretresal to vprašanje.¹⁶⁴ Tako se je tudi ta poslednji poskus kranjske gospode ponesrečil.

Dasiravno naj bi o vprašanju zemljiške odveze sklepal tudi že za sredo junija sklicani koroški razširjeni deželni zbor, v tej zadevi tudi tu ni prišlo do nobene razprave ali sklepa. Državni zbor ga je prehitel.¹⁶⁵ Več uspeha so imeli le štajerci. Volitve razširjenega deželnega zbora, v katerem so imele kmečke občine eno tretjino (50) poslancev (slovenski del dežele 12), so potekale v glavnem mirno, le v konjiškem okraju so kmetje zahtevali močnejše zastopstvo (po 2 poslanca na vsak sodni namesto volivni okraj). Ko se je 13. junija provizorični deželni zbor sestal, se je sprva pečal z drugimi vprašanji, ki jih je moral rešiti. Ko je 3. julija prešel na najbolj sporno vprašanje, vprašanje zemljiške odveze, je od dveh strani nastal ugovor proti razpravi tega problema. Prelati so

¹⁶² ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 1873.

¹⁶³ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 1873, Arh. dež. stanov 1848, fasc. 7—1, št. 489 (8. VII. 1848).

¹⁶⁴ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 1944 (13. VII. 1848).

¹⁶⁵ Josip Mal, nav. delo, stran 764; Josip Apih, nav. delo, str. 165—166.

zahtevali, da je treba razpravo odgoditi dotlej, da bo državni zbor določil načelno, kdo bo nosil odškodnino, država ali podložnik. »Prelati so hoteli doseči preložitve v pričakovanju, da bodo odgodili in s tem popolnoma preprečili odvezo urbarialnih bremen, da bi cerkvi ohranili ta bogati vir dohodkov.« Proti razpravi pa so bili tudi kmečki zastopniki, ki so — enako kakor na Kranjskem — zaupali le državnemu zboru. Oboji so bili pa preglasovani, in sicer z utemeljitvijo, da morajo deželni zbori državnemu zboru zbrati in pripraviti potrebno gradivo in predloge.

V debati, ki je trajala do 31. julija, pri čemer so prelati ponovno protestirali proti izvedbi zemljiške odveze (celo še zadnji dan razprave), podložniki pa brez uspeha, zahtevali uzakonitev zemljiške odveze brez odkupa, je bil končno sprejet predlog zakona, ki je urejal vprašanje zemljiške odveze takole: Odpravijo se s 1. januarjem 1849 vse podložniške in desetinske naturalne in denarne dajatve, tlake in obveznosti v zvezi z menjavo lastnika. Začasno se zamenjajo s posebnim »urbarialnim davkom«, odkupnino, ki jo bodo podložniki plačevali obenem z deželnimi davki deželi. Podlago odkupnine zemljiškim in desetinskim gospodom znaša dvajsetkratni letni, v denar preračunani čisti dohodek obravnavane pravice. Ta odkupnina naj se plača v obrokih, razdeljenih na dvajset let, tako da pride na posamezno leto 5 % celotne odkupnine. Od tega naj plača podložnik sam 3 %, dežela pa prevzame 2 % (podložnik bi torej nosil v celem 60 % odkupnine). Te osnovne določbe so bile sprejete po ostrem podložniškem odporu z najmanjšo možno večino 42 proti 41 glasovom dne 6. julija. Poznejša debata se je sukala okrog določanja čiste vrednosti posameznih dohodkov zemljiških gospodov.¹⁶⁶

Podložnikov te določbe seveda nikakor niso zadovoljile. Kmetje in deloma tudi meščani (Maribor) so še v teku razprave obračunavali s posameznimi poslanci, ki so glasovali za odškodnino in jih niso pustili nazaj v Gradec.¹⁶⁷ Sprejeti sklep pa seveda ni imel pravne veljave, ker deželni zbor sam ni imel zakonodajne oblasti. Preden pa je sklep mogel dobiti cesarjevo sankcijo, se je vprašanje začelo reševati že na Dunaju v državnem zboru.

6. Boj za dajatve od julija do septembra.

Kmečki poslanec Grašič se ni zmotil, ko je na zborovanju kranjskih deželnih stanov napovedal nemire, če bodo od podložnikov poskušali pobrati dajatve za leto 1848. V resnici se v razdobju žetve položaj v podeželju spet znatno zaostri. Podložniška odločnost je prišla do izraza že ob zasedanju kranjskega provizoričnega deželnega zbora, obenem pa se začnajo spet deputacije

¹⁶⁶ Ilwof Franz, *Der provisorische Landtag des Herzogthums Steiermark im Jahre 1848, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark*, IV/2, 1901, str. 64—101.

¹⁶⁷ Ilwof Franz, na nav. mestu; Josip Apih, nav. delo, str. 61—62.

na Dunaj, kjer je že začel s svojimi zasedanji državni zbor. Do pravih nemirov v deželi še ni prišlo, poročila so bila pomirljiva, vendar pa se je gubernij bal že v začetku julija nevarnih konfliktov, zato se je obrnil do notranjega ministrstva na Dunaju s prošnjo za vojaško pomoč.¹⁶⁸

Notranji minister Doblhoff pa ga je ostro zavrnil. Naravnost prepoveduje uporabo prisilnih sredstev za izterjavo dajatev in tlake za leto 1848, marveč naj zemljiška gospostva v interesu javnega miru počakajo, da bo to vprašanje urejeno z zakonom. Zaradi »razburjenja med kmeti, njihove trdne odločenosti, da že v l. 1848 ne bodo v naturi ustregli glede tlak, desetina, dajatev itd. itd. ... bo nemogoče nadaljevati z uporabo prisilnih sredstev«.¹⁶⁹

Kranjskim stanovom in guberniju je dal oster ukor in poduk: »Stanovi in uradi tistih pokrajin, ki so hitro in pravilno razumeli gospodujočega duha, se niso le takoj spočetka izjavili proti vsakemu prisilnemu postopku, marveč so poskušali vplivati tudi na opravičence, da bi jih pripravili do tega, da bi preprečili vsako razburjenje in se raje podvrgli žrtvam, kakor da bi postavili na kocko javni mir, da, morda svoje življenje. V resnici je skoraj povsod prišlo do tega, da sploh ni mogoče več misliti na prisilno izterjavo, na uporabo vojaškega vpliva, nasprotno pa so se pogodili opravičenci z obvezanci, da za l. 1848 ne vztrajajo na nobeni naturalni služnosti, zato pa se bodo zadovoljili v odškodnino za izpad dohodkov z onim zneskom, ki bo po tozadevnih pričakovanih zakonitih določbah določen kot enoletna odškodnina ... morem pokazati le na ta razvoj in pozvati Vašo Ekscelenco (sc. Welsersheimba), da vplivate preko okrožnih uradov na opravičence, da se s takimi začasnimi pogodbami sporazumejo z obvezanci, in da se more pri nagnjenosti tamošnjega kmeta in nemožnosti uporabe fizične sile le na ta način preprečiti večje zlo ... Tudi bi bilo pri gospodujočih razmerah nemogoče zahtevati od vojnega ministrstva pomnožitev čet na Kranjskem.«¹⁷⁰

Vlada je očitno še naprej vodila spretno svojo politiko tako, da bi ločila od revolucionarjev v mestih glavno rezervo revolucije, široke podložniške množice.¹⁷¹ Welsersheimb je na eni strani sporočil ministrovo poročilo naprej svojim podrejenim uradom, na drugi strani pa vendar naredil še zadnji, že omiljeni poskus pri ministrstvu. Ugotovil je, da tudi gubernij že doslej ni ustrezal prošnjam po vojaški pomoči za izterjavo dajatev tekočega leta. Bati pa se je novih podložniških nastopov, ker so se podložniki spet začeli zbirati in se pojavljajo zahteve po povračilu že prej oddanih obveznosti, h katerim pa po njihovem niso bili več dolžni,

¹⁶⁸ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VI, št. 1720 (15. VII. 1848).

¹⁶⁹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 1827 (17. VII. 1848).

¹⁷⁰ ODAS, prav tam.

¹⁷¹ Gl. zgoraj o Pillersdorfovih dopisih, pozornosti na kmečko razpoloženje ob majskih dogodkih na Dunaju, spodaj o akciji dvora ob sprejemu zakona o zemljiški odvezi in v oktobru.

ker se kaže upornost proti nepriljubljenim uradnikom, začenjajo se nasilni posegi v lastnino zemljiških gospodstev, zlasti v njihovih gozdovih. Zadovoljuje se pa, če sme za vzdrževanje javnega miru uporabljati sedaj v deželi navzočo vojsko, da mu le te ne bodo jemali.¹⁷² Gubernij je poslej prošnje za prisilno izterjavo podložniških obveznosti, ki so prihajale zlasti iz novomeške kresije, v resnici zavračal. Zemljiški gospodje so se začeli obračati z njimi naravnost na notranje ministrstvo, dobili pa so seveda zavrnjene z opozorilom, da naj jih gubernij ponovno seznani z vsebino zgoraj navedenega dopisa.¹⁷³

Zemljiški gospodje so bili seveda vse prej kakor naklonjeni takim nasvetom. Njihovo razpoloženje jasno odseva iz poročila enega med njimi, Matije Primica, gospoda na Krupi: »Zato ni mogoče videti, kam bo pripeljala ta brezzakonitost, ko vse hoče le zapovedovati, vse boljše vlada, prisoja svojemu lastnemu pristanku najboljšo zakonito moč, nikogar ne uboga ali vsaj naklonjeno posluša najbolj dobro mišljene nasvete.« Podložnik se smatra za prostega vseh podložniških bremen, »in si je pri popolni nemoči uradov dejansko že pridobil zaželjeno svobodo in se vsaj postavil vanjo«. Kljub določbi o veljavi dajatev za l. 1848 »nihče od podložnikov ne — poznati tega zakona in gledajo na to le kot na deželno fabrikacijo«, ker zakon nima nobene sankcije. Če se to ne bo uredilo, tudi dominiji in duhovščina ne bodo več vršili svojih dolžnosti, »vse vezi družbenega življenja se bodo same od sebe razvezale in bo nastala splošna anarhija«. K temu mnenju okorelega fevdalca je seveda dostavil napredni Laufenstein: »Domišljavi napor, s katerim se zemljiška gospostva upirajo sili dogodkov in hočejo podpirati nevzdržno stvarno stanje, pomaga pri tem, da se zastruje nastrojenje glede razmerja med zemljiškim gospostvom in podložniki in stopnjuje nezaupanje do uradov... Kresijski urad je mnenja, da je le od razveze ali spremembe podložniškega položaja in od okrepitve ustavne državne moči pričakovati odstranitev onih težav, ki sedaj utesnjujejo delo uradov in povzročajo tožbe oškodovanih ali preplašenih razredov prebivalstva.«¹⁷⁴

Vsekakor pa so se kmetje določno uprli dajatvam, ki so jih zemljiški gospodje zahtevali. Prisilna izterjava je bila po sodbi novomeške kresije nemogoča, a gospostva so jo zahtevala vedno bolj nasilno vse do omenjenih Doblhoffovih ukrepov.¹⁷⁵ Gubernij je poskušal pridobiti podložnike tudi zlepa za oddajo dajatev za leto 1848. Tako je izvedel preiskavo, ali so vsa gospostva res razglasila cesarjev patent z dne 23. maja. Ugotovil je, da je bil povsod razglašen in da podložniki brez dvoma poznajo svoje obveznosti za tekoče leto, »toda prav tako odločna je pri veliki

¹⁷² ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 1854 (24. VII. 1848).

¹⁷³ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 1974.

¹⁷⁴ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 1827 (25. VI. 1848).

¹⁷⁵ ODAS, prav tam.

večini namera, da nočejo nič več oddajati... Nobena uradna sila ne bi sedaj zadostovala, da bi dala zadevi drugo smer.¹⁷⁶

Enaka so tudi obvestila iz postojnske kresije. »Odpor proti opravljanju tlake in oddajanju desetine se je pokazal na mnogih straneh.«¹⁷⁷ »Nepokorščina proti oddaji desetin in urbarialnih dajatev je segla zelo na široko.«¹⁷⁸ Iz Senožec poročajo, »da ljudje pričakujejo od prvega ustavodajnega državnega zbora določbe o olajšanju glede oddaje dajatev zemljiškim gospodom in glede znižanja cene soli.«¹⁷⁹

V drugi polovici julija je gubernij naročil, naj se podložniki ponovno pouče o svojih dolžnostih. Pouk je pa le malokje uspel. Tako je bil v okolici Vrhnike »popolnoma brez uspeha, navajali so ugovore najrazličnejše vrste in popolnoma brez teže. Tudi grožnje niso manjkale za primer, da bi prišlo do sile. Poročila, da letos tudi na Gorenjskem in Dolenjskem ne oddajajo niti desetine niti urbarialnih dajatev, ki so jih tu razširili, so mogla biti povod, da je tudi tu dozorela taka upornost.« V Planini so ljudje navajali celo gesla francoske revolucije, ki so jih razširili med nje časopisi.¹⁸⁰

Za silo kmečkega pokreta, nemoč zemljiškega gospodstva in uradov je izredno značilno poročilo postojnske kresije konec julija v zvezi s prošnjo gospodstva Vipave za vojaško pomoč pri pobiranju dajatev. Kresija prošnji odločno ugovarja: »Posledice nasilnega postopka z vojaško silo bi bilo komaj mogoče presoditi. Pri tem ne bi imeli opravka s posamezniki, marveč z razburjenim prebivalstvom in iz tega bi morala priti skrajna katastrofa. Končno ne more ostati neupoštevano, da so z gospodstvom Vipavo v docela enakem položaju še mnogi drugi desetinski gospodje, torej imajo tudi enake pravice. Če naj bi se v vseh teh primerih upornosti nastopilo z vojaško pomočjo, bi morala biti pri roki majhna armada, da bi tu in tam izzvala krvave nastope in končno s tem le ne dosegla nobenega reda ali morda celo le nemir, ali ustvarila stalen odpor, ki se na kraju ne da obvladati.«¹⁸¹

Omenil sem že, da se v tem času spet obnove deputacije na Dunaj.¹⁸² Pritožbam so pa sledila bolj otipljiva dokazila za kmečko voljo, da ne nameravajo več oddajati doslej veljavnih bremen. Tako so se proti semiškemu župniku pritožili podložniki najprej na Dunaj v notranje ministrstvo, zahtevajoč oprostitev urbarialnih dajatev, »ne da bi bilo treba v denarju plačati odškodnino«, in

¹⁷⁶ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 2065 (11. VII. 1848).

¹⁷⁷ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 2080 (16. VIII. 1848).

¹⁷⁸ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 2033 (Vipava); v poročilu postojnske kresije z dne 14. VIII. 1848).

¹⁷⁹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 2033 (Senožec; prav tam).

¹⁸⁰ ODAS, Gubernialni arhiv 1847/48, fasc. 15—99, Postojna 5. avgusta.

¹⁸¹ ODAS, Gubern. arhiv 1847/48, fasc. 15—295, št. 17.826 (30. VII. 1848).

¹⁸² ODAS, Gubernialni arhiv 1847/48, fasc. 15—295; Prezid. arh. 1848, fasc. VI, št. 1536, fasc. VII, št. 1829, 1836, 1969.

povračilo že plačanih odkupov,¹⁸³ nato na gubernij (29. julija), češ da hoče zemljiški gospod s silo izterjati desetino;¹⁸⁴ ko pa prošnje niso nič pomagale, in je šel župnik vendarle z vozom v spremstvu županov po vaseh, so ga napadli, češ »tolovaji so«, in ga s silo nagnali. »V naši fari noče nihče desetine dati, in če bi tudi kdo hotel, ga pa drugi strahujejo, da ga bojo stepli.«¹⁸⁵ Bleiweis, ki tudi sicer v številki Novic, v kateri objavlja to poročilo, ugovarja kmetom (ki bi najraje videli, da »desetina, tlaka in vsi dozdanji gruntni davki so proč brez vinarja — in krivica bi bila, ako bi mogel kmet kaj plačati«), »da vsa desetina, vsa tlaka in vse druge dolžnosti niso čez kmeta kakor slana čez polje z zraka ali ljufta padle, ampak, da se njih odrajtovanje, čeprav ne vse, vendar veliko njih na stare pravične zveze opira«, dodaja tudi temu poročilu značilno, proti kmečkemu gibanju namerjeno opombo: »...še zmiraj moramo take nespodobne reči slišati. Mi vsi želimo, da se bo kmetu njegov stan polajšal in de se bo vse natanko pregledalo. Tudi grajščaki majo pravice... Puntarija ne bo nobenim pomagala. Z lepo morata grajščak in kmet ravnati.«¹⁸⁶

Do podobnih konfliktov je prišlo tudi na Štajerskem. Tako je na pr. v Poljčanah ob razlagi predlogov glede kmečke odveze v državnem zboru v tam ustanovljenem kmečkem političnem društvu nastalo veliko razburjenje zastran predlogov o odškodnini, češ da nočejo plačevati gospodi nobene odškodnine za dajatve.¹⁸⁷ K dotedanjim spornim točkam je v zgodnji jeseni prišlo še nekaj novih. Obnovili so se spet spori okrog gozda in njegove izrabe, na novo pa se je pridružil spor za lov in ribolov. Tako gubernij zaključuje poročilo o tem, kako so kmetje v avgustu napadli na Koroškem dve plemeniti lovski družini (prvo pri Kotmari vesi v humperškem gospostvu, drugo severno od Celovca) ter jima odvzeli lovski plen in orožje, začasno nekaj članov tudi prijeli, s sledečimi besedami: upor glede izzivanja dosedanjih lovskih pravic »na tujem zemljišču in tleh postaja v ostalem tudi na Kranjskem od dne do dne splošnejši in glasnejši«. Tudi tu so podložniki že motili lov in jemali lovcem orožje.¹⁸⁸ O obnovi prave upornosti poročajo tudi iz gospostva Planine,¹⁸⁹ od marsikod tudi o obnovljenem samovoljnem sekanju, paši in novih sporih zaradi tega (prim. Rožek, Jablanica^{189a}). V Rožeku smo prav iz tega razdobja že omenili tudi tepeže zaradi ribolova.

¹⁸³ ODAS, Gubern. arh. 1847/48, fasc. 15—295, št. 17.018 (21. VII. 1848).

¹⁸⁴ ODAS, Gubern. arh. 1847/48, fasc. 15—295, št. 17.754 (29. VII. 1848).

¹⁸⁵ Novice 1848, št. 54, 23. VIII., str. 150.

¹⁸⁶ Novice 1848, št. 54, 23. VIII., str. 148, 150.

¹⁸⁷ Josip Apih, nav. delo, str. 152; Fran Ilešič, nav. delo, Zbornik Slovenske Matice, VII, 1905, str. 28—29; Cafovo pismo z dne 17. VIII. 1848.

¹⁸⁸ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VIII, št. 2246 (11. IX. 1848).

¹⁸⁹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VII, št. 2080 (16. VIII. 1848).

^{189a} ODAS, Gubernialni arhiv, fasc. 15—295, št. 17.219.

Kmečkega gibanja nikakor ni bilo mogoče ustaviti. Prav v tem času pa se je v državnem zboru že vršila razprava, ki je s svojim končnim sklepom presekala vse te spore, njen sklep pa je reakcija z uspehom porabila, da je dokončno izločila podložnike iz političnega boja, nakar je v oktobru odločila boj med razredi v l. 1848 začasno spet v svojo korist, seveda bistveno oslabljena prav zaradi koncesij, ki jih je morala priznati prejšnjim podložnikom:

7. Državni zbor in nastanek zakona o zemljiški odvezi (vloga slovenskih poslancev).

Le na kratko si bomo ogledali dolgotrajno, cel mesec (od 8. avgusta do 6. septembra) trajajočo debato v državnem zboru, ki je imela za svoj rezultat zakon o zemljiški odvezi. Na kmečko gibanje samo namreč njen potek ni mnogo vplival, zanj je bil važen le rezultat debate. Le v glavnih potezah si bomo ogledali tudi delo slovenskih zastopnikov ob tej debati.

Že na tretji seji državnega zbora je mladi pravnik Hans Kudlich sprožil vprašanje zemljiške odveze, ki so ga prej mislili obravnavati šele znatno pozneje,¹⁰⁰ s predlogom, »da naj zbor sklene: Podložništvo z vsemi iz njega izvirajočimi pravicami in dolžnostmi je odpravljeno, to pa s pridržkom, je li plačati za to odškodnino ali ne« (26. julija). Že formulacija predloga kaže, da gre tu seveda le za možnost odkupa, ne več stalne dajatve. Državni zbor je sprejel sklep, da je predlog treba nemudoma obravnavati.¹⁰¹ Opraviiti je bilo sicer treba najprej še z vprašanji procedure, nato pa se je začela stvarna razprava 8. avgusta v resnici s tem vprašanjem. Življenje je bilo močnejše od teorije in je samo pokazalo, kje je jedro vsega razvoja v revolucijskem letu — v boju za družbeno revolucijo, za odpravo fevdalnega reda, ne pa v nadstavbi, v narodnostnih bojih.

Državni zbor je sicer soglasno sprejemal načelo zemljiške odveze, med poslanci pa so nastali ostri spori glede vprašanja odškodnine, ki naj bi jo v zameno za izgubljene koristi dobili zemljiški gospodje. Glede tega vprašanja se je tudi že k 8. avgusta dopolnjenemu Kudlichovemu predlogu v teku debate nabralo kar 73 spreminjevalnih in dopolnilnih predlogov. V razmerju do obstoječega političnega položaja, moremo razdeliti poslance ob tej razpravi v tri skupine: le redki, najradikalnejši, so zagovarjali resnično kmečko stališče, naj namreč zemljiški gospodje ne dobe sploh nobene odškodnine. V državnem zboru samem so jim očitali, da je njihovo stališče »komunistično«, dasi seveda pri tem ni misliti na kakšne organizacijske zveze s takratnimi komunističnimi

¹⁰⁰ Josip Mal, nav. delo, str. 871; gl. H. Friedjung, Österreich von 1848 bis 1860, I, 1918, st. 31—33, 341—349.

¹⁰¹ Verhandlungen des österr. Reichstags I, str. 159; Josip A. Pih, str. 181.

organizacijami v Nemčiji.¹⁹² Levica s Kudlichom na čelu je bila sicer za to, da gospodje vsaj delno dobe odškodnino, vendar so pri tem računali v prvi vrsti na državno blagajno. Predvsem pa so želeli konkretnejše sklepanje o tem za enkrat še odložiti. Upali so namreč, da so s predlogom in sklepom o zemljiški odveži kmete že pridobili, z negotovostjo, ali si bodo morali odkupiti zemljiško odvezo ali ne, pa da bodo ohranili pri življenju revolucionarnost podeželskega ljudstva in na ta način sami dosegali svoje politične in razredne interese. Stopiti radikalno na kmečko stran so jim seveda preprečevali lastni razredni interesi (prim. spodaj Kavčičeva izvajanja), niso pa tudi spoznali, da je bila to edina pot do zmage nad protirevolucijo. Desnica, sestavljena iz malomeščanskih in veleposestniških zastopnikov, po zgodovinskem pravu neposredno zvezanih s fevdalizmom, je seveda kategorično zahtevala odškodnino. Nameravala pa je vprašanje rešiti nemudoma in je pri tem uživala tudi vso podporo vlade, da bi podeželsko prebivalstvo čimprej izključila iz faktorjev, s katerimi je morala računati pri svojem obračunu z revolucijo, na katerega se je pripravljala že od maja dalje. Prav zato, da bi se podeželsko prebivalstvo v resnici pomirilo, mu je morala seveda popuščati, ni mogla vztrajati na zahtevah zemljiških gospodov.

Kako so se v tem trenju obnašali slovenski poslanci? Najdemo jih pri zagovarjanju stališča vseh treh skupin, razdeljene, dasi pri tretji skupini le redke in v zelo medlj obliki (predvsem pri glasovanju). Odločno proti kakršni koli odškodnini je nastopil Anton Černe, poslanec tržaškega okraja, veleposestnik (a ne fevdalni!), pri katerem pa moramo najbrže računati z idejnimi vplivi razgibanega velikega pristanišča, največjega mesta na Slovenskem (okoli 80.000 prebivalcev 1846),^{192a} kjer sta daleč najdlje pri nas dozorela oba vodilna razreda v boju l. 1848, buržoazija in proletariat.¹⁹³ Že v svojem prvem nastopu 12. avgusta je Černe ostro nastopil proti odškodnini: Če plača odškodnino država, se s tem naloži tudi meščanom (ki gospodi niso ničesar dolžni), sicer bi pa morali plačati vso odškodnino podložniki, ki imajo že itak največ davkov. Na vprašanje, ali je sploh odškodnina nujna, odgovarja: »Tu gre za nadaljnji obstoj ali pogin fevdalnega sistema in aristokratskega razreda... So li imeli Dunajčani pravico, podreti birokracijo? Zakaj gre graščinam odškodnina? Ali imajo zanjo pravno podlago? Jaz mislim, da odškodnine nikakor ne smemo privoliti; mi stojimo na načelu svobode, enakosti in bratstva, zato se ne smemo pečati z vprašanjem, ali gre graščinam odškodnina ali ne; prišli bi namreč

¹⁹² Prim. o tem E. Kandel', Iz predistorii »Manifesta Komunističeskoj partii«, Voprosy istorii 1948, št. 2, str. 3—27 (cir.).

^{192a} Fran Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, 1936, str. 92.

¹⁹³ Oko Trsta, 1945, str. 251—266; Fabio Cusin, Appunti alla storia di Trieste, 1950, str. 224—225; Angelo Vivante, Irredentismo adriatico, 1945, str. 140 sl.

v protislovje s svojim načelom, s katerim se odškodnina ne ujema. Res je, da se ne smemo dotakniti imetja, a tukaj nas mora voditi najstrožja pravičnost. Mislim si sodnika na prestolu pravice; pred njim stoji aristokracija in poleg nje podložniki. Aristokracija bo zahtevala odškodnino, podložnik pa poreče: „Moj nasprotnik me je tlačil doslej na duhu in telesu in mi plenil imetje; zahtevam, da se mi to povrne.“¹⁹⁴ Še odločnejši je bil Černe v svojem drugem nastopu, kjer je zavračal zahteve, naj bi se odškodnina določala po pismeno dokazljivih bremenih, češ da je bil kmet docela brezpraven in brez moči proti svojemu gospodu. Dolžnosti podložnikov so bile nepošteno in nezakonite, zato tudi niso nikdar mogle postati poštena lastnina. Ob odstranjevanju krivic se pa mora najprej določiti, kaj je poštena lastnina in kaj ne. »Najiminitnejša lastnina pa je svoboda vsakega moža in državljanska enakopravnost. Kar temu nasprotuje, je rop. Take pravice morajo izginiti brez odškodnine, ker nasprotujejo enakopravnosti in izvirajo iz nasilja in zvižaje.« Če bi določili odškodnino za podložniške dajatve, bi morali plemstvo odškodovati tudi za njegove stare privilegije, pa tudi »apostole starega sistema (na pr. Metternicha), ki so izgubili „sveto lastnino“, katero so imeli 30—40 let«. Ako priznamo odškodnino, priznamo s tem, da je bila dosedanja sužnost pravična in obresti odvezne glavnice bodo dokazovale, da je to razmerje še vedno pravično. Kaj je nekaj rodbin, ki bodo oškodovane, v primeri z milijoni družin, ki trpijo škodo sedaj? »Zaceliti je treba rane, iz katerih je doslej podložnikom tekla kri; čudim se pa, da hočejo podložniku sedaj naložiti davek za kri, ki ne bo smela več teči iz njegovih ran.«¹⁹⁵ Černe je brez dvoma izražal pristno mnenje kmečkih poslancev. Da je med njimi govoril le on, ni bil morda vzrok v nesoglasju, marveč v neizobraženosti in neznanju jezika med njimi.

Isto stališče kakor Černe pa je zastopal tudi koroški posestnik Nagele, poslanec volivnega okraja Št. Vid ob Glini, ki je prav tako zahteval zemljiško odvezo in odpravo dajatev brez odškodnine, češ da »te pravice zemljiških gospodov itak niso utemeljene v zakonu, marveč so gospodje s silo in nepravilno prisilili kmete k podložništvu.«¹⁹⁶

Gorjup, uradnik, poslanec tolminskega volivnega okraja, je zastopal bolj kompromisne teze, zgolj s kmečkega stališča pa še vedno ugodne. Zanikal je sicer, da bi bile podložniške dolžnosti »nedotakljiva, sveta lastnina zemljiških gospodov«, zanikal, da bi bilo zaradi te lastninske pravice treba pristati na odškodnino — a vendar je tudi sam pristajal na odškodnino, češ da jo terjajo »nuja, stvarni položaj in primernost«. Pri kritiki zahtev, da mora biti določena odškodnina zato, ker je »lastnina sveta«, je nastopal

¹⁹⁴ Verhandlungen..., I, str. 509—510; Josip Apih, nav. delo, str. 185—186.

¹⁹⁵ Verhandlungen..., II, str. 54; Josip Apih, nav. delo, str. 189.

¹⁹⁶ Verhandlungen..., I, str. 474; Josip Apih, nav. delo, str. 185.

z jedkim sarkazmom. Kako je mogoče hkrati trditi, da je podložništvo protinaravno in krivično, da je pa vendar del svete lastnine; kako je mogoče trditi, da je lastnina sveta, jo pa vendar načenjati z odpravo podložništva? »Dolgo trajajoča krivica postaja vedno krivičnejša, ne dobi pa veljave pravice.« Poleg tega je plemstvo samo nehalo izpolnjevati vojaške dolžnosti, za kar je imelo od podložnikov svoje koristi. Nato nadaljuje v smislu liberalne teorije o državi: »Prelomili so prvotne pogodbe (!), na ta način pa je izgubila pogodba sama veljavo in podložniku ni treba več dajati gosposki, kar ji je bil dolžan, dokler mu je bila ona varuhinja in zaščitnica (!).« Vsa ta kritika, med katero trdi Gorjup, da iz pravnega naslova pravičnosti gospodom nikakor ne pripada odškodnina za odpravo podložniških bremen, pa končno izgine v pesku, kajti odškodnina se mu vendarle zdi umestna in primerna. Služila mu je le, da je predlagal, naj se odškodnina sicer da, a plača naj jo država, ker podložništva toliko časa ni odpravila, nekaj naj utrpi gospod, kmet pa naj ostane prost brez odkupa.¹⁹⁷

Najodločnejše pa se je za odškodnino postavil že v svojem prvem nastopu (9. avgusta) ljubljanski poslanec, odvetnik dr. Matevž Kavčič, pa tudi on je ne misli prevaliti le na kmeta. Le obveznosti privatnega izvora naj odplača kmet, obveznosti javnega značaja (med te šteje poleg desetine tudi tlako) država. Poglavitni njegov razlog pa ni priznavanje pravičnosti fevdalnega reda, dasi se protivi temu, da bi se žalile »stare pravice«, marveč skrb za interese buržoazije, povezane s fevdalci: če bi se namreč bremena odpravila brez odškodnine, bi bil seveda izgubljen ves denar, posojen v preteklem času fevdalcem.¹⁹⁸ V svojem drugem nastopu (24. avgusta) je kmetu bolj naklonjen. Tudi tokrat je seveda zaradi »načel narodnega gospodarstva«, v interesu na gospodstva vknjiženih upnikov, ki bi vse izgubili, če se ne dovoli odškodnina, zagovarjal načelo odškodnine. Priznal pa je že, da kmet ne more vse odškodnine nositi sam. Zato postavlja drugačen radikalen predlog: večina ostale potrebne odškodnine naj bi se pokrila iz posebnega odveznega fonda, ki naj bi se ustvaril iz cerkvenih posestev. Kar bi še ostalo, naj bi pokrila država.¹⁹⁹

Tudi Doljak, uradnik, poslanec goriške okolice, se je zavzemal za odškodnino, ki naj bi se pa plačala iz posebne, temu namenjene državne zaloge. Ostali slovenski poslanci, ki so nastopali (Dominkuš, Ulepič, Ambrož), so govorili o različnih stranskih vprašanjih, ne da bi se dotikali podrobneje obravnavanega jedra.²⁰⁰

Končno je vlada, opogumljena zaradi nastopov desničarjev (Čehi, Poljaki) in sredine, presekala razburjeno debato dne 26. avgu-

¹⁹⁷ Verhandlungen..., I, str. 620—625; Josip Apih, nav. delo, str. 186—187.

¹⁹⁸ Verhandlungen..., I, str. 442—444; Josip Apih, nav. delo, str. 184.

¹⁹⁹ Verhandlungen..., II, str. 33; Josip Apih, nav. delo, str. 187—188.

²⁰⁰ Verhandlungen..., I, str. 465—466; Josip Apih, nav. delo, str. 184—185.

sta. Izjavila je, da se »za stvarno obremenjenost zemljišč« vsekakor mora dovoliti odškodnina, sicer da bo vlada odstopila. Odškodnina naj se porazdeli med podložnike in zemljiške gospode, ker imajo od tega oboji korist. Ta izjava je sicer zbudila hudo razburjenje in celo oster protest dela poslancev (med njimi od slovenskih poleg Černeta in Kavčiča še Smrekar iz okraja Sevnica, Županec iz Celja, Dolžan iz Logatca in Gajer iz Mirne), a je vendar povzročila, da se je debata 30. avgusta zaključila s predložitvijo dveh kolektivnih predlogov, Lasserjevega v imenu desnice, ki je hotela takoj načelno rešiti vprašanje odškodnine, in Kudlichovega v imenu leveice, ki je to vprašanje hotela pustiti še odprto.²⁰¹

Kako se je vladi mudilo izključiti s pomočjo teh ukrepov podložnike iz revolucijskega tabora, kaže dejstvo, da je že 31. avgusta sporočil notranji minister gubernijem, da je »ustavodajni državni zbor na seji dne 31. avgusta sprejel« sklep o zemljiški odvezi (kakor ga je predlagal Lasser). Ilirski gubernij je nemudoma (3. septembra) objavil v posebnem nemškem razglasu to sporočilo obenem s celim »sklepom« (vsebina je identična s poznejšim zakonom o odpravi tlačanstva, le da še ni v »sklepu« § 8 točke e in §§ 9 in 10 ter formalnega zaključka).²⁰²

V resnici se je glasovanje o zakonu vleklo še do 6. septembra, pa tudi tedaj mu vlada ni še priznala zakonite veljave. Zavedajoč se, kak pomen ima za podložnike odobreni zakon, je hotela iz njega kovati politični kapital za cesarja in s tem za reakcijo. Postavila se je na stališče, da sklepi o zemljiški odvezi niso del ustave, ki jo ima narediti ustavodajni državni zbor, in da sklepom more dati zakonito veljavo šele cesar. Kljub odporu leveice, ki je hotela politično korist žeti za državni zbor, mu z njo pridobiti zaslonbo med ljudstvom in ga zavarovati s tem proti naskokom reakcije, ter zahtevala, da naj se sklepi takoj objavijo kot zakon le s sankcijo državnega zbora, je obveljala zahteva vlade. V bojnem glasovanju, enem najodločilnejših spopadov pred oktobrskimi dogodki, je zmagala desnica, ki so z njo glasovali tudi trije slovenski poslanci (Doljak, Miklošič in Ulepič), dočim so ostali (Ambrož, Černe, Dolžan, Gajer, Grašič, Kavčič, Kranjec, Smrekar, Stercin, Županec, torej med njimi vsi kmetje) glasovali z levico.²⁰³ Že 7. septembra je cesar potrdil in izdal sledeči »Zakon o odpravi tlačanstva«:

Mi Ferdinand prvi, ustavni Cesar Avstrijski itd., itd. Smo po naklepu Svojih ministrov soglasno z ustavnim državnim zborom sklenili in ukažemo kakor sledi:

Pervič. Podložitvo in zaveza med gruntnimi gosposkami in podložnimi ste z vsimi postavami, ki to zavezo zadevajo, nehale.

Drugič. Grunt ali zemljišče je vsih dolžnost odvezan; vsi razločki med gosposkimi in kmečkimi zemljiši imajo nehati.

²⁰¹ Josip Apih, nav. delo, str. 189—190.

²⁰² ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. VIII, št. 2196 (31. VIII. 1848).

²⁰³ Josip Apih, nav. delo, str. 193—194.

Tretjič. Vse dolžnosti, dela in davki vsake baže, ktere iz podloštva izvirajo in podložno zemljišče zadevajo, odsihmal nehajo; ravno tako tudi nehajo vsa odrajtvila v blagu (Natural), v delu in denarjih, kteri izvirajo iz gosposkine gruntne oblasti, iz desetinskiga, varovavniga (Schutz), fogtijskiga, gorniškiga in soseskiniga gospodstva in ktere so se dozdej mogle odpravljati ali od kmetiškiga posestva ali od oseb; tudi je jenjalo plačilo za premenjenje (prepisi) med živimi in po smerti.

Četrtič. Za nektare teh davkov, ki so po tem nehali, se bo odškodovanje dalo, za nektare pa ne.

Petič. Odškodovanje se mu ne bo dalo za pravice in davke, ki iz osebniga podloštva, iz gosposkinih in sodniških opravil in iz soseskiniga gospodstva izvirajo: zavoljo tega pa tudi iz tega izvirajoče dolžnosti nehajo.

Šestič. Za dela, za davke v blagu in v denarjih, ktere je posesnik grunta svojimu grajšinskimu, desetinskimu ali fogtijskimu gospodu moral odrajtovati, je berž ko berž primerno odškodovanje odmeriti.

Sedmič. Pravice v gozdih in na pašah kakor služne pravice (Servituts-Rechte) med gosposkami in med njih dozdanjimi podložnimi imajo z odškodovanjem nehati — soseskinih gospodstev pravice (Dorfobrigkeit) pa cvetlice iskati (Blumensuch) in pasti (Weiderechte), kakor paša na prahi in sternišu imajo brez odškodovanja jenjati.

Osmič. Komisija iz poslancev vsih dežela ima postavno osnovo izdelati in deržavnimu zboru podložiti, ktera mora zapopasti pravila:

a) kako se ima odškodovanje nasprotnih prejemšin in davšin zgoditi, ktere so v zakupnih (emfitevskih) pogodbah (kontraktih) ugotovljene ali pa v tacih, ki so zastran delitve lastnin storjene;

b) kako imajo gruntne dolžnosti nehati, ktere v tretjim razdelku morebiti niso imenovane;

c) kako se imajo v sedmim razdelku imenovane pravice odpraviti ali pa poravnati;

d) kako in koliko bo odškodovanja plačati, in kako se ima iz premoženja zadetih dežele denarnica napraviti, iz katere se bo samo za zadeto deželo prerajtano odškodovanje poplačalo, pri kateri reči bo deržavno vladarstvo srednik;

e) ali se bo za davšine in dela, ktere imajo po drugim, tretjim razdelku, in po čerki b. osmiga razdelka nehati, ki pa v petim in šestim razdelku niso imenovane, kako odškodovanje plačalo in kolikošno.

Devetič. Grajšinske gosposke imajo sodniško in politiško vladbo za ta čas do vpeljanja cesarskih gosposk na deržavne stroške še dalje peljati.

Desetič. Sklep, ki je v šestim razdelku zavoljo odškodovanja del in davšin v blagu in denarjih izgovorjen, ne brani, ako bi po osmim razdelku postavljena komisija ta sklep s poznejšimi naklepi razločiti ali prikrajsati utegnila.

Enajstič. Tudi siljenje vol in žganje pri graščaku kupovati, ima z vsimi svojim dolžnostmi jenjati.

Našim ministram notranjih uprav, pravice in denarstva je povelje dano, to postavo doveršiti.

Dano v našim poglavnim in stolnim mestu na Dunaji sedmi dan kimovca tavžent osemsto in osem in štiridesetiga leta, in v štirinajstim letu Našiga vladarstva.

FERDINAND s. r.²⁰⁴

Reakcionarni, s krono in zemljiškim veleposestvom povezani buržoazni finančni vršiček je računal pravilno. Kljub temu, da kmetje niso mogli biti in tudi niso bili s tem zakonom do kraja zadovoljni, kljub temu, da so se nekateri spori še nadaljevali (zlasti glede lova) in da nastopijo ponekod celo novi spori v zvezi s servitutnimi pravicami, razburjenost podeželja po objavi tega zakona²⁰⁵ hitro uplahne. Razen nekaj še v prejšnje razdobje segajočih poročil²⁰⁶ take vesti neposredno po objavi zakona kakor odsekane izginijo. Podložniki, smatrajoč, da so dobili, kar se je dalo, se pomirijo; cesar in z njim reakcija pa žanjeta svoj veliki politični uspeh: pripravila sta se na odločilni boj. Najbolj jasno je to pokazal odmev oktobrskih dogodkov na Dunaju v podeželju in ti dogodki sami.

8. Odmev oktobrskih dunajskih dogodkov v našem podeželju.

Vse od majskih dogodkov, od Ferdinandovega odhoda z Dunaja na Tirolsko se je avstrijska reakcija začela pripravljati na odločilen spopad in obračun z revolucijo. V osnovi tega razvoja leži seveda takratni gospodarski razvoj vsega evropskega okvira.²⁰⁷ Po proučevanju gospodarskega razvoja 40-ih let 19. stoletja je Marx ugotovil že 1850 »docela jasno, kar je dotlej izvajal na pol aprioristično iz daleč nepopolnega gradiva: namreč, da je svetovna trgovinska kriza 1847. l. po svoje tudi rodila februarско in marčno revolucijo in da je bil industrijski razcvet, ki je nastopal po malem od srede l. 1848 in dosegel polni razcvet v l. 1849 in 1850, gibalna sila znova jačajoče se evropske reakcije« (Engels).²⁰⁸ Prva zunanja dogodka, ki označujeta ta porast reakcije, sta junijska zmaga reakcije na Češkem²⁰⁹ in poraz junijskega upora v Parizu.²¹⁰ Tudi Avstrijo je seveda zajela ta krepitev reakcionarnih sil. Pri vsej

²⁰⁴ ODAS, Prezid. arh., 1848, fasc. VIII, št. 2272 (9. IX. 1848); Novice 1848, št. 37, str. 153; Anton Krošl, nav. delo, str. 98—99.

²⁰⁵ Novice 1848, št. 37, 13. IX., str. 155; obenem na uradnih razglasih.

²⁰⁶ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. VIII, št. 2285 (12. IX. — Bežjak), 2287 (12. IX. — Šmarje pri Ljubljani).

²⁰⁷ K obrisu dunajskih dogodkov prim. R. Averbuh, Oktabr'skoe voostanie v Vene v 1848 godu, Voprosy istorii 1948, št. 10, str. 93—106.

²⁰⁸ K. Marks — F. Engels, Izbrannye proizvedenija, I, str. 93.

²⁰⁹ I. Udal'cov, na nav. mestu, str. 39—41.

²¹⁰ K. Marks — F. Engels, na nav. mestu, I, str. 91—134.

politiki Doblhoffovega ministrstva do kmečkega vprašanja smo mogli zasledovati njegov jasni smoter: pomiriti podeželje in ga ločiti od revolucionarnih sil mesta, navezati ga na cesarja, glavo protirevolucije. Podobno politiko je izvajala v državnem zboru, kjer se ji je posrečilo združiti plemiške zastopnike z vrhnjimi sloji buržoazije in malomeščanstvom, ki sta se že začela umikati od revolucionarnih vrst. V avgustu, v katerem je zadušil Radecki revolucijo v Italiji, Windischgrätz pa zbral vojsko proti Dunaju, je mogla že s silo zadušiti delavsko demonstracijo na Dunaju. V začetku septembra je z zakonom o zemljiški odvezi zadala odločilni udarec revolucionarnosti podeželskega prebivalstva.

Široka podlaga revolucije je tako ostala pri življenju le še na Madžarskem, kamor je v soglasju z dvorom udaril Jelačić z na novo opremljeno nemško-hrvatsko vojsko. Neposredno po udarcu revolucionarnim silam v podeželju, 11. septembra, je prekoračil Dravo, da bi udaril proti Budimpešti, obenem je bila organizirana vojska proti madžarskim revolucionarjem tudi v Vojvodini iz srbskih prostovoljcev. Da bi preprečil madžarski odpor, ki mu je stal na čelu Kossuth z obrambnim svetom, odpor, ki je prisilil Jelačića k odstopanju, je imenoval cesar za načelnika ogrske vojske generala Lamberga, ki ga je pa ljudstvo neposredno po prihodu v Budimpešto ubilo (28. septembra). V odgovor je Ferdinand 3. oktobra razpustil ogrski državni zbor, razveljavil vse njegove sklepe in postavil Jelačića za državnega komisarja za Ogrsko, Erdelj in vse dežele ogrske krone z nalogo, da te pokrajine »pomiri«. Dne 6. oktobra, ko je prišlo na Dunaj sporočilo o porazu Jelačićeve vojske na poti proti Budimpešti, naj bi odšel proti madžarskim revolucionarjem tudi del na Dunaju nastanjenih čet.

V istem času si je krepila reakcija svoje pozicije tudi na Dunaju samem. V okviru narodne garde je organizirala svoje posebne oddelke, z Jelačićem se je solidariziral tudi državni zbor, ki je odklonil sprejem madžarskega poslanstva, ki je prišlo na Dunaj sredi septembra s pritožbo proti Jelačičevemu pohodu. Dunajsko ljudstvo, v prvi vrsti proletariat in akademska legija, ki so se dobro zavedali povezanosti dogodkov na Dunaju in na Ogrskem in njihovega pomena za usodo revolucije, so se v noči na 6. oktober z orožjem uprli pošiljanju pomoči Jelačiću. Uničili so reakcionarne oddelke narodne garde, preprečili odhod vojske in zavzeli vojno ministrstvo ter obesili vojnega ministra grofa Latoura na ulično svetilko. Na večer so zavzeli kljub ogorčenemu odporu še orožarno in se polastili tam zbranega orožja.

Dvor se je že 7. oktobra umaknil z Dunaja v Olomouc. Tam je v manifestu z dne 8. oktobra cesar dunajskim revolucionarjem napovedal vojno. Dobro se zavedajoč, da grozi nevarnost reakciji le v tem primeru, ako se posreči Dunaju zvezati s podeželjem, pravi že v tem proglasu, da noče odvzeti nobene že podeljene pravice (»... Mojim ljudstvom, katerim se nobena pravica, ktera je dosihmal

Moje poterjenje dobila, celó nič prikrajšati ne sme«).²¹¹ S cesarjem se je umaknil z Dunaja velik del državnega zbora (poslanci centra in desnice). Levica pa je sklenila, da državni zbor še nadalje zaseda na Dunaju. Seveda se pa tudi ona ni združila z revolucionarji, marveč je nameravala čim hitreje pomiriti duhove. Pošiljala je k cesarju deputacije s prošnjami, naj se povrne na Dunaj. Kompromisna linija državnega zbora odseva tudi iz njegovega proglasa na ljudstvo »za pomirjenje duhov« z dne 7. oktobra (pri nas razglašen 15. oktobra).²¹² Na Dunaju je ostal tudi dobršen del slovenskih poslancev (Ambrož, Dolžan, Gorjup, Smrekar, Stercin, Sturm, Županec, Sever; Kranjec do 19. oktobra).²¹³

Neposredno po dogodkih 6. oktobra se je začela proti dunajskim revolucionarjem, ki so jih reakcionarni krogi namenoma izzvali k upor, zbirati cesarska vojska. Dne 9. oktobra se je pojavila v Spodnji Avstriji Jelačićeva vojska, 12. se je posrečilo Auerspergu, poveljniku dunajske posadke, to odvesti iz mesta in združiti z Jelačićem. Sredi oktobra se jima je pridružil še Windischgrätz s svojo vojsko. Nad blizu 70.000 mož številčno vojsko je prevzel poveljstvo Windischgrätz in začel stiskati obroč okrog mesta.

Revolucionarji so seveda dobro vedeli, da sami proti cesarski vojski ne bodo mogli vzdržati. Že 7. oktobra se je obrnila akademska legija z razglasom »Ljubi deželani, vaša svoboda je v nevarnosti« na črno vojsko, ki da jih »edina more rešiti«.²¹⁴ Dva dni pozneje so ta poziv ponovili: »Bratje, hitite nam na pomoč! K orožju, vaščani! Rešujte čast in svobodo mesta Dunaja. Če bo svoboden Dunaj, tedaj boste svobodni tudi vi!«²¹⁵ Šele 12. oktobra je podoben predlog postavil tudi Kudlich v državnem zboru, ki naj bi poslal delegate za organizacijo deželne črne vojske v posamezne pokrajine. Njegov predlog pa je večina odbila. Kaj šele, da bi bil državni zbor pripravljen napraviti tisti korak, ki bi edini morda mogel spraviti na stran upornikov tudi kmete, da bi sprejel odpravo odškodnine za zemljiško odvezo. Tak predlog se niti pojavil ni.

Kljub temu je revolucija odmevala tudi v pokrajinah. Na Štajerskem in Zgornjem Avstrijskem je prišlo že do začetka organizacije ljudske vstaje v korist upornega Dunaja in Gradec ter Linz sta v resnici Dunajčanom poslala pomoč. Nekaj podobnega se je snovalo tudi v Celovcu, vendar je kresija s sodelovanjem deželnih stanov hitro presekala razvoj dogodkov.²¹⁶ Pa tudi v podeželju so se na Koroškem širile govorice, da bo cesar obnovil stara bremena zemljiškega gospodstva in odpravil svoj zakon o zemljiški

²¹¹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IX, št. 2590.

²¹² ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IX, št. 2582.

²¹³ Josip Apih, nav. delo, str. 202.

²¹⁴ R. Averbuh, na nav. mestu, str. 101, op. 46.

²¹⁵ R. Averbuh, na nav. mestu, str. 101, op. 47.

²¹⁶ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IX, št. 2572.

odvezi. Razburjeni ljudje so zato grozili: »Vso gospodo je treba takoj pobiti, sicer ostane vse pri starem.« Celovski kresijski glavar je proti tej akciji ponovno razglasil omenjeni zakon obenem s cesarjevim razglasom z dne 8. oktobra, v katerem cesar obljublja spoštovanje že danih pravic.²¹⁷ Podobne novice so se širile tudi med kmeti na Kranjskem, namreč »da bo (vojska, ki je šla proti Dunaju) vse zopet na staro kopito spravila, de bomo mogli zopet tlako delati in po starem davke odrajtovati.«²¹⁸ Tudi gubernij se je uprl temu z objavo cesarjevega manifesta z dne 8. oktobra (19. oktobra, dobil ga je šele 15. oktobra).²¹⁹ Notranje ministrstvo ga je dan pozneje samo pozvalo, naj ta razglas objavi skupno z zakonom o zemljiški odvezi v slovenskem jeziku.²²⁰

Zaradi sporočil o razvoju političnega položaja v podeželju se je cesar že 14. oktobra v Olomoucu spet obrnil do kmetov: »Kmetje Mojiga cesarstva! Zaupajte svojimu Cesarju — vaš Cesar zaupa vam! Odešenje, ktiro je že dana postava zastran poprejšnih gruntnih dolžnosti, kakor je tlaka, desetina itd. vam obljubila, vam je zagotovljeno in ponovim vam zastran tega svojo Cesarsko besedo tako, kakor sim jo na svoji poti večkrat ponavljal! Moja terdna volja je, vam to rešenje varovati. Bodite tedej mirni in brez skrbi, Moji zvesti kmetjekl«²²¹ Le pet dni pozneje se cesar ponovno obrača do prebivalstva v manifestu z dne 19. oktobra, ki je predstavljal že neposreden uvod v prave vojaške operacije proti Dunaju: »Naša terdna, nepremakljiva volja je, da vse Našim ljudstvam dodeljene pravice in svobode, ako so jih ravno nekateri hudovoljneži in zapeljanci narobe obračali, v njih celi obširnosti neprikrajšane ostanejo, ktere jim vnovič s Svojo cesarsko besedo poterdimo. Hočemo tudi, de od ustavniga zbora storjéni in od Nas poterjeni sklepi, namreč (= namentlich!) pa sklepi zastran odpravljené podložne zveze, sklepi zastran vzdignjenih dolžnost, dél in davkov, ki podložne zemljiža zadevajo, in sklepi zastran enakosti gruntniga posestva, kakor so bili v deržavnim zboru na primerno odškodovanje spoznani, veljavni ostanejo, in se po Našim že danim ukazu spolnejo« (poslano z Dunaja — ! — 21. oktobra, objavljeno od gubernija 24. oktobra).²²²

Prav v tej borbi za podeželje se je šele pokazalo, kolikšen pomen je imelo dejstvo, da je prav cesar in ne državni zbor sam razglasil zakon o zemljiški odvezi. Spričo te intenzivne propagande od strani dvora, že v prejšnjih mesecih tako dobro pripravljene z vso vladno politiko v podložniškem vprašanju, na eni strani, zaradi popolnega zanemarjanja boja za pomoč podeželju s strani kompromisarskega »permanentnega« državnega zbora na Dunaju in docela

²¹⁷ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IX, št. 2622.

²¹⁸ Novice 1848, št. 48, 29. XI., str. 189.

²¹⁹ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IX, št. 2590.

²²⁰ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. IX, št. 2650.

²²¹ Novice 1848, št. 45, 25. X.

²²² Prezid. arh. 1848, fasc. IX, št. 2653.

zgrešeni meščanski politiki do podložnika od marca dalje na drugi strani, se ne moremo čuditi, da je podeželje ob tej priliki Dunaju in revoluciji odreklo svojo pomoč. Poročila iz začetka novembra o položaju na deželi pravijo, da se je razpoloženje prebivalstva od objave zakona o zemljiški odvezi dalje bistveno pomirilo,²²³ da »nedavni dogodki na Dunaju na splošno niso spravili na dan v mišljenju navadnega človeka nobene spremembe«,²²⁴ da je ob revoluciji na Dunaju v oktobru na splošno vladal mir, da ljudstvo cesarju zaupa, seveda razen nekaj redkih revolucionarjev, ki jih pa vsi poznajo.²²⁵

Niti malo nas seveda ne more začuditi, če je odpovedalo pomoč Dunaju vse naše malomeščanstvo, ki jedra problema pač sploh ni spoznalo (enako kakor tudi ne vsi naši buržoazni zgodovinarji),²²⁶ marveč so gledali jedro spora le v nacionalnem problemu in na Dunaju protiavtstrijsko, torej vsenemško revolucijo. Kar po vrsti vsa naša mesta (Celje, Ljubljana, Slovensko društvo v Celovcu) so odrekala pomoč dunajskemu proletariatu. Graška »Slovenija« pa je Slovence na Spodnjem Štajerskem celo pozivala na organiziranje črne vojske proti za Dunaj vnetemu Gradcu. Pa tudi vojaško poveljstvo je mislilo v času odločilnih operacij proti Dunaju porabiti ljubljansko Narodno gardo proti Madžarom, za katere so se bali, da bodo z udarom na Štajersko poskušali dunajskim upornikom pomagati. Gubernij naj bi jo poslal zaradi »dobrega razpoloženja in miru na Kranjskem in Koroškem« v Ptuj, da bi pomagala »braniti Hrvaško od madžarskega vpada.«²²⁷ Welsersheimb se je temu naročilu uprl, češ da je sicer položaj na Kranjskem res miren, a na Štajerskem in Koroškem so nemiri v zvezi z dunajsko revolucijo tako močni, da se mu zdi skrajno pomišljanja vredno, da bi tako oslabil vojaško moč v deželi.²²⁸

Spričo tega razvoja v podeželju, ki je značilen za vse avstrijske pokrajine, celo za Spodnjo Avstrijo,²²⁹ je Dunaj ostal sam. S pomočjo so predolgo odlašali tudi Madžari. Po brezuspešnih pozivih k predaji po cesarju in Windischgrätzu je vojska 24. oktobra začela z operacijami proti Dunaju. Neposredno pred zaključkom, ko so Dunajčani že sprejeli brezpogojno kapitulacijo, je odbila še poskus madžarske vojske, da reši upornike (30. oktobra pri Schwechatu). Dva dni pozneje, 1. novembra, je padel Dunaj, z njim tudi revolucija. Začel se je hiter obrat k obnovi absolutizma.²³⁰

²²³ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. X, št. 2808.

²²⁴ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. X, št. 2875.

²²⁵ ODAS, Prezid. arh. 1848, fasc. X, št. 2921.

²²⁶ Prim. Josip A. prih, nav. delo, str. 201–218; Josip Mal, nav. delo, str. 724–725.

²²⁷ ODAS, Tajni prezid. spisi 1848, Schulzyjev dopis z dne 23. oktobra.

²²⁸ ODAS, prav tam, Welsersheimbov odgovor z dne 23. oktobra.

²²⁹ R. Averbuh, na nav. mestu, str. 101.

²³⁰ Richard Charvatz, nav. delo, str. 16–22.

Zaključki.

Kot zaključek zgornje razprave naj povzamemo temeljne značilnosti kmečkega gibanja pri nas v l. 1848 na eni strani, značilnosti splošnega političnega razvoja, ki so bile ob razpravi o kmečkem gibanju na novo osvetljene, na drugi strani.

1. Kmečko gibanje samo moremo razdeliti v tri, po svojem značaju in oblikah nekoliko različna obdobja. V mesecu marcu je neposredno po marčni revoluciji na Dunaju zajel podložnike pravi revolucionarni vzgon, ki je z izjemo redkih proletarskih nastopov (Ljubljana, Idrija, Podrožica) pri nas edinstven tako po svoji moči kakor po svoji širini. Segal je v prvo polovico aprila, na Koroškem v posebnih okoliščinah celo še v začetek maja. Podložniki so odpovedali dajatve, šli pa tudi preko tega do zahtev po graščinskem gozdu in celo do neposrednega obračuna s svojimi zemljiškimi gospodi. Ta revolucionarni vzgon je že sam prisilil fevdalna zastopstva — deželne stanove — k vrsti popuščanj, obsežnejšim in hitrejšim na Štajerskem in Koroškem, kjer je bila sicer revolucionarna podložniška akcija manj obsežna, prav zato pa tudi protiukrepi (preki sod, vojska) manj krepki kakor na Kranjskem. V vseh deželah brez izjeme so podložniki praktično nehali izpolnjevati dotedanje podložniške dolžnosti in tako stvarno ukinili podložništvo.

Od konca aprila do junija se podeželje sicer nekoliko umiri, a vendar podložniki prav nič ne popuste v svoji težnji, da dosežejo zakonito priznanje svojih stvarnih pridobitev iz prvega obdobja, to je razveze podložniškega razmerja in vseh z njim zvezanih dajatev brez odkupa. Prav v tem razdobju se — delno v neposrednem stiku s središčem meščanske revolucije v Avstriji, Dunajem, po dunajskih agitatorjih (študentih!), kmečkih delegacijah in tisku — nekoliko razbistrijo med podložniki širše podlage revolucionarnega gibanja in se formulirajo v obliki prošenj kmečke zahteve, ki ne zadevajo le vprašanja podložništva, marveč tudi širša vprašanja uprave, sodstva in davčne zakonodaje. Pri volitvah, ki so se vrstile v tem razdobju, se kmečki volivni močje ravnaajo le po kriterijih, ki so v zvezi z njihovimi zahtevami in bremenii; med vsemi zastopi zaupajo le v državni zbor, v katerem vidijo možnost, da si pribore sorazmerno močno zastopstvo in da tako uveljavijo svoje zahteve. Kmečko gibanje v podeželju je že v tem času tako močno, da je oblast proti njemu stvarno brez vsake moči. Vsak poskus prisiliti kmete k podložništvu in podložniškim dajatvam bi izzval po uradnih sodbah samih širok kmečki upor.

V času žetve, od julija do septembra, se konflikt v podeželju znova znatno zaostri. Gospostva brez uspeha poskušajo uveljavljati svoje pravice, uradi jim morajo pri tem odpovedati svojo pomoč (v interesu »jaynega miru«). Ob poskusih nekaterih zemljiških gospodov, da kljub podložniškemu odporu pridejo do svojih koristi, se začenjajo znova stvarni obračuni in napadi na

predstavnik te gospodstva, dokler v septembru ne preseka tega razvoja novi zakon o zemljiški odvezi, ki doseže hitro pomiritev podložnikov.

V oktobru ob dunajski revoluciji v podeželju praktično ni več nobenega odziva, mti v predelih, ki leže okrog samega Dunaja, kaj šele pri nas.

2. Če poiščemo kmečkemu gibanju v vseh teh razdobjih skupne karakteristike, vidimo sledeče: Njegovo osnovno izhodišče in jedro borbe same predstavlja brez dvoma jasno izražena protifevdalna revolucionarna težnja, da brez vsakih mešetarjenj odpravijo fevdalni družbeni red in njegov najvidnejši izraz, zemljiško gospostvo in privilegije zemljiških gospodov, zlasti pa podložništvo, lastninsko pravico fevdalcev do kmečkih posestev in s tem zvezana podložniška bremena, in to brez vsake odkupnine. Pri tem so v vsem času uporabljali poleg pasivnega odpora (pri oddaji dajatev, proti uradnim organom fevdalnega veleposestva, proti njegovemu političnemu zastopstvu — deželnim stanovom) tudi aktivne, revolucionarne nastope.

Kljub vsemu temu pa način podložniških nastopov kaže še vedno tudi nekatere stare negativne značilnosti kmečkih uporov v prejšnjih stoletjih. Med temi je v prvi vrsti treba omeniti podložniško zaupanje v cesarja, ki je bil v resnici politična glava in simbol protirevolucionarnih sil. Ta za kmečke upore pri nas²³¹ in drugod²³² značilna poteza je kmečko gibanje brez dvoma močno hromila. Druga taka negativna poteza je regionalna vezanost kmečkega gibanja, izolirano nastopanje po posameznih gospostvih ali kvečjemu okoliših. Tudi v kmečkem gibanju l. 1848 veljajo za naše kmečko gibanje še vedno Marxove besede, »v kolikor obstoji med malimi kmeti le lokalna zveza, v kolikor istovetnost njihovih interesov ne zgradi skupne nacionalne zveze, skupne politične organizacije — oni ne tvorijo razreda«. ²³³ To dejstvo je bila druga, najpomembnejša ovira, ki je preprečila, da bi kmetje dosegli svoje zahteve.

Vse te notranje ovire bi mogli podložniki premagati le v zvezi z drugim revolucionarnim razredom. Kakor so ugotovili klasiki marksizma in kakor potrjuje tudi stališče meščanstva v Avstriji l. 1848, buržoazija sama od francoske revolucije dalje zaradi vse močnejše povezanosti z zemljiškimi gospodi ni bila sposobna voditi revolucije brez kompromisov in se boriti za demokracijo, »ni bila več sposobna mobilizirati ljudske sile, kmečke sile, sile zakasnelih narodov..., ni bila sposobna, da vse te sile povede v borbo za uničenje fevdalizma in absolutizma«. ²³⁴ Vse to so mogli odtlej dalje podložniki pričakovati le še od proletariata, ki pa v tem času tudi

²³¹ Bogo Grafenauer, nav. delo, str. 109.

²³² Istorija SSSR I (učbenik za zgodovinske fakultete), 1947, str. 355 sl.

²³³ Istorija SSSR I, 1947, str. 355.

²³⁴ Prim. na pr. K. Marks — F. Engels, na nav. mestu I, str. 94—110; Lenin, Gosudarstvo i revolucija, 1945, str. 19—29; formulacija posneta po Zihherlu, na nav. mestu, str. 19.

še ni bil dovolj močan, da bi mogel preprečiti veleposestnikom in buržoaziji sklenitev kompromisa in njegovo izvedbo.²³⁵ Vsekakor pa razvoj kmečkega gibanja l. 1848 pri nas popolnoma potrjuje Stalinovo trditev, da morejo »kmečki upori pripeljati k uspehu le v tem primeru, če se zvežejo z delavskimi upori in če delavci vodijo kmečke upore«.²³⁶

5. Kmečko gibanje samo torej ni moglo doseči zmage. Vsekakor pa je doseglo v teku l. 1848 vrsto pomembnih uspehov. Pogoj za to je bila predvsem velika razširjenost uporniškega gibanja, ki je predstavljala obenem njegov prvi, temeljni uspeh. Podeželje je od marca do septembra kljub temu, da so bili oboroženi konflikti s fevdalci zelo redki, pa tudi drugačni obračuni ne preveč pogosti, stvarno v rokah podložnikov, ne pa v rokah oblasti. Tudi vsi uspehi pri zemljiški odvezi, od cesarskih patentov v aprilu preko stvarne odprave podložništva in podložniških dajatev v poletju in jeseni do končnega zakona o zemljiški odvezi, so bili doseženi v bistveni zvezi s kmečkim gibanjem. V tem smislu moremo mirno trditi, da so si jih v resnici priborili podložniki sami. Nič ni bolj napačnega, kakor Bleiweisova sodba, da so vse pridobitve priborili podložnikom le »mestniki«.²³⁷ Tudi tu se torej potrjuje teza marksizma-leninizma: »Revolucija tlačanov je odstranila fevdalce in odpravila fevdalno obliko izkoriščanja.«²³⁸ Dokončnega odrešenja seveda še ni bilo, kajti ta revolucija je zaradi kompromisa med fevdalci in kapitalisti postavila na mesto graščakov »kapitaliste in veleposestnike, kapitalistično in veleposestniško obliko izkoriščanja delovnega ljudstva. Ene izkoriščevalce so zamenjali drugi izkoriščevalci.«²³⁹

4. Ostale družbene in politične skupine v razmerju do kmečkega gibanja v l. 1848 moremo označiti takole: Absolutizem v Avstriji se je, kakor pravita Marx in Engels v svoji knjigi Revolucija in kontrarevolucija v Nemčiji, naslanjal »na dva razreda: na fevdalne veleposestnike in finančno aristokracijo«.²⁴⁰ Na prvi pogled ta dva razreda med Slovenci samimi sploh nista zastopana, ker »so bili fevdalna gospoda in finančna aristokracija v teh deželah po večini ali izključno Nemci... tlačani, mestni obrtniki, delavci, ljudska inteligenca, pa so bili Slovani«.²⁴¹ Ta sodba je na splošno, pri fevdalnih, plemenitih rodbinah pravilna, izpušča pa vlogo duhovščine, ki sicer ne spada več v krog pravih fevdalnih veleposestnikov, vsekakor pa med razred fevdalnih izkoriščevalcev, prejemnikov podložniških fevdalnih dajatev. Prav duhovščina predstavlja med Slovenci samimi edinega neposrednega podpornika protirevolucije, absolutizma, nasprotnika zemljiške odveze. Vrsta poročil priča, da

²³⁵ Prim. literaturo, navedeno v prejšnji opombi.

²³⁶ Istorija SSSR I, str. 353.

²³⁷ Novice 1848, št. 31, 2. VIII.

²³⁸ Stalin, Vprašanja leninizma, slov. prevod, str. 456 (orig. 11. izd., str. 412).

²³⁹ Stalin, na nav. mestu.

²⁴⁰ Cit. po Boris Zihertl, na nav. mestu, str. 12.

²⁴¹ Boris Zihertl, na nav. mestu, str. 12.

je bila duhovščina v tem pogledu celo ostrejša od pravih fevdalnih veleposestnikov. Spričo tega je tudi docela razumljivo, da se podložniški nastopi v toliki meri obračajo prav proti duhovščini. Pri-povedovanje o stari, tradicionalni zvezi med slovenskim podeželskim ljudstvom in duhovščino, izvirajoči že iz fevdalne dobe, ki so jo vztrajno ponavljali v preteklosti klerikalni slovenski zgodovinarji in propagandisti, je torej pravljica. Vse do zemljiške odveze stojita slovenski kmet in slovenski duhovnik v dveh različnih razrednih taborih, ki ju loči ostro razredno sovraštvo. Politična formacija klerikalne stranke, ki je oba elementa zvezala, je nastala šele po in prav v zvezi z zemljiško odvezo (izvedel jo je absolutizem!) in v posebnih okoliščinah gospodarskega razvoja v drugi polovici 19. stoletja, ko meščanstvo, politični nasprotnik duhovščine (še vedno sanjajoče o fevdalno-absolutističnih idealih — historični legiti-mizem proti zedinjeni Sloveniji!), nabira kapital s pomočjo gospo-darskega izžemanja kmeta. Vsekakor je ta politična formacija raz-meroma mlada, ustvarjena v razmerah, ki so nujno trajale le omejeno razdobje, dokler mali in srednji kmet nista mogla najti svojega resničnega zaveznika v proletariatu.

Težnje duhovščine je zagovarjal med Slovenci Bleiweis, pod čigar vodstvom je stalo »staro, z absolutizmom in fevdalnim siste-mom zvezano meščanstvo, ki si je pridobilo večja ali manjša pose-stva s kmečkimi podložniki, ... ostanki slovenskega cehovskega malomeščanstva, ki so se trdovratno borili za ohranitev zadnjih privilegijev, ... pretežni del slovenske duhovščine«. ²⁴² Bleiweis prav spričo te sestavljenosti reakcionarnega tabora ni mogel zagovarjati interesov fevdalcev v odkriti obliki, stvarno pa predstavlja na Slovenskem najvidnejšega borca proti revoluciji v vseh njenih fazah. Preveliko čast pa dela Bleiweisu celo ugotovitev, da bi on sam »znal... tako usmeriti slovensko narodno gibanje, da ga je iztrgal demokratičnemu krilu«. ²⁴³ V borbi proti edinemu širokemu revolucionarnemu gibanju pri nas, proti podložnikom, je bil namreč Bleiweis le orodje v rokah dunajske vlade, in ta je načrtno vodila vse akcije, da se z najmanjšimi koncesijami podložniško gibanje spelje v slepo ulico.

Tudi demokratični blok med meščanstvom postavlja v svojih programih le nacionalne zahteve (zedinjena Slovenija, slovenski jezik v šolah in uradih), za podložniški problem pa se v teh izdelkih ne briga, kakor tudi ne v svoji publicistiki. Njegovi najvidnejši zastopniki so sicer za zemljiško odvezo, vendar pa le proti vsaj delnemu odkupu. Pri tem jih ne vodijo več interesi fevdalcev samih, marveč interesi buržoazije, ki je bila s finančnimi opera-cijami že ozko povezana s fevdalci — in ta (ne fevdalna) lastnina je bila tako »sveta«, da so neutrudno zagovarjali v zvezi z zemlji-ško odvezo »svetost« in »nedotakljivost« lastnine.

²⁴² Sperans (Edvard Kardelj), nav. delo, str. 104–105.

²⁴³ Sperans (Edvard Kardelj), nav. delo, str. 109–110.

5. Za zaključek moremo še ponovno poudariti osrednji pomen kmečkega gibanja za usodo revolucije v l. 1848, pomen, ki ga zlasti izrazito kaže politika vlade v tem vprašanju.

Glede slovenskega političnega razvoja pa moremo reči na podlagi gornjih izvajanj, da je živelo na Slovenskem l. 1848 močno stihijsko, neorganizirano revolucionarno gibanje na eni strani, ki prav zaradi pomanjkanja vodstva v septembru uplahne in izgine, na drugi strani pa »voditelji«, ki niso imeli koga voditi, marveč so izdelovali le programe. O kakem narodnem političnem vodstvu in voditeljih, kakor se je običajno govorilo, v resnici ne moremo govoriti, ker je ljudstvo v boju osamljeno. In prav tu je poglobljena krivda slovenskih (in ne le slovenskih) meščanskih politikov v letu 1848, krivda, ki za dolgo določa usodo slovenskega liberalizma.

Словенский крестьянин в 1848 году

(Краткое содержание)

По осмотру предыдущей литературы и ее тезисов, автор кратко говорит о своем главном намерении: рассмотреть на основе архивного материала и газет крестьянское движение в Словении от марта до октября 1848-го года, проследить его путь и его отношение к буржуазному «народному» движению, показать его успехи и, с другой стороны, усилия реакции, направленные к тому, чтобы задуть революционность крестьянства.

В 2. главе автор рисует положение крестьян перед мартовской революцией и устанавливает, что вообще экономическая база сеньерии была уже долго в упадке, также как и — начиная с середины 18-ого века — его роль в общественной жизни и его социальные условия, в то время как обременение зависимого крестьянина, выраженное в разных оброках и барщинах, не уменьшилось. Вследствие этого тяжелого положения крестьяне, начиная с 1844-ого года, восставали в разных местах страны. Таким образом мартовская революция 1848-го года вызвала в деревнях сильный революционный подъем.

Это крестьянское движение автор разделяет на три, по своему характеру и формам несколько различные периоды. В марте месяце, непосредственно после революции в Вене, зависимых крестьян захватил настоящий революционный подъем, являющийся — за редким исключением пролетарских выступлений (Любляна, Идрия, Подрошица) — единым во всей Словении, как по своей силе, так и по своей широте. Это продолжалось до первой половины апреля, а в Каринтии в особых условиях даже до начала мая. Крестьяне отказались платить оброки, требовали чтобы им дали помещичьи леса, а в некоторых местах дошло даже до непосредственного сведения счетов с помещиками (нпр. Нг, Добрла вес и т. д.). Этот революционный подъем сам по себе

заставил феодальных представителей сословий провинций пойти на уступки (принять представителей крестьян в состав сословий провинций, подготовить земельную реформу), более широкие и быстрые в Каринтии и Штирии, где именно поэтому революционное движение зависимых крестьян было менее широким, а меры реакции (военно-полевой суд, употребление военной силы) менее крутыми чем в Крайне. В этих провинциях крестьяне практически перестали исполнять свои обязанности по отношению к феодалам и тем самым фактически упразднили феодальную систему (3. глава).

Начиная с конца апреля и до июня деревня несколько успокоилась, все же зависимые крестьяне продолжали добиваться законного признания своих достижений из первого периода, а именно безвозмездного упразднения феодальных отношений и связанных с ними податей. Именно в этот период — частью вследствие непосредственных связей с центром буржуазной революции в Австрии — Веной, при помощи венских агитаторов, крестьянских депутатий и печати — зависимые крестьяне яснее представляли себе более широкую базу революционного движения. Таким образом в форме прошений были выражены крестьянские требования, касавшиеся не только феодальных отношений, но и более широких вопросов управления, судов и законодательства о налогах. На выборах, происходивших в этот период, крестьяне считались лишь с тем, что непосредственно задевало их требования и интересы. Они доверяли лишь венскому парламенту, в котором они надеялись получить относительно сильное представительство и таким образом провести свои требования. Крестьянское движение в деревнях было в эти времена настолько сильно, что власти оказались перед ним фактически бессильными. Всякая попытка заставить крестьян исполнять их обязанности по отношению к феодалам имела бы своим последствием — по мнению официальных кругов — крестьянские восстания (4. глава). Тоже в этот период продолжают уступки сословий провинций зависимым крестьянам. Руководящий фактор в этом является уже венское правительство, которое особенно с мая месяца планомерно направляет свою политику к тому, чтобы оторвать зависимых крестьян от революционного движения. Поэтому правительство требует от провинциальных сословий разные реформы, подготовок для упразднения феодальной системы. Но лишь у сословного провинциального собрания Штирии (несмотря на сопротивление крестьян, которые больше доверяли венскому парламенту) дошло до выработки плана закона о упразднении феодальной системы, в то время как в провинции Крайны крестьяне покинули собрание и таким образом разбили (19-го июня), а сословное провинциальное собрание Каринтии потеряло время около других вопросов и отстало от государственного парламента (5. глава).

Во время уборки урожая, от июля до сентября, положение в деревнях сильно обострилось. Власти (в интересе общественного порядка») отказывают поддержку феодалам, которые безуспешно пытаются добить свои права. Вследствие попыток некоторых феодалов заставить сопротивляемых крестьян исполнять их требования, возобновляются нападения на представителей феодалов (6. глава) до тех пор, пока в сентябре месяце этого развития не прекращает новый закон о упразднении феодальной системы, принятый парламентом после продолжительных прений и быстро успокоивший крестьян. Потому что правительство добилось от парламента соглашения на объявление закона со стороны императора, пропаганда смогла показать этот закон как «царскую милость». Таким образом ему фактически удалось оторвать крестьян от революционного движения, вернее от его потенциального тыла (7. глава).

Во время венской революции в октябре деревня практически не отзывалась больше. Поскольку кое-где возникают крестьянские волнения, они быстро успокаиваются после многочисленных прокламаций императора, обещающих крестьянам сохранить за ними права, полученные за последние месяцы (8. глава).

Основным исходным пунктом и сущностью борьбы крестьян за эти три периода является без сомнения ясно выраженное противфеодальное революционное стремление, немедленно уничтожить феодальную систему и то в чем эта система была особенно ясно выражена: права и привилегии феодалов, особенно зависимость крестьян (*Untertänigkeit*), права собственности феодалов на землю крестьян и вытекающие из этого обязанности зависимых крестьян — все это, конечно, безвозмездно. При этом крестьяне пользовались как пассивным сопротивлением, так и активными революционными выступлениями. Но крестьянское движение тормозят некоторые характерные черты, которые можно заметит и в старейших крестьянских бунтах: с одной стороны вера в императора, а с другой, раздробленность всего движения на мелкие местные выступления, не имеющие между собою никакой организационной связи. Все эти внутренние помехи крестьяне могли бы устранить лишь в связи с другим революционным классом, после французской революции, лишь в связи с пролетариатом, но последний был в 1848 году в габсбургской монархии вообще, а в Словении особенно, слишком слаб, чтобы сыграть такую революционную роль.

Что касается отношения остальных социальных и политических групп к крестьянскому движению, то автор констатирует: духовенство, самый многочисленный слой словенской интеллигенции в те времена, находится в рядах феодальных эксплуататоров и является жестоким противником упразднения феодальной системы. Блейвейс, ее политический представитель, является таким образом виднейшим бойцом против крестьянского движения, но в то же время он получал от венского правительства указания от-

носителю борьбы; поэтому Блейвейс ведет себя очень осторожно, что ему и принесло — параллельно с успехами венского правительства — руководящее положение в словенской политической жизни. Либеральное движение же ставит в своих программах лишь национальные требования, а крестьянскими требованиями вообще не интересуется. Поэтому эта группа не связана с крестьянским революционным движением и также не получит его поддержки. В венском парламенте она является сторонником упразднения феодальной системы, но с частичным откупом, защищая интересы буржуазии, финансовые операции которой связаны с феодалами.

В заключении автор констатирует, что в 1948 году в Словении было с одной стороны сильное стихийное, неорганизованное революционное движение, исчезнувшее в сентябре из-за отсутствия руководства, а с другой стороны «вожди», которым было некого вести и которые лишь вырабатывали программы; даже защищая требования крестьян в венском парламенте, они практически не были связаны с народом. О каком-нибудь народном политическом руководстве нельзя и говорить, так как вожди были оторваны от народа, а народ был в своей борьбе одинок.

Именно отсутствие связи между народом и интеллигенцией в деле борьбы за землю и факт, что крестьянские реформы были проведены во время узко связанного с церковью абсолютизма Баха, были причиной того, что в Словении были созданы прочные основы клерикальной партии, тогда как либералы были осуждены на фактическое бессилие. Все это в течение длинного периода сильно влияло на политическо-партийную структуру.

Le paysan slovène en 1848

(Résumé)

Après avoir analysé et caractérisé les oeuvres déjà publiées sur ce sujet, l'auteur esquisse son projet qui est d'examiner, sur la base des archives et des journaux contemporains, le mouvement des paysans slovènes depuis mars jusqu'à octobre 1848, de suivre son développement et ses rapports avec le mouvement «national» bourgeois, de démontrer ses résultats et de montrer, d'autre part, les efforts des réactionnaires tendant à étouffer l'esprit révolutionnaire des paysans.

Dans le 2ème chapitre, l'auteur brosse le tableau de la situation des paysans avant la révolution de 1848. Il constate que les bases économiques de la seigneurie craquaient depuis longtemps, et que, depuis la seconde moitié du 18ème siècle, aussi son rôle dans la vie publique et administrative, et par conséquent son importance sociale, s'amoindrissaient. Les charges du paysan cependant, consistant en différentes redevances et corvées dues au seigneur, sont restées les

mêmes. Ce fardeau était cause de diverses insurrections locales qui ont commencé dès l'année 1844. C'est pourquoi la révolution de mars 1848 a pu susciter de forts courants révolutionnaires dans le pays.

L'auteur divise ce mouvement paysan en trois périodes plus ou moins distinctes par leur caractère et leur forme. En mars, immédiatement après la révolution de Vienne, les paysans sujets sont soulevés par une vraie vague révolutionnaire, le seul mouvement révolutionnaire en Slovénie exception faite de quelques rares actions prolétaires (Ljubljana, Idrija, Podrožica), un mouvement remarquable et par sa force et par son étendue. Cette période se termine vers la mi-avril. En Carinthie, en des circonstances particulières, elle dure jusqu'au commencement du mois de mai. Les sujets ne refusèrent pas seulement leurs redevances, ils portèrent leurs prétentions jusqu'aux forêts seigneuriales, et ne reculèrent pas devant un règlement de compte direct avec leurs seigneurs (p. ex. Ig, Dobrla ves, etc.). Cet essor révolutionnaire contraignit les représentants des féodaux — les Etats provinciaux — à une série de concessions (admission des représentants des paysans aux Etats provinciaux, premiers préparatifs de l'abolition du régime féodal). En Carinthie et en Styrie, les actions révolutionnaires n'avaient pas pris une telle étendue comme en Carniole et les mesures répressives (état de siège, emploi de forces militaires) n'étaient pas aussi rigoureuses, parce que les concessions étaient plus amples et plus rapides. Dans toutes les provinces cependant, les sujets ont cessé d'accomplir leurs devoirs envers leur seigneur et ainsi, de fait, aboli le régime féodal (3ème chapitre.).

De la fin d'avril jusqu'au mois de juin, la campagne se calme quelque peu. Les paysans toutefois ne cessent de réclamer la légalisation des droits qu'ils avaient acquis dans la première période, c'est à dire, l'abolition des rapports féodaux et de toutes les redevances respectives sans rachat. C'est l'époque où les paysans commencent à comprendre mieux l'ampleur des bases du mouvement révolutionnaire. Ce progrès est dû partiellement aux contacts directs avec Vienne, entretenus par des agitateurs viennois, par des délégations de paysans et par la presse. Les exigences des paysans se traduisent en pétitions relatives non seulement aux questions des rapports féodaux, mais aussi aux problèmes plus larges d'administration, de juridiction et du système des impôts. Aux élections de cette époque, les paysans ne s'intéressent qu'aux questions relatives à leurs demandes et leurs charges. Entre tous les corps représentatifs, ils n'ont de confiance qu'en le Parlement de Vienne où ils espèrent acquérir une représentation relativement nombreuse et obtenir gain de cause. A cette époque, le mouvement de paysans à la campagne est déjà si puissant que autorités y sont effectivement sans pouvoir. Selon les opinions officielles mêmes, tout essai de contraindre les paysans à la soumission ou aux redevances serait susceptible de provoquer une vaste insurrection de paysans (4ème chapitre). Les Etats provinciaux, en ce temps-ci, continuent

à céder aux exigences des paysans. Cette politique est dirigée par le gouvernement de Vienne qui, depuis le mois de mai, tend méthodiquement à éliminer les paysans des rangs des révolutionnaires. C'est la raison pour laquelle le gouvernement exige des États provinciaux diverses réformes qui ont pour but de préparer l'abolition du régime féodal. Les États provinciaux de Styrie sont cependant les seuls qui soumettent, malgré la résistance des paysans (qui ont plus de confiance dans le Parlement de Vienne), un projet de loi sur l'abolition du régime féodal, tandis qu'en Carniole, les représentants paysans quittent les États provinciaux et causent, de cette manière, la rupture de la session (19 juin). Les États provinciaux de Carinthie, cependant, perdent du temps avec d'autres débats, manquent le moment de traiter la question et se laissent surprendre par les décisions du Parlement de Vienne (5ème chapitre).

De juillet à septembre, temps de la moisson, le conflit à la campagne s'aggrave de nouveau considérablement. Les seigneuries essaient, sans succès, de rentrer dans leurs anciens droits, mais les autorités sont contraintes (dans l'intérêt de la »tranquillité publique«) de leur retirer leur support. Les tentatives de quelques seigneuries essayant de recouvrer leurs bénéfices malgré la résistance de leurs sujets, suscitent de nouveaux incidents et attaques de la part des paysans (6ème chapitre). En septembre enfin, la nouvelle loi sur l'abolition du régime féodal, promulguée après de longs débats par le Parlement, fait cesser cet état de choses et apaise les paysans. Le gouvernement a obtenu du Parlement la proclamation de la loi par l'empereur et la propagande put présenter la libération des paysans comme un don de la couronne. Ainsi, le gouvernement a réussi à éliminer l'élément paysan des rangs des révolutionnaires, ou plutôt de leur arrière-fond latent (7ème chapitre).

En octobre, la révolution de Vienne ne trouve plus aucune résonnance à la campagne. S'il y a, ça et là, encore des commencements espacés de troubles, les nombreuses proclamations de l'empereur, assurant aux paysans leurs droits acquis récemment, en ont vite raison (8ème chapitre).

Il faut voir l'origine fondamentale et le noyau de la lutte paysanne de ces trois périodes sans doute dans une tendance anti-féodale et révolutionnaire clairement exprimée, tendance à abolir sans retard le système féodal et son expression la plus marquante, la seigneurie, ses privilèges dont surtout la sujétion (Untertänigkeit), le droit des seigneurs féodaux aux propriétés paysannes et les charges qui en découlent, et tout cela sans rachat. Les paysans se servaient de la résistance passive ainsi que des actions révolutionnaires. Cependant, le mouvement paysan est toujours paralysé par quelques traits caractéristiques que nous pouvons relever aussi dans les anciennes insurrections de paysans: d'un côté, la confiance en l'empereur, de l'autre, l'éparpillement du mouvement entier en une longue suite d'actions locales qu'aucune organisation

ne liait entre elles. Les paysans ne sauraient pu vaincre tous ces obstacles intérieurs qu'en se liquant avec une autre classe révolutionnaire qui ne pouvait être, depuis la fin de la grande révolution française, que le prolétariat. En 1848, dans la monarchie des Habsbourg et surtout en Slovénie, celui-ci était cependant bien trop faible pour pouvoir engager une lutte décisive.

Quant aux rapports des autres groupes sociaux et politiques avec le mouvement paysan, l'auteur constate les faits suivants: le clergé qui groupe le plus grand nombre de Slovènes instruits de cette époque, se trouve tout entier dans le camp des exploiters féodaux et s'oppose âprement à l'abolition du régime féodal. Son représentant politique est Bleiweis qui combat avec acharnement le mouvement paysan. Il reçoit, en même temps, des instructions du gouvernement viennois. De ce fait, ses démarches sont pleines de prudence, ce qui lui apporte, parallèlement avec le succès du gouvernement, la première place dans l'arène politique slovène. Le mouvement libéral, cependant, ne se soucie guère d'exigences des paysans, il ne met sur son programme que des revendications nationales. Ainsi, il ne trouve aucun point de contact avec le mouvement révolutionnaire de paysans et aucun support dans leur camp. Dans le Parlement de Vienne, ses représentants soutiennent l'abolition du régime féodal, cependant avec un rachat au moins partiel, car ils défendent les intérêts de la bourgeoisie, intimement liée à la classe féodale par ses opérations financières, ayant des hypothèques sur ses terres.

En concluant, l'auteur constate qu'en Slovénie, en 1848, il y avait d'un côté un puissant courant révolutionnaire d'ailleurs désorganisé qui, en septembre, s'apaise et disparaît par défaut d'organisation, et de l'autre, des »chefs« sans bataillons qui se contentaient de l'élaboration de programmes. Même en soutenant dans le Parlement de Vienne les revendications paysannes, ils ne se liaient nullement avec le peuple dans le pays même. Il ne saurait pas être question d'une organisation nationale et politique avec ses chefs, car ceux-ci se tenaient loin du peuple qui est resté seul dans sa lutte.

La séparation du peuple et des classes instruites au temps de la lutte pour l'abolition du régime féodal et le fait que cette abolition a été achevée dans la période de l'absolutisme de Bach, intimement lié avec l'Eglise, ont créé, en Slovénie, les premières bases solides du parti clérical, condamné le libéralisme à l'impuissance, et influencé ainsi, pour de longues années, le rapport des forces politiques en Slovénie.